

I-1409

UČEBNICE Z E M Ě P I S U

PRO ÚSTAVY UČITELSKÉ.

SEPSAL

Dr. ANTONÍN TILLE.

Prof. knihovny 253
Inv. č. 2146, kat. č. 253
DÍL I.

(Pro první ročník.)

S 15 výkresy.



Cena 65 kr., váz. v-plátně 85 kr.



V PRAZE.

NAKLADATEL I. L. KOBER, KNIHKUPECTVÍ.

1890.

2760

7
ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PEDAGOGICKÉ FAKULTY
PRAŽSKÉ UNIVERZITY

Signatura U 1030/1

Inventár. č. 201571

Předmluva.

Toto vydání učebnice zeměpisu upraveno jest pro učitel-
ské ústavy dle nové osnovy učebné k čestnému vyzvání, jehož
se mi v té příčině dostalo vysokým c. k. ministerstvem kultu
a vyučování. Ostatní svazky učebnice této následovati budou
v čas, tak aby chovanci, kteří by se v prvním ročníku dle
toho vydání učiti počali, mohli dle něho pokračovati.

Za vhodné přispění, jehož se mi k tomuto spracování
dostalo od pp. profesorů Josefa Letošníka v Králové Hradci
a Dra. Jindřicha Metelky v Praze, upřímné vzdávám díky.

V Praze v měsíci březnu 1890.

A. T.

Seznam skratků.

h. = hora.	o. = ostrov.
hl. m. = hlavní město.	ř. = řeka.
m. = město.	st. = starý (starověk).
mill. = million.	t. = tisíc.
n. = neboli.	

světové strany: s., j., z., v., sv. atd.

Opravy.

- Str. 18 ř. 16. místo *vysočinou* čti *vysočinu*.
" 15 k výkresu 9. přidej „*průřez ledovce*“.
" 17 " 10. " *Tundra*.
" 21 ř. 35. místo dvojnásobnou čti dvojnásobnou.
" 28 " 21. " „místa... památná“ čti „míst... památných.“
" 26 " 4. vynech *vm.*
" 27 " 8. před slovo „*dubové*“ polož „*výše*.“
" — " — místo „*výše jehličnaté*“ čti „*ještě výše jehličnaté*“;
" 30 " 18. za 1. vlož (C = s).
" 32 " 38. " *Tybet* polož „(i = y) *Tibet*.“
" 38 " 14. vynech „ $\frac{1}{2}$ mill.“
" 41 " 10. místo „*vysočiny Abesinské*“ polož „*s vysočiny Abessinské*.“
" 43 " předposlední za „*jsou*“ vlož „*od*“, a 5. od dola místo „*podaných*“ čti „*poddaných*.“
" 59 " 5. (z dola) místo „*se rozepíná do výše, stoupá*“ čti „*se rozepíná, do výše stoupá*.“
" 78 " 5 (z dola) místo (*Söcörk*) čti (*Saucverk*).
" 79 " 12. před slovo „*Washem*“ vlož (*Uoř-em*).
" 80 " 5. " *Belfast* " (a = e).
" 98 " 6. místo 18. čti 15.
" — " 4 (z dola) přidej „*podobně Černá Hora*.“

Zeměkoule a její síť.

Země všechna jest *koule* poněkud *sploštělá* neboli *kulovník* mající v objemu 40.000 *km*. Ač země není koulí dokonalou, říkáme jí přece *zeměkoule* a vyobrazujeme si ji *koulí strojenou*, které po latinsku říkáme *globus* [výkres 1.]

My bydlíme na *povrchu* zeměkoule a *krajina*, v níž jsme, jest *částičkou* povrchu zemského.

Obzor.

Stojím-li na moři nebo na jiné širé rovině, vidím asi 7 *km* daleko, a ohlídám-li se na všechny strany neboli *obzírám-li*, přehlednu *krajinu* kolem *zakrouhlenou*, které obzor říkáme. — Vystoupím-li na *kopec* 100 *m* nad rovinou vyvýšený, *rozšíří* se mi obzor, že vidím 40 *km* daleko. Se Sněžky, nejvyšší to hory v Čechách, viděti lze asi 120 *km* daleko.

Obzor říkáme *krajině*, kterou z *jednoho* místa *obzíraje* přehlednu. Obzor bývá *okrouhlý*, zvláště pod širým nebem, i bývá tím *větší*, čím *výše* jsme nad okolím; ale i největší náš obzor jest jen velmi malou *částičkou* povrchu zeměkoule.

Nad *obzorem* jeví se *nebeská obloha* jako klenba, která *stýká se s ním* na kraji čarou kruhovou, řečenou *obzorník*.

§. 1.

Výkres 1.



§. 2.

Příklady:

Vábec.

Obloha.
Obzorník.

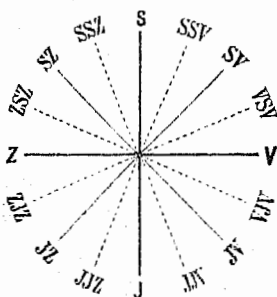
§. 3.

Světové strany.

A) Hlavní.
Jak určití.

Hlavní světové strany lze určití takto: Postavím-li se o 12. hodině *polední* na rovinu (na výkresu 2. v průsečný bod), a svítí-li na mne slunce, postava má vrhá *stín* na stranu *půlnoční* (S), a stojím-li (na stín ten pohlížeje) obličejem ke straně *půlnoční*, mám za sebou stranu *polední* (J), po *pravé* ruce stranu *východní* (V), po *levé* ruce stranu *západní* (Z).

Výkres 2.



1. Půlnoční.

2. Polední.

3. Východní.

4. Západní.

Jinak určití.

Jinak určujeme světové strany *magnetkou*, jež ukazuje vždy jedním koncem na stranu *půlnoční*, druhým na stranu *polední* (deklinace v Praze asi 10° záp.).

Jiná jména.

Straně půlnoční říkáme jinak	<i>půlnoc</i> neboli <i>sever</i>	(s.),
" polední "	" <i>poledne</i> "	<i>jih</i> (j.),
" západní "	" <i>západ</i> "	(z.),
" východní "	" <i>východ</i> "	(v.).

B) Vedlejší.

Stranu mezi s. a z. uprostřed ležící nazýváme **severo-západ** (sz.) atd.

Názvy.

V názvech zachováváme *pořádek* (na výkresu 1. vyznačený), a neříkáme tedy *nikdy západosever* ani *východjih* atd. Kdybychom řečený pořádek změnili, pochybili bychom proti *obyčejí* všeobecnému.

Úlohy.

1. *Načrtněme* (vyměřivše délku a šířku) *půdorys* učebny. 2. *Udejme* okolí své školní budovy. 3. *Načrtněme* *půdorys* *budovy školní* a jejího okolí. 4. *Načrtněme* si do *půdorysu* učebny dvě křížující se přímky, ukazující náležitě ke čtyřem hlavním stranám světovým. 5. *Narýsujme* dvě křížující se přímky, které naznačí 4 hlavní světové strany, do průsečného bodu *své město* a kolem něho místa svého okolí. 6. Jak velká jest *plocha* obzoru, jehož poloměr = 7 km.

§. 4.

Osa a točny.

Podobenství.

Prostrčíme-li středem nějaké koule prut a otáčíme ji okolo něho, nazýváme *prut* ten *osou* té koule a *konce* jeho, na povrch koule vyčnívající, *točny* neboli *póly*. Pozorujeme pak, že sice celá koule se točí, ale *osa* a *točny* se *netočí*.

Osa zemská.

Myšlená *přímá čára*, o kterou zeměkoule se otáčí, sluje *osa zemská*. Osa zemská jde *středem* zeměkoule, od *povrchu* k *povrchu* zemskému právě tam, kde jest nejvíce *sploštělý*; jest tedy osa nejkratším *průměrem* zemským.

Osa zemská jest kratší než $\frac{1}{3}$ objemu zemského.

Konečné body osy zemské [na výkresu 3. S a J] slují *Točny zemské*.
točny neboli *póly* zemské, i rozeznáváme *točnu severní* a *jižní*.

Poledníky.

§. 5.

Na povrchu zeměkoule kreslíme od *točny* k *točně polo-*
kruhy, jimž říkáme *poledníky*, dvěma protějším dohromady
kruh polední.

Poledník běžící mimo *ostrov Ferro* neboli poledník *Ferr-Hlavní poledník*.
ský pokládáme za hlavní.

Jak poledníky
číslujeme?

Poledníky číslujeme:

a) *Od hlavního* na v. až do 180 a

" " z. " " 180;

poledník *hlavní* jest pak nultým.

b) *Od hlavního* na v. až do 360. Poledník *hlavní* jest
 pak 360tým i nultým.

Francouzové pokládají poledník běžící přes hvězdárnu *pařížskou* Francouzové.
 za hlavní, a ten jest od Ferrského na v. 20tý.

Angličané pokládají poledník běžící hvězdárnou (*grýničskou*) Angličané.
greenwich-skou u Londýna za hlavní, a ten jest od Ferrského skoro 18tý.

Rusové pokládají poledník běžící přes hvězdárnu v *Pulkově* Rusové.
 (u *Petrohradu*) za hlavní, a ten jest od Ferrského na v. 48tý.

Každý poledník *dělíme* ve dva *čtvrtkruhy* neboli (po la- *Kvadranty*.
 tinsku) *kvadranty*, každý kvadrant v 90 *rovných dílů*, kterým
 říkáme *poledníkové stupně*.

Stupně.

Poledníkový kruh drží *km* 40.000

Míry.

" *kvadrant* " " 10.000

" *stupěň* " " 10.000 : 90 = *km* 111.

Rovník.

§. 6.

Kruhu, jež na povrchu zeměkoule kreslíme od obou *točen*
rovně daleko, tak že všechny *poledníky* *přelí*, říkáme *rovník*.

Rovník běží právě tudy, kde země *největší průměr* má, i jest
 o 70 *km* delší než *kruh poledníkový*, 40.000 *km* dlouhý. *Průměr* *rovníkový*
 jest o $\frac{1}{300}$ delší než *osa*. *Globus* o *průměru* 300 *mm* měl by býti
 o 1 *mm* *spløštělý*.

Rovník *rozdělen* jest *poledníky* ve 360 *rovných dílů*, kte- *Stupně*.
 rým říkáme *rovníkové stupně*. *Rovníkové stupně* jsou o po-
 znání delší než *poledníkové*.

Každý *rovníkový stupeň* *dělíme* v 15 *rovných dílů*, kterým *Zeměpisné míle*.
 říkáme *zeměpisné míle*.

§. 7.

Rovnoběžné kruhy.

Na povrchu zeměkoule kreslíme *kruhy s rovníkem rovnoběžné tak*, aby rozdělily každý poledníkový kvadrant v 90 poledníkových stupňů.

Jak je číslujeme. Rovnoběžné kruhy číslujeme :

a) od rovníku na s. do 89, a 90tý jest severní točna,

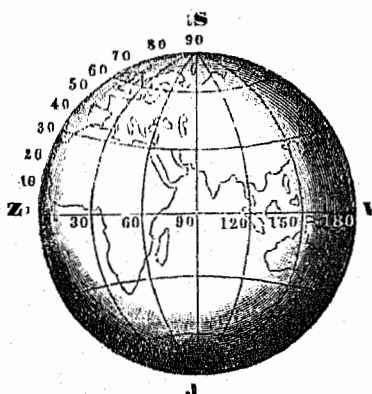
b) „ „ „ j. „ 89, a 90tý jest jižní „

rovník pak číslujeme 0.

Stupně.

Výkres 3.

Velikost.



§. 8.

Zeměpisná délka

Zeměpisná poloha.

Uřídíme-li o nějakém místě na zemi:

1. kolik stupňů od hlavního poledníku (na v. do 180 a na z. do 180, neb na v. do 360) jest vzdáleno, určíme jeho vzdálenost délkovou neboli zeměpisnou délku;

Šířka,

poloha.

2. určíme-li, kolik stupňů od rovníku (na s. do 90. nebo na jih do 90.) jest vzdáleno, určíme jeho vzdálenost šířkovou neboli zeměpisnou šířku, a to severní neb jižní.

Uřívše nějakého místa na zemi zeměpisnou délku i šířku, určili jsme jeho zeměpisnou polohu.

Stupně.

Stupně rovníkové a stupně kruhů rovnoběžných jsou stupni délkovými, stupně poledníkové jsou stupni šířkovými.

Minuty.

Každý stupeň kruhový dělíme zevrubněji v 60 rovných dílů neboli 60 minut, každou minutu kruhovou v 60 rovných dílů neboli 60 sekund (vteřin).

Sekundy.

§. 9.

Polokoule.

1. Dle rovníku :

1. Rovníkem dělíme zeměkouli na polokouli severní a polokouli jižní.

Polokoule vyobrazujeme obyčejně na rovný papír i na-

zýváme pak výkres polokoule též **polokouli** nebo **planiglobem**.

a) Na polokouli severní jest sev. točna uprostřed,

b) " " jižní " jižní " " " "

2. Hlavním poledníkovým kruhem, jenž složen jest z poledníku Oho a 180ho, dělíme zeměkouli na polokouli západní a polokouli východní.

Na polokouli západní i na polokouli východní jest severní točna nahoře, jižní točna dole.

(Výkres 8. zobrazuje polokouli východní.) 1. Na které polokouli my bydlíme? 2. Kde na které polokouli jest rovník, kde hlavní poledník?

Obratníky a točnové kruhy.

Rovnoběžný kruh od rovníku vzdálený:

1. na s. $23\frac{1}{2}^{\circ}$ sluje obratník severní n. raka,

2. " j. $23\frac{1}{2}^{\circ}$ " " jižní " kozoroža,

3. " s. $66\frac{1}{2}^{\circ}$ " pólový kruh severní " arktický,

4. " j. $66\frac{1}{2}^{\circ}$ " " jižní " antarktický.

Zemské pásy.

Obratníky a pólovými kruhy povrch zemský rozdělen jest v 5 pásů, kteréž jsou:

1. Oba obratníky, řeckým jménem *tropy*, uzavírají na zemi pás, ve kterém paprsky sluneční na každé místo dvakrát do roka padají kolmo a tam po celý rok způsobují horko; zemský pás ten *moziobratníkový* nebo *tropický* sluje též horký.

2. Do zemského pásu mezi severním obratníkem a severním pólovým n. točnovým kruhem, a do zemského pásu mezi jižním obratníkem a jižním točnovým kruhem paprsky sluneční nikdy nedopadají kolmo, způsobují tam méně horka než v páse horkém a počasí: jaro, léto, podzím, zimu, i slují pásy ty mírné. V severním páse mírném my bydlíme.

3. Do zemského pásu od sev. točn. kruhu na sever a " " " " již. " " " jih padají paprsky sluneční jen velmi šikmo a způsobují jen dvě počasí: krátké léto a dlouhou zimu; i slují pásy okolo obou točen až k točnovým kruhům pásy studené.

Míry.

Kvadrant poledníkový rozdělen byl na 10 mill. rovných dílů, a 1 ten díl nazván metr. (Ale pozdějším měřením shledáno bylo, že první měření bylo chybné a že poledníkový kvadrant drží 10.000.856 m.)

a) Severní.

b) Jižní.

2. Dle poledníku:

a) Západní.

b) Východní.

Úlohy.

§. 10.

Obratníky.

Kruhy točnové (póldrné).

§. 11.

1. Horký.

2. Mírné.

3. Studené.

§. 12.

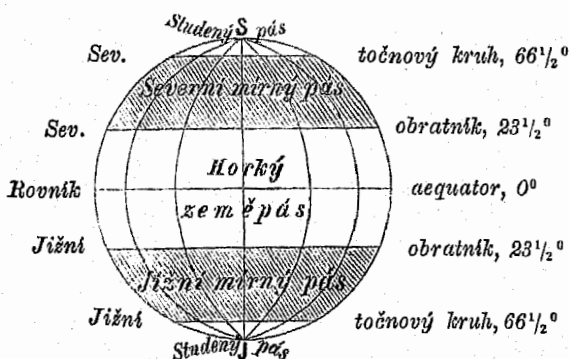
Poledníkový kruh drží 40.000 km,
 rovník jest o 70 km delší,
 osa zemská drží 12713 km,
 největší průměr jest o $\frac{1}{300}$ delší než osa.

Stupně.

Délka jednotlivých stupňů na:

rovníku	km	111·3	rovnoběžce	50. km	71
rovnoběžce 10.	"	110	"	60. "	56 (= $\frac{1}{2}$ rovn.)
" 20.	"	105	"	70. "	38
" 30.	"	97	"	80. "	19
" 40.	"	85	"	90. "	0

Výkres 4.



Mile.

1° rovníkový = 15 zeměp. mil, = 60 námořských neboli italských mil.

1 zeměpisná míle = 7·42 km 1 anglická míle = 1·609 km

1 rakouská " = 7·586 km 1 ruská versta = 1·067 "

1 □ zeměp. míle = 55·063 km².

Stopy.

1000 vídeňských stop = 316·1 m 1000 anglických stop = 304·8 m

1000 pařížských stop = 324·9 m 1000 ruských " = 304·8 m

1000 kroků = 750 m.

Pražská hvězdárna.

Zeměpisná poloha pražské hvězdárny: Vých. délka 32° 39' 38" od Ferru, sev. šířka 50° 5' 19".

Greenwichské hvězdárny: vých. délka 17° 39' 37".

Horký.

Horký pás zabírá skoro 0·4 všeho povrchu zemského.

Mírné.

Pás mírný každý pro sebe zabírá plochu menší než pás horký, ale oba zavírají více než 0·5 všeho povrchu zemského.

Studené.

Pásky studené oba dohromady zabírají méně než 0·1 všeho povrchu zemského.

Úlohy.

Vypočtěte a) kolik m drží 1 poledníková minuta a kolik 1 poledníková vteřina, b) kolik kroků jednakaždá drží, c) východní délku Prahy od Greenwiche.

Rozdělení souše a vody na povrchu zemském.

Povrch zemský jest na díle *suchou zemí* neboli *souš*, na díle *vodou*, a to hlavně *mořem*. Povrch zemský drží 510 mill. km^2 (Čechy nad 51 tisíc km^2), z nich souš dobrou $\frac{1}{4}$, moře skoro $\frac{3}{4}$. §. 13.

Polokoule východní má *souše více* než západní,
 „ severní „ „ „ „ jižní,
 severní polovice polokoule východní má *souše nejvíce*,
 jižní „ „ „ západní „ „ *nejméně*.
 Na polokoulích.

Souš.

§. 14.

Souš rozdělena jest mořem v přemnohé *části*, z nichž tři největší nazýváme *pevniny*, ostatní menší *ostrovy*.

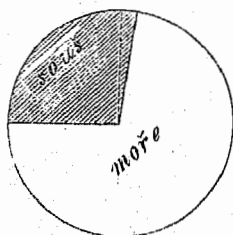
Největší pevnina, *Starý svět* řečená, rozkládá se na *polokouli východní*, téměř od poledníku Ferrského na sv. až na polokouli západní, ze severního studeného *zemského pásu* až do jižního mírného. Pevniny.

Prostředně velká pevnina, *Nový svět* řečená, rozkládá se na *polokouli západní* v týchž čtyřech *zemských pásích* jako Starý svět. Nový svět v prostřed své délky se úží, nejvíce úžinou neboli šíjí *Panamskou* a tím liší se v pevninu *severní* a v pevninu *jižní*.

Na východní polokouli od Starého světa na jv. rozkládá se nejmenší z pevnin, *Australská*, v páse horkém a jižním mírném.

Ostrovů *nejvíce* jest na v. a na s. od pevniny Australské v okeaně Tichém a Indickém. Z ostrovů *největší* jsou *Grönland* (= zelená země) od Nového světa na s., pak *Nová Guinea* od pevniny australské na s., pak *Borneo* od Starého světa na jv. Každý z nich jest větší než mocnářství Rakousko-uherské (kteréž drží nad 622 tisíc km^2). Ostrovy.

Výkres 5.



§. 15.

Voda.

Vodstvo suchozemské.

Voda jest hlavně v moři, ale také na souši. Voda na souši sluje úhrnem vodstvo suchozemské a to tekoucí zvláště v pramenech, potocích a řekách, a stojaté v rybnících a jezerech.

Moře.

Moře veškeré neboli Světové dělí se v pět velkých dílů, kterým též moře neboli po řecku *oceaný* říkáme, a ty dělí se zase v menší mořské členy.

§. 16.

Vzduch.

Vzduch vznáší se nad veškerým povrchem zemským do výše asi 100 km (délka 1^o poledníkového 111 km), neboli vzduch celkem obaluje zeměkouli jako dutá koule asi 100 km tlustá, i sluje vzdušný obor neboli řeckým jménem *atmosféra*.

Vzduch jest, čím od země vzdálenější, tím řidší, a čím řidší, tím chladnější.

Do vzduchu vystupují vodní páry, hlavně z moří, a tvoří mlhu neb mračna. Když páry ty stoupají ve vzduchu do vyšších, chladnějších pater, neb vanou větrem do krajin od rovníka vzdálenějších, chladnějších, ochlazují se, srážejí a prší na zemi jako déšť, sníh neb kroupy. Pršky na souš padající ovlažují půdu a napájejí prameny její.

§. 17.

Díly světa a moře Světové dle hranic a velikosti.

Pevniny i s ostrovy rozdělujeme si v pět dílů, kterým říkáme *díly světa*, a to Starý svět ve 3 díly, totiž *Evropu, Asii a Afriku*; ostatní dvě pevniny činí dva ostatní díly světa, *Ameriku a Australii*.

§. 18.

Australie.

a) Pevnina.

a) Pevnina *Australská* rozkládá se skoro mezi 10. a 40. jižní rovnoběžkou.

b) Ostrovy.

b) Ostrovy australské od ní na v. a sv. v Tichém okeaně velmi obšírně a četně rozložené; největší *Nová Guinea*, od pevniny oddělená úžinou mořskou neboli *průlivem Torresovým*, který spojuje okean *Tichý* s *Indickým*.

Amerika.

§. 19.

a) *Nový svět* neboli pevnina *Americká*, oddělená od Asie průlivem *Beringovým*, pouze 111 km (= 1° poledníkový) širokým, jež okean *Tichý* spojuje se *Severním Ledovým.*, sahá na s. až za 72.° s. š., na j. až k 56.° j. š. mysem *Hornským*, jež okean *Tichý* liší od *Atlantského*. a) Pevnina.

b) *Ostrov*y: na s. *Grönland* a jiné ostrovy veliké a četné, kterým dohromady říkáme *souostroví Arktické*. Mezi severní a jižní pevninou *Americkou* *souostroví Západní Indie* řečené. b) Ostrov.

Afrika.

§. 20.

a) Pevnina *africká*, *Starého světa část* jihozápadní, jako veliký polouostrov s ostatní pevninou jen šíjí *Suezskou* jest spojena; na s. nejdále vybíhá mys (c = k) *Blanco* (= bílý) k sev. rovnoběžce 37té, na jih nejdále mys *Střelkový*, k 35.° j. š., jež liší okean *Atlantský* od *Indického*. a) Pevnina.

b) *Ostrov*y: Na sz. ostrov *Ferro*, od hlavního poledníku na z.; na v. *Madagaskar* a j. ostrov. b) Ostrov.

Evropa.

§. 21.

a) Pevnina *evropská* zabírá *Starého světa část* severozápadní, od *africké pevniny* oddělena jsouc mořem *Středoze-
ským*; na s. nejdále vybíhá mysem *Severním* za 71tou rovnoběžku. a) Pevnina.

b) *Ostrov*y: Od 50. rovnoběžky na s. *Veliká Britanie*, největší evropský ostrov, a *Irsko*. b) Ostrov.

Asie.

§. 22.

a) Pevnina *asijská* zabírá *Starého světa část* severovýchodní, od šíje *Suezské* na sv. až ku průlivu *Beringovu*; na s. nejdále vybíhá mys *Čeljuskín* k 78° s. š., na jih mys *Buru* k 1° s. š. a) Pevnina.

b) *Ostrov*y: Mezi pevninou *asijskou* a *australskou* *Indické souostroví*, v něm ostrov *Borneo*, a na sv. od něho ostrovy *Filipiny*, jež oddělují okean *Indický* od *Tichého*. Od nich na s. *Japonské souostroví*. b) Ostrov.

§. 23.

Délky světa.

Míry.

Evropa drží *km* skoro 10 mill.,
 Australie méně než Evropa,
 Afrika . . jako 3 Evropy,
 Amerika více než 4 " "
 Asie " " 4 1/2 "

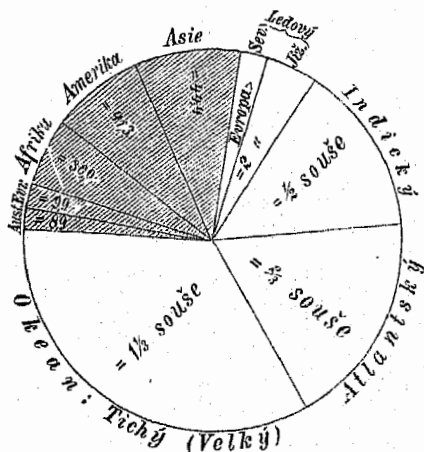
Souš.

Všecka souš jako 13 1/2 Evropy neboli km^2 136 mill.

Ze všech okeanů nejmenší jest severní Ledový, ale přece o

1/2 větší než Evropa, pak následuje Jižní Ledový (= 2 Evropy), Indický (skoro = 2 Ameriky), pak Atlantický (= 2 Asie), největší Tichý, větší jest než všecka souš. Všecko moře světové 374 mill. *km*.

Výkres 6.



Úlohy. Z mapy: 1. Opakujme dle jednotlivých dílů světa a) ostrovy a souostrovi, pak b) šíje, c) mysy. — 2. Vyjmenujme, kterými oceany který díl světa jest otočen. — 3. Které části dílů světa a okeanů zabírají a) jednotlivé zemské pásy, b) polokoule západní, pak východní, c) polokoule severní, pak jižní.

§. 24.

Úloha.

Poloha a velikost v §. 2. $78^\circ - 1^\circ = 77^\circ$ poledníkových; $77^\circ \times 111 = ? \text{ km}^2$. Pevninský nejzáp. mys. *Baba* v Malé Asii 44° v. d., nejvýchod. mys *Východní* u Beringova průlivu 208° v. d., délka Asie?

Asie.

§. 25.

Polouostrovy.

Polouostrovy: Na z.: *Malá Asie*. — Na j.: *Arabie, Indie Přední a Zadní* s Malakou. Na v.: *Korea a Kamčadka*.

Pevnina.

Pevnina asijská rozčleňuje se nejvíce na stranu jižní, nejteplejší. Na tuto stranu vybíhají tři největší polouostrovy do horkého zemského pásu; z nich nejzápadnější (Arabie) jest rozčleněn nejméně, nejvýchodnější (Zadní Indie) nejvíce.

Členy.

Od šije *Suezské* šfří se trup asijský na sv. až do prostřed pevniny, pak se úží týmž směrem k mysu *Východnímu*.

Trup.

*Ostrov*y: 1. *Atlantské*: *Kypr*.

Ostrov.y.

2. V *Indickém* okeaně: *Cejlon*, *Veliké Sundy* (*Sumatra*, *Java*, *Borneo* a *Celebes*), *Malé Sundy* (*Timor*), *Moluky* (*Džilolo*), *Filippiny* (*Luzon*), *Hajnan*, *Formosa*.

3. V *Tichém* okeaně: *Japonské* (*Nipon*), *Kurily*.

4. V *Severním* *Ledovém* n.ori: *Sibiřské*.

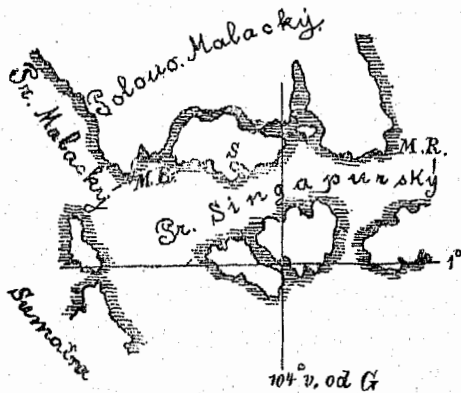
Z ostrovů asijských leží:

Nejseverněji *Nová Sibiř*, nejjižněji *Malé Sundy*,

nejzápadněji ostrovy v *Égejském* moři, nejvýchodněji ostrovy v *Be-ringové* moři.

Ostrov.y asijské obléhají pevninu nejčetněji na straně *jihovýchodní*, to velikým souostrovím; pak na straně *východní*, kdež dlouhou řadou druží se k pevnině.

Polo.ha.



Výkres 7. Jižní končina pevniny Asijské. *M(ys) B(uru)*, *M(ys) R(omania)*, *S(ingapur)* město a ostrov.

O. *Nipon* drží km^2 nad 223 t. (*Veliká Britanie* km^2 nad 280 t.), největší asijský o. *Borneo* větší jest než naše říše. (*RUh.* 325 t. km^2).

Z polouostrovů *Arabie* (km^2 3 mill.) drží více než všechny ostrovy dohromady i jest z polouostrovů největší.

Dohromady drží asijské členy:

ostrovy	skoro jako <i>Arabie</i>	(km^2 nad 3 mill.)
polouostrovy	3krát tolik	(„ asi 9 „)
obojí členy	4 „ „	(„ „ 12 „)
trup skoro	11 „ „	(„ „ 33 „)
všecka <i>Asie</i>		(„ „ 45 „)

Asie rozčleňuje se na všechny čtyři hlavní strany světové; na jv. nejhojněji; úhrnem do $\frac{1}{4}$ svého povrchu.

Útoly.

1. Opakujme, ke kterým *polouostrovům* které ostrovy se druží.
2. Které *členy* asijské jsou a) podlouhlé a kterým *směrem*, b) které jsou *okrouhlé*.
3. *Seřaďte* asijské polouostrovy dle *velikosti*.
4. *Vyměřme* délku o. *Javy* a vzdálenost o. *Timora* od pevniny.

§. 26.

Půda.

Nížina Sibiřská
a Turanská.

Pevnina asijská vyniká ze Severního Ledového moře půdou *nížkou* (asi do 200 m nad hladinu mořskou) neboli *nížinou*,



Výkres 8. Vodopisná mapka pevniny Asijské. Mysy: Č(*eljuskin*), Ba(*ba*), Bu(*ru*), V(*ýchodní*) --- hranice oumoří -.-.- hranice asijská.

která sluje *Sibiřskou*, a daleko do nitra pevniny se šíří. Na straně jihozápadní druží se k ní *nížina Turanská*, jež na jih až za 40. rovnoběžku sahá a k jezeru *Kaspickému* tak se svažuje, že z části níže než hladina moře Světového leží neboli jest proláklá, pročež části té říkáme *proláklina*.

Nížina Turanská bývala dnem moře, jež pojilo se s mořem *Černým*; ale v době diluvialní zdvihla se znenáhla tak, že zbyla jen jezera *Kaspické* a *Aralské*. Vypařováním pak klesalo je-

zero Kaspické, až hladina jeho jest nyní o 26 m níže hladiny moře Světového.

Od nížiny Sibiřské na jv. stoupá půda horami a šíří se dále vysočinou velerozsáhlou, která *Vysokou Asii* se nazývá, kromě *Čínské nížiny* až k pobřeží Tichého okeanu zasahuje, a větší jest než všecka Evropa (ta skoro 10 mill. km). Vysoká Asie rozkládá se po krajích horami, uvnitř více rovinami, vypíná se nejvýše na kraji jižním pásmítm horstvem, kteréž *Himalaja* (= obydlí sněhu) sluje a hřbetem svým výše strmí než nejvyšší evropská hora (Mont-Blanc 4800 m); nejvyšší hora himalajská (ivrist) *Everest* 8840 m nad hladinou mořskou vyčnívajíc, jest nejvyšší vyvýšeninou na zeměkouli.

Od nížiny Turanské na j. vypíná se rovinatá vysočina *Iran* nazvaná, která s Vysokou Asií spojena jest velehorským pohořím *Hindukušem* (= indickým pohořím) a na z. přechází v hornatou vysočinou *Arménskou*, s velehorou *Araratem* (na něm Noemova archa), od níž na s. ční pásmíté velehorstvo *Kavkaz* řečené.

Půda polouostrovů asijských vypíná se hlavně vysočinami. Vysočina polouostrova *Arabie* spojena jest vysočinou *Syrskou* s vysočinou *Malé Asie* a s *Arménskou*, od Irana oddělena nížinou *Mesopotamskou*; vysočina v Přední Indii, *Dekan* nazvaná, oddělena jest od Himalají nížinou *Hindustánskou*.

Četné ostrovy jihovýchodní bývaly částí asijské pevniny, která na jv. v době třetihorní klesala, až pokryta jest nehlubokým mořem *Čínským* a jinými mořskými zálivy, tak že pozůstaly po ní jen největší její výšiny, které nyní jako hornaté ostrovy vynikají z moře. Některé jejich hory soplí ze sebe sopouchem neboli jícnem žhavou lávu, popel, kamení nebo bahno, a slují proto *hory sopečné* neboli *sopky*. Sopky v Asii vyskytají se od nejjihnějších ostrovů řadou na s. až do polouostrova *Kamčadky*.

Půda asijská vypíná se většinou vysočinami, to namože uvnitř plošnými, na pokrajích hornatými; jest více rovinatou než hornatou.

Vodstvo.

I. Okean Atlantský.

M. Černé: ř. Kyzyl Yrmak. — Průliv *Cařihradský*. — M. *Mar-marské*. — Průliv *Dardanellský*. — M. *Egejské* jest částí m. *Středozemského*.

Vysoká Asie.

Iran.

Půda polouostrovů.

Půda ostrovů.

Úhrnem.

§. 27.

Jednotlivě.
I. Okean Atlantický.

II. Okean
Indický.

II. Okean Indický.

M. *Arabské*: M. *Rudé*, Průliv *Bab el Mandeb*, Záliv *Adenský*.
Průliv *Hormuzský*, Záliv *Perský*: ř. Eufrat a Tigris. Ř. Ind.

Záliv *Bengalský*: ř. Ganges, Brahmaputra; záliv *Martabanský*:
ř. Iravady. — Průliv *Malacký*. — M. *Jižní Čínské*: ř. Mekong; záliv
Siamský. — M. *Sundské*.

III. Okean
Tichý.

III. Okean Tichý.

M. *Žluté*: ř. Jang-tse; ř. Hoang-ho.

M. *Japonské*, M. *Ochotské*: ř. Amur.

M. *Beringovo*, Průliv *Beringův*.

IV. Moře Sev.
Ledové.

IV. Okean Severní Ledový.

M. *Karské*: chobot *Obský*: ř. Ob (Irtyš s Tobolem), poříčí km^2
3 mill.; ř. Jenisej (horní Tunguska s jez. Bajkalským, Tunguska střední
a dolní). Ř. Lena.

V. Okres vod vnitrozemských.

Pleso: *Mrtvé Moře*: ř. Jordan.

„ *Kaspické*: ř. Terek, ř. Ural.

„ *Aralské*: ř. Amu, ř. Syr.

„ *Balkaš*: ř. Ili.

„ *Lob*: ř. Tarim.

V. Vodstvo
vnitrozemské.Úhrnem.
Moře.

Asii oblévají okeany *Atlantský*, *Indický*, *Tichý* a *Severní
Ledový*, tedy všechny kromě Jižního Ledového; z nich *Atlant-
ský* měrou nejkratší, *Indický* nejdlejší.

Ob.

Z řek asijských největší jest *Ob*. Ob pramení se na se-
verním okraji Vysoké Asie v horách Altajských, *pije* v nížině
Sibiřské na levém boku pobočnou řeku *Irtyš* asi jako evropský
Dunaj mocnou, a mimo ni jiné pobočky po obou bocích a
vlévá se do zálivu *Obského*. Území, ze kterého Ob své vody
sbírá, neboli *poříčí Obské*, jedním slovem *Poobí*, jest v Asii
největší. Čára, jež poříčí Obské ohraničuje a od poříčí Jeni-
sejského a jiných poříčí liší, sluje jeho *vodní předěl*.

Jangtsekiang.

Ač Ob jest v Asii řeka poříčím největší a vodstvem nej-
mocnější, *vyvíjí se* řeka Jangtsekiang *tokem* delším, neboli má
delší *vývoj*, totiž skoro dvakrát tak dlouhý jak jest přímá
vzdálenost jejího ústí od pramene neboli její *přímka*, jež jest
též delší než přímka ř. Oba.

Míry.

Přímka Jangtsekianga 3000 *km*, vývoj 5200 *km*, poříčí Obské 3 mill.
*km*² (= Arabie).

Z jezer největší jest *Kaspické* 440 t. *km*².

Přívod řek.

S okrajných hor Vysoké Asie stékají na s. do nížiny
Sibiřské a pak v Sev. Ledové moře *Ob*, *Jenisej* a *Lena*, na
v. do okeanu Tichého *Amur*, *Hoangho* (= žlutá řeka) a *Jangtse*,
na jih *Mekong*, *Brahmaputra* (= Brahmův syn), *Ganges* a

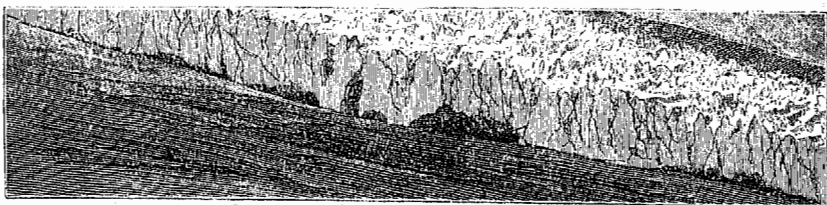
Indus, na z. do Aralského plesa *Amu* a *Syr*, s vysočiny Arménské do nížiny Mesopotamské a tou do zálivu Perského *Eufkrat* a *Tigris*.

Řeky asijské stékají hlavně s velehor, na něž nejvíce prší, a to níže deštěm a výše sněhem. Sníh na širších horských výšinách, kde ani v létě neroztaje, tvoří *sněhová pole*, sléhá se v tuhou hmotu ledovitou *ledovce* řečenou, která tlačena jsouc sněhem nově padajícím smýká se v prohybech strání jako zmrzlá řeka v patra nižší, tam rozmrzá a řekám původ dává.

Vodstvo suchozemské rozeznáváme dvojí, a) vodstvo do okeanů odtékající neboli vodstvo *okeanské*, totiž jezera řečená *říčná* a řeky, jejichž voda do okeanů odtéká a b) vodstvo

Vodstvo suchozemské.

Výkres 9.



vnitrozemské, totiž plesa a řeky, z nichž voda do okeanů neodtéká, nýbrž uvnitř souše ostává tak že jí ubývá pouze vypařováním.

1. Vytkněme u jednotlivých řek, kam jejich *přímky* směřují, kterými *vysočinami* a *nížinami* která protéká. — 2. *Vyměřme* přímky řek *Eufrata*, *Ganga*, *Hoang-ha*, *Amura*, *Leny* a *Obi*. — 3. Vytkněme *vodní předěl* mezi jednotlivými oumořinami a oblastí vod vnitrozemských.

Útoky.

Vzduch.

§. 28.

Z Asie zasahuje do *studeného* zemského pásu jen severní menšina nížiny *Sibiřské*, do *horkého* skoro všecka *Indie* a jižní *Arabie*, do *mírného* všecka ostatní Asie (asi $\frac{3}{4}$ Asie).

1. Pásy.

Dle těchto zemských pásů pak a protože suchá země teplem mnohem snáze se rozehřívá než voda, a z jiných ještě příčin dělí se Asie ve tři *podnebné okresy*: okres severozápadní, okres asijských planin a okres indických polouostrovů s Čínskou nížinou neboli okres (monsunů) *monsunů*.

I. Okres monsunů. V létě rozehřívá se souš mnohem *rychleji* a *více* než přiléhající k ní moře. Vzduch nad souší

1. Okres monsunů.

toutěž více se ohřívá a tím řidne, načež vzduch chladnější, hustější a těžší z moře na souš se tlačí neboli proudí. Proto vane v létě v jihovýchodní Asii, k níž širé oceany Indický a Tichý přiléhají, vítr z moře na pevninu. V zimě naopak ochlazuje se souš rychleji než moře, chladnější vzduch vane ze souše na moře. Oba ty větry střídají se každého roku pravidelně a slují *monsuny*.

Vzduch z moře vanoucí přináší hojně par, které se srážejí, když vzduch s nimi nad souší stoupá do výše, do chladnějších vrstev, jako mračna v pršky, zvláště tam, kde se vzduchem tlačí se na horské stráně. Proto v nížinách i na horských stráních jihovýchodní Asie v létě velmi mnoho pršek se spouští, které spolu s letním vedrem velmi bujně rostlinstvo způsobují.

2. Okres asijských planin.

Když v létě vzduch od moře vanoucí v nížinách, a zvláště v okrajných horách vysočin asijských, pozbyl mnoho vláhy, vane na roviny vysočin suchý, bez mračen a zůstává je neúrodnými, planými, to suchopárnými stepami neb i pouhými pouštěmi, ze kterých *Gobi* (= poušť) jest nejrozsáhlejší. V zimě pak, když vysoké ty roviny rychle se ochlazují, suchý a jasný vzduch jejich ještě více se ochlazuje. Střídají se tam tedy velmi horká léta s velmi tuhými zimami či veliké jsou tam teplotné protivy. Podnebí s těmito velikými protivami říkáme *podnebí vnitrozemské* a rozeznáváme je od podnebí přímořského, v němž léto jest méně horké a zima méně tuhá.

Okres *severozápadní*, k studenému severu snižený a otevřený, proti teplému jihu velmi vyvýšený a severními horami Vysoké Asie na jv. ohrazený, strádá *zimami* velmi dloubými a tuhými. V krajině *Jakutské* u ř. Leny nejtěžší mrazy dosud na zemi pozorované (až -60°).

§. 29.

Příroda.

Dle podnebných okresů liší se i rostlinstvo i zvířectvo.

1. V okrese severozápad.

1. V okrese severozápadním v nejchladnějších krajinách někde půda ani nerozmrzá, dále na jih v širých močálovitých bezlesých krajinách, jež *tundry* slují, v létě půda rozmrzá, ale na ní jen mechy, lišejnky a chudé traviny rostou a z domácích zvířat jen sob dostatečnou potravu nalézají, dále k j. šíří se travnaté bezlesé krajiny, *stepi* řečené a ještě dále *lesy*. 2. V suchém okrese planinském suchoparné *stepi* převládají a *pouště*, je tam tedy rostlinstva i živočišstva velmi skrovně. V nich velbloud,

2. V okrese planinském.

to od Eufrata na z. jednohrbý, a na v. dvouhrbý obchodu slouží. 3. V okrese ^{3. V okrese jihovýchodním.} jihovýchodním velmi teplém a v létě velmi ovlaženém je rostlinstvo i živočišstvo velmi rozmanité, zvláště mnoho rostlin živých (rýže, palma, obilí a j.) i obchodních (bavlna, bambus, guma, vzácné dříví a j.), v okrese tom žije největší ssavec slon, a nejukrutnější šelma, tigr, a vůbec rozmanité živočišstvo.

Lid.

Lidi obývá v Asii nad 800 mill., většina to všeho lidstva, a to z $\frac{9}{10}$ v zemích monsuny ovlažovaných, (indických a v Číně), ač země ty zabírají sotva $\frac{1}{3}$ Asie; na vysočinách a v Asii severozápadní bydlí lidé velmi řídko.

Obyvatelé Asie náležejí třem *plemenům*: v Přední Indii a na z. až ke Středomořskému moři je plémě *středomořské*.

§. 30.

Lidnatost.

Plemena.

(neboli bílé); ostatní Asie vyjma některé Indické ostrovy, na nichž *Malajové* (hnědí) obývají, náleží plemeni *žlutému* (mongolskému).

Státy.

1. Evropské.

Občansky neboli politicky patří dobrá polovice státům evropským, ostatní má státy domácí. 1. Z evropských států drží a) pohraničné: *Rusko* Asii severozápadní a *Kavkazsko*, *Turecko* Asii od moře Středozemského do Arménské vysočiny; b) ze západoevropských států drží: nejvíce *Britsko*, totiž skoro celou Přední a část Zadní Indie, pak *Hollandsko* mnohé Indické ostrovy. 2. Z domácích států největší jest *císařství Čínské*, obsahující skoro polovici všeho obyvatelstva asijského.

2. D. ústí.

Dle polohy.

Dle polohy dělíme Asii ve 4 čtvrti, kteréž jsou: 1. *Přední Asie* od Středozemského a Rudého moře k řece Indu; 2. *Indická Asie* obsahuje Přední a Zadní Indii a Indické souostroví; 3. *Mongolská Asie* Čínskou a Japonskou říši; 4. *Severozápadní Asie* obsahuje Sibiř a Turan.

§. 31.

Kavkazsko.

Země.

Kavkaz postupuje jako horstvo pásmité od průlivu *Kerčského* (od 55° poledníku) na jv. až k jezeru *Kaspickému*, do něhož vysílá krátký polouostrov. Kavkaz pne se hřbetem *velehorským* neširokým a příkře se svažuje bez hlubších prohýbů neboli přesmyků, vysílá jen krátké horské větve neboli *rozsochy*, pročež nesnadno přechodný jsa odlučuje jako závora Evropu od Asie. Nejvyšší z jeho vrcholů, *Elbrus*, strní 5600 m (M. Blanc 4800 m) nad hladinou mořskou.

Vzduch.

Kavkaz v létě rychleji se ohřívá než moře, i proudí na něj vlhký vzduch z Černého moře, to zvláště na jeho jižní svah, jenž od severního chladna jest chráněn, a způsobuje mu hojně vláhly, takže se tam daří *lesy* ořechové a jiné listnaté, *vinná réva*, výše *lesy* jehličnaté. Ke Kavkazsku náleží též na j. stepnatá rovina ř. *Kura* a severní část *Arménské* hornatiny, na s. stepnatá část nížiny *Ruské*.

Lid.

Původními obyvateli jsou v *Arménii* *Arméni*, v horstvu *Kavkazském* několik národů horalských (*Čerkesové*, *Gruzinci* a j.), na s. od Kavkaza ve *stepích* kočovní *žlutí Tataři*; mezi ně přistěhovali se z Asie *Persové* jako pilní řemeslníci do měst, z Evropy panující *Rusové* a někteří jiní osadníci.

Města.

Jekaterinodar.

A) Od Kavkaza na s: U řeky *Kubaně*, na úpatí nejzápadnějšího Kavkaza, kde leporostlí *horalé Čerkesové* obývají, *Jekaterinodar*. —

Na v. město *Stavropol*, největší na s. od Kavkazu. — U horního *Tereka* *Vladikavkaz*, ruská pevnost v údolí horském, v krajině udatných horalů *Čečenců*; z něho jde silnice přes nejpohodlnější *přesmyk* do vnitř Asie.

B) *Od Kavkazu* na jih: U ř. *Kura*, v údolí mezi horstvem *Kavkazským* a *Arménským*, *Tiflis* **, u silnice *Vladika. kazské* a u nejpohodlnější cesty od jezera *Kaspického* k moři *Černému*; největší a a hlavní město kavkazské. Obyvatelé náležejí *sedmero* různým *národnostem*, a to: *Rusové* panují, *Arméni* vedou obchod, *Němci* jako osadníci v okolí pole vzdělávají, *Peršané* řemeslem se živí, k nim rozdílní kavkazští národkové se druží. — Na břehu *Černého moře* přístavní město *Batum*. — Na břehu *Kaspickém* *Baku* válečný přístav pro ruské *kaspické* loďstvo, středisko těžení *petroleje* ze širého okolí, v němž šlehají ze země plameny hořící *nafty*. *Vyznavači víry Zoroastrovy* putují ku plamenům těm četně jako k ohnům posvátným. — Na severním úpatí nejvyšší *arménské* *velehory*, *sopečného Ararata*, jenž strmí jak *obrovský mezník* na hranici říše *Ruské*, *Turecké* a *Perské*, *Erivan*, hlavní město *Armenie* ruské, sídlo prvního *arménského patriarchy*.

Turecké země.

Císaři Tureckému, jenž v *Cařihradě* v *Evropě* sídlí, podány jsou v *Asii* země: *Malá Asie*, *Syrie* s *Palestinou*, *Arménie*, *Mesopotamie* a *západní pobřeží Arabie*.

Malá Asie.

Polohu (krajní *poledníky* a *rovnoběžky*) a *moře* z *mapy*.

Malá Asie (neboli *Anatolie*), *jediný západní* *polouostrov* *pevniny asijské*, značně menší než naše říše (R.-Uh. 622 t. *km²*), *rozčleňuje se na z.*, ostatně podobá se *obdélníku*, vypíná se skoro *všecken* *vysočinou* *namnoze rovinatou*, průměrně asi *1000 m* vysokou, na *jihu* *ohrazenou* *okrajným pohořím*, *velehorským* *Taurem*. Uvnitř *strmí* *vyhaslá* *sopečná* *homole* *Ardzis* do *patra věčného sněhu*, vysoká jako *nejvyšší hora* *uvnitř naší říše* (*Velký Glockner 3800 m*). *Největší řeka* *Kyzyl Yrmak* (= *červená řeka*, *nosí červený písek*), *vtéká* *průlomem* *sev. okrajného pohoří* do *Černého moře*. Na *západním pobřeží* jsou *četné polouostrovy* a *ostrovy*, jež *zůstaly* *při vzniku* *Egejského moře* jako *zbytky pohoří* a *bývalé souše*, která *klesnutím* *přišla* *pod hladinu mořskou*.

* Město mající nad 50.000 obyvatelů

** „ „ „ 100.000 „

Vladikavkaz.

Tiflis.

Batum.
Baku.

Erivan.

§. 32.

§. 33.

Poloha.
Země.

Vzduch.

Na *ostrovech* a *nížších pobřežích* vane teplý a vlhký vzduch přímořský, i daří se tam víno, bavlník, mák a jiných užitečných rostlin hojně, i lesy. Na *vysočinu* zalétá méně mračen, i vane tam vzduch suchý, v létě horký, v zimě značně studený; před ním tamější koza i velbloud chráněni jsou srstí dlouhou a hustou.

Lid.

Na *ostrovech* a na *pobřeží* obývají *Řekové* víry křesťanské i živí se hlavně obchodem; na *vysočině Turci*, víry mohamedánské, živí se hlavně zemědělstvím. Malá Asie jest 10krát tak veliká jako Čechy, ale obyvatelů má méně než Čechy (Čechy nad $5\frac{1}{2}$ mill.).

a) **Pobřeží.**

Trapezunt.

1. Na polouostrovnm pobřeží: V jihovýchodním cípu *Černého moře* Trapezunt, vede obchod karavanský do *Persie* a námořský do východní *Evropy*. — Uprostřed severního břehu přístavné město *Sinope*. — Při úzkém *Bosporu*, naproti *Cařihradu*, v krajině velekrásné, *Skutari*, pohřebiště cařihradských mohamedánů. — Na j., nedaleko *Marmary*, *Brusa**, na severním úpatí hory *Olympa*, v níž lomy na mořskou pěnu. U řeky *Skamandra*, která na hoře *Idě* (*Diu libé*) se pramení a naproti jižnímu cípu *Thráckého* polouostrova do *Dardanellského* průlivu (st. *Hellesponta*) se vlévá, zříceniny starověké *Troje*. — Skoro uprostřed západního pobřeží *Smyrna***, u chobotu, jenž po ní jméno má, na z. od zlatonosného pohoří *Tmola*, největší přístavné město maloasijské; do něho i rakouské lodi často jezdí. — Nedaleko jižního břehu, na úpatí velehorského *Taura*, naproti ostrovu *Kypru*, *Tarsus*, rodiště sv. Pavla apoštola.

Sinope.

Skutari.

Brusa.

Troja.
Smyrna.
190.000.

Tarsus.

b) **Nitro**
Kjutahia.

Angora.

Kaisarie.

2. Uvnitř polouostrova: Od *Brusy* na jv., na planině, *Kjutahia*, v ní živí se mnoho lidí vyráběním dýmek a jiných drobotin z mořské pěny, již na blízkou těží. — Od řeky *Kyzyla* na z. *Angora*, na planině, kde chovají hebkosrstné *kozy*. — Na severním úpatí věčnosněžného *Arđžiše* *Kaisarie** (st. *Caesarea*).

c) **Ostrovy.**

Ostrovy: a) Na s.: V moři *Marmarském* ostrov *Marmara*.

3. Na z.: V moři *Egejském* nejseverněji *Mitilini* (ve st. *Lesbos*) a téměř u středu západního břehu *Chios*, rodí hojně vína a flků, ale žádné obilí;

na jv. *Samo*, velmi úrodný, ale trpí nedostatkem pitné vody; jest *knížetstvím* sultanu tureckému poplatným;

jižněji *Rhodos*, slyne čilým obchodem, proti pevnině město *Rhodos*, má od starověku výborný přístav.

4. Na jihu: *Kypr* (= mědný) v nejvýchodnější krajině *Středomořského moře* samojediný, hornatý (hora *Olymp*), úrodný, ale zanedbaný, jako téměř všechny země pod vládou tureckou; nyní jej spravuje *Britsko*.

Arménie.

§. 34.

Země.

Arménie, vysočina spojující plošné a skoro stejně (průměrně 1000 m) vysoké vysočiny Maloasijskou a Iran, vypíná se značně výše, namnoze velehorami, na něž vzduchové páry hojně v sněh se srážejí, tak velkým řekám *Eufratu* a *Tigridu*, *Kuru* a jeho mocné pobočce *Arasu* původ dávají a plesa napájejí, největší *Vanské*. Nejvýše strmí vyhaslá sněžná sopka *Ararat* (Noe), vyšší než nejvyšší hora evropská (M. Blanc 4800 m).

Lid.

Obyvatelé jsou *Arméni* národní čeledi areitské. Arménský národ spojuje Rusy a ostatní evropské národy areitské s iranskými a ostatními asijskými (až do Přední Indie), zachoval křesťanskou víru v bojích s mohamedány. Arméni částečně jako Israelité rozptýlili se po východní Evropě a živí se tam obchodem. Blíže hranice perské obývají *Kurdové*, národ iranský, jenž kočuje v horách se svými stády a někdy loupežné výpady činí.

Arménie rozdělena jest politicky mezi 3 sousedící říše: *Tureckou*, *Ruskou* a *Perskou*, jejichž hranice stýkají se u *Ararata*.

Místa.
Erzerum.

Na prameništi eufratském největší arménské město *Erzerum* stanice karavan mezi Trapezuntem a Persií; u jezera Vanského *Van*. Na prameništi Tigridském *Diarbekr*, největší město v zemi Kurdů na severní hranici jazyka arabského.

Mesopotamie.

§. 35.

Země.

Od Arménské hornatiny na j. svažuje se povlovně země Mesopotamie k zálivu *Perskému*. Umístěna jsouc mezi zeměmi vyššími jest téměř bezdeštná, v horní části, *El Džesirah*, mimo pobřeží řek stepnatá, v části dolní, *Irak Arabi* (= země arabská), nyní pod neblahou vládou tureckou dílem nezdravými močály, dílem vyprahlými lady obyvatele odstrašuje a dravé šelmy hostí; ale ve starém věku, dokud *Babyloňané* vláhu struhami pečlivě upravovali, Mesopotamie, ač mezi pouštěmi ležící a proto bezdeštná, plodila jako Nílské údolí výborných datlí hojně, pšenici a jiné plodiny i dávala úrodu až dvojnásobnou.

Lid.

Země jest od pradávna obydlena národy *semitskými*, nyní tam převládá jazyk *arabský* a s ním víra *Mohamedova*.

Mista.
Mosul.

Na pravém břehu ř. *Tigrída* Mosul*, průmyslné město, bývalo větším, dokud prodávalo svůj „mušelin“ nejen do Přední Asie, nýbrž i do Evropy. U něho na levém břehu vykopávají ze ssutin starověkého veleměsta *Ninive* pěkné assyrské starožitnosti (sochy, vypukliny, desky s písmem klínovým a j.).

Bagdad.

U řeky *Tigrída*, tam kde *Eufkrat* se mu blíží a kde se tedy obchod pořídní s karavanskými cestami křížuje, obchodní m. Bagdad*. (Dokud bylo sídlem velmocných kalifů arabských, mělo asi 1 mill. obyvatelův a skvělo se velkolepými stavbami, nádherným orientalským přepychem i učeností.) Ve krajině té pro obchod výhodně položené stojí u Eufkratu srčeciny *Babylona* a jiných jindy velemocných měst.

§. 36.

Syrie (s Palestinou).

Země.

Země Syrie, od Středozemského moře na v., jest vápencová vysočina, *Syrská* řečená, spojená na s. s vysočinou Maloasijskou, na jihu s Arabskou, na v. svažuje se povlovně k Eufkratu. Na ní vypínají se velehorská rovnoběžná pohoří *Libanon* (= bílé pohoří) a *Antilibanon* a do ní prohýbá se *proláklina Jordánská*, kterou s Antilibanona teče řeka *Jordán* skrze jezero *Genezaretské* do jezera *Mrtvé moře* řečeného, jehož hladina jsouc o 400 m níže než hladina mořská, nejhlubší jest proláklinou na povrchu zeměkoule. Údolí mezi oběma pohořími svažuje se většinou k s., i vytéká jím ř. *Orontes*, jež pak do moře se vlévá údolím příčným. Mračna od moře přilétající srážejí se na pohořích, pročež krajina od nich na v. ostává suchou, namnoze pouští.

Jižní polovice Syrské vysočiny, Palestina, jest pouštěmi a Středozemským mořem, přiléhajícím k ní bez přístavů, *odloučena téměř* od jiných živých zemí. Na ní žil ve starém věku israelský národ dlouho odloučen od národů jiných.

V S, ril.

Na cestě od moře *Středozemského* ku blízké splavné řece *Eufkratu* a do nitra asijského prospívá karavanským obchodem mezi Evropou a nitrem asijským město *Haleb** (Aleppo) podobně jako *Trapezunt* na moři Černém.

Haleb.

Bejrut.

Na západním úpatí *libanonském* *Bejrut** (= studna), v bývalé *Foinikii*, má dobrý přístav, jichž na tomto vých. břehu středomořském jest málo.

Damašek
150.000.

Na východním úpatí *antilibanonském* *Damašek***, nedaleko pouště, v krajině mezi pouštěmi neboli v *oase* zelenými vinicemi a sady líbezné (pročež „*okem východů*“ sluje), průmyslné veleměsto (látka *damašek* a meče *damascenské* slynou), s *Bejrutem* silnicí spojené.

V Palestině:
A) V Galilei.
Saída.

A) Od *Antilibanona* na jih až ku pohoří *Karmelskému*, jež vybíhá, mysem *Karmelským* do moře *Galilea*. U moře, u paty libanonské, *Saída*

(Sidon) a Sur (Tyros), ve starověku nejbohatší obchodní města foinická, mají nyní přístavy pískem zanesené. — Od hory *Karmela* na s. Aka (také Akre, Ptolemais), přístav. — Uvnitř vysočiny *Galilejské* nedaleko hory *Tabora Nazaret* (n. Nasariah), domovina Kristova, nyní malé místo. — Na záp. břehu jezera *Genezaretského* (n. Tiberiadského) *Tiberias* (n. Tabarijeh). Okolí jezera *Genezaretského*, jsouc hlubokým údolím, bujné plodí rostlinstvo, i horkopásmové; Kristu bylo krajinou velmi milou, v ní první vybral si apoštoly; nyní za tureckého panství jsouc zanedbáno stkví se jen přírodními krásami.

B) Střední krajina palestinská *Samaria*.

Sur.
Aka.
Nazaret.
Tiberias.
B) V Samař.
Samaria.
C) V Judel.

C) *Judea*: Nedaleko břehu mořského *Gaza*, obchodní stanice na karavanské cestě mezi Palestinou a Egyptem (v krajině bývalého bojovného národa flištinského). Na vysočině, od *Mrtvého Moře* na z., *Betlem* (= domov chleba); na místě, kde *Kristus* se narodil, stojí krásný křesťanský kostel.

Betlem.

Na vysočině, od sev. cípu *Mrtvého Moře* na z., *Jerusalem* (= obydlí míru), v krajině málo úrodné, na skalnaté výšině, se tří stran hlubokými údolními (na v. *Josafatským*) otočené, bývalo vysokými hradbami ohrazené, proti nepřítelům velmi pevné, má přes 30 t. obyv. (ve starověku nad 100.000). Tam jako i do *Betlema* putují mnozí křesťanští *poutníci* navštívit místa životem a smrtí Kristovou památná, namnoze chrámy ozdobená. *Obývají* tam *křesťané* různých vyznání, ale i *židé* a *mohamedáni*. Podobně i co do *národnosti* obyvatelé jsou smíšení.

Jerusalem.

(O turecké části arabské u „Arabie“.)

Turecké území úhrnem.

§. 37.

Turecké území v Asii jest 3krát tak veliké jako naše říše (Rak.-Uh. 622 t. *km*²), ale obyvatelů má jen málo více než $\frac{1}{3}$ její (R.-Uh. 38 mill.). Skrovná ta lidnatost způsobena jest nejen tím, že mnohé krajiny jsou suché stepi neb i pouště, nýbrž i špatnou správou tureckou.

Arabie.

§. 38.

(Polohu a moře z mapy.)

Úloha.

Arabie podobá se obdélníku na jv. rozšířenému, zabírá *km*² 3 mill., jest největší polouostrov Asie a souše vůbec. U šije *Suezské* odbočuje do Rudého moře menší polouostrov *Sinajský*, trojúhelníku podobný.

Země.

Půda arabská jest vysočina namnoze rovinatá, suchopárna, která na z. a na j. k moři se svažuje příkrými *horami*.

Na horách těch srážejí se občas mračna od moře větrem přinesená v deště, kterým úzké pobřeží se ovlažuje a zúrod-

ňuje, tak že na nich usedlé obyvatelstvo žije, ale na rovinnatých výšinách stepi se šíří.

Lid.

Arabové náležejí k čeledi národů semitských; ve starém věku žili odloučeně od ostatního světa, ale ve středověku přijavše víru svého domorodce Mohameda († r. 632, za Sába), *dobyli* rozsáhlých krajin ve Starém světě, od okeanu Atlantského až do Indie, a *vstúpili* víru, jazyk a pak i vzdělanost svou tak mnohým národům, že dosud asi 100 mill. lidí jimi se kojí.

Místn.
A) Sinajský
polouostrov.
Kateřinský
klášter.

A) Na polouostrově Sinajském, jižně od *Horeba*, v žulovém horstvu rozsáhlý *klášter* Kateřinský, jako pevnost hradbami proti loupeživým kočovníkům obklíčený; hostí křesťanské poutníky, kteří památný *Sinaj* navštěvují. Polouostrov Sinajský náleží k místokrálovství *Egyptskému*.

B) Západní
pobřeží
Medína.

B) Západní pobřeží Arabie náleží *Turecku*. Uvnitř země, ještě v mírném zemském páse, *Medína* (= město), v úrodném *údolí* malé krajiny horské, na kraji širé *pouště*; hrobka proroka *Mohameda*, k níž ročně tisícové mohamedánských věřících *putují*. — V horkém zemském páse, skoro uprostřed západního pobřeží, opodál moře, *Mekka*, v neúrodné roklí, žije se hlavně *trhy*, na něž z Asie i Afriky statisíce poutníků přicházejí, kteří *Mekku* navštěvují jako „matku měst“ a rodiště *Mohamedova*. Ve městě nej památnější jest velká *mešita* u pramene mohamedánům posvátného, z něhož pijí vodu jako lék proti všelikým nemocem; nejposvátnější však jest mohamedánům černý kámen (suad povětroň) zazděný v kapli *Kaabě*, která stojí uprostřed veliké mešity; ku *Kaabě* Arabové již před *Mohamedem* putovali jako ku svátosti.

Mekka
45000.

Štátná A.

V j. cípu, u průlivu *Bab el Mandeb* (= brána slzí) nazvaného *Arabie Štátná (Jemen)*, údolímí zprohýbaná, jež malé bystřiny horské hojně ovlažují, nejúrodnější krajina arabská. Ze Štátné Arabie obchodníci do Evropy vyvážejí *kávu*, *kadidlo* a arabskou *gumu*, ale rostou tam i datlové *palm*y, živná *durha* a j. plodiny tropické.

C) Jižní břeh.
Aden.

C) Jižní břeh obsadili *Angličané*. U zálivu *Adenského*, nedaleko průlivu *Bab el Mandeb*, město *Aden*, na skalnatém polouostrávku (jako v Evropě *Gibraltar*), veledůležité pro obchod východoindický, zvláště od času, co prokopán jest průplav *Suezský*; v *Adenském* velkém a výborném *přístavě* i veliké válečné loďstvo skrytí se může. *Angličané* obsadili i v průlivu samém ostrávek *Perim*, s dobrým *přístavem*. *Ostatně* dlouhý jižní břeh se zdvihá z moře přikře a namnoze *pustě*.

Perim.

D) Východní
břeh.
Maskat.

D) Východní břeh. Blízko severního obratníku *Maskat*, v krajině palmami úrodné, sídlo arabského panovníka *imama*, jenž všemu východnímu pobřeží panuje i polouostrovu a zároveň je náboženským přednostou; obyvatelé žijí se také lovem perel v *Perském* zálivu, od obchodníků téměř opuštěném.

E) Vnitřní
Arabie.

E) Vnitřní Arabie jest nám málo známa. Na *pláncích* šíří se dílem písčité *pouště*, dílem *stepi*; na stepích po zimních deštích bujná tráva roste, na níž kočovníci svá stáda pasou, výtečné koně chovají a vel-

bloudy jednohrbé. Kočovníci tam slují arabsky *Beduini* (= dítky pouště), a žijí pod svými náčelníky, *šejky* (a ti pod *emíry*), jiné nadvlády neuznávajíce; někdy poutníky do Mekky a Mediny putující olupují.

Iran.

(Polohu a moře z mapy.)

Vysočina Iran, jako vysočina Maloasijská průměrně 1000 m vysoká, ohrazena jest horami: na sev. kraji, j. od jezera Kaspického, strmí pohoří *Elburs*, z něho pak nejvýše vyhaslá sopka *Demavend* (výše než Ararat); na kraji východním pohoří *Solimanské*, i na ostatních krajích pohoří okrajná, zvláště na jz. četná; uvnitř šíří se *pusté roviny*, které se od sebe dělí pohořími. Vysoké ty roviny mají podnebí vnitrozemské (horká léta, studené zimy) a úrodné jsou jen tam, kde jsou zavlažovány řekami nebo umělými struhami, ostatně namnoze solné pouště. V krajinách zavlažených plodí Iran obilí a ovoce, v nižších krajinách i datlové palmy. Koně jsou tam výborné, velbloud dvouhrbý.

Iran rozdělen jest poledníkovým pohořím v části západní, větší, kdež jest říše *Perská*, sáhající až do Armenie, a na polovici východní, na s. *Afganistan* a na j. *Beludžistan*.

Peršané, kteří ve starém věku panovali nad celým Iranem a na z. až do Egypta a na Balkánský polouostrov moc svou rozšířili, stali se národem chabým byvše přemoženi napřed Araby a pak Mongoly a *Turky*, z nichž tito posud bydlí v zemi jako kočovníci. *Panovníci* vládnou neobmezeně a zvláště jejich úřednictvo libovolně, avšak jen obyvatelstvu usedlému. Kočovníci totiž neposlouchají jich valně, zvláště *Kurdové*, kteří volně žijí v jižní části hornatiny Arménské, *Kurdistan* řečené.

Víra jest na Iraně od Arabů vnucená, *mohamedánská*, ale Peršané a *Beludžové* uznávají jen koran a jsou proto od *Afganů* a Turků i jiných mohamedánů, kteří také v sunu (tradici) věří a *Sunité* slovou, nazývání *Šiity* (= odpadlíci).

I. V *Persii*. Uprostřed *perské Arménie*, v rovince u řeky do plesa *Urmíjského* tekoucí, *Tabris* **, největší město arménské vůbec, tržiště pro evropské tovary přes Erzerum karavanami donášené. U jezera *Urmíjského* *Urmia*.

Od zálivu *Perského* na s. *Farsistan*, (ve starém věku *Persis*, jádro velříše perské) část hornatiny *západoiranské*, původní vlast broskve. Skoro uprostřed té země *Širáz* v krajině rozkošné, již ífkají *zahradu růžovou*, tam hrobka nejslavnějšího perského básníka *Hafsa*,

§. 39.

Úlohy.

Země.

Demavend
5660 m.

Lid.

Místa.
Tabris
300.000.

Urmia.

Širáz.

výroba růžového oleje; opodál (na sv.) zříceniny velkolepého paláce staroperských králů (*Persepolis*).

Ispahan.

Teheran
200.000.

Od Farsistana na s. *Ispahan**, mělo dříve až 1' mill. oby. — Na úpatí velehoří *Elburského* vm. *Teheran***, na výšině nepřátelům nesnadno přístupné, ale v krajině v létě velmi nezdравé; hlavní a *sídelní* město perského panovníka, (šá-a) šaha. Za letního vedra šah odebírá se na chladnější vysočiny *Elburské* nebo do jiného města, s ním i jeho obátrný dvůr a bohatší obyvatelé (asi polovice obyvatelstva). Uprostřed širých bílých solných pouští *Jezd*, v krásné bujně zelené oase, zámožné jako stanice obchodních *karavan*, jejichž cesty tam se křižují.

Jezd.

II. *Afganistan*. Země jest úrodná v poříčí tří řek, které jsou: *Hilmend* tekoucí z hor *Hindukušských* na jz. do nitra iranského, kde tvoří pleso, *Heri Rud* tekoucí údolím, jež se otevírá do nížiny *Turanské* a zemi tu skrze průsmyk přes *Hindukuš* spojuje s údolím *indské* pobočky *Kabula*. Údolí *Kabulské*, mezi neschůdné velehory *Hindukuš* a *Solimanské* se prohýbající, tvoří jedinou cestu pro *karavanský* obchod z *Irana* do *Přední Indie*.

Herat.

Kabul.

U řek těch největší obchodní města: u *Heri Ruda* *Herat**, u *Kabula* *Kabul**, sídlo chána, jehož však horalé a kočovníci málo poslouchají.

III. *Beludžistan* jest skoro jen kočovníky obydlen.

§. 40.

Přední Indie.

Útohy.

1. Polohu a moře z mapy. 2. *Vyměříme* a) jak jest *daleko* od mysu *Komorina* až k severnímu ohebu řeky *Inda*, b) jak *daleko* jest z *Kalkuty* do *Kabula*.

Země.

Přední Indie jest ze tří jihoasijských polouostrovů *prostřední*. K ní počítáme z trupu pevninského všecku *Hinduštanskou nížinu* až k velehorám *Himalajským*.

Vzduch.

Vlastní polouostrov, dobrá to polovice *Přední Indie*, leží v páse *horkém*, část ostatní v páse skoro *horkém*, a ta ohrazena jsouc velehorami *Himalajskými* proti chladnějším větrům severním, jest též ovanuta vzduchem horkým. V létě, když na *Vysoké Asii* vzduch se rozehřeje a velmi zřídne, proudí do *Přední Indie* vzduch od moře jako jihozápadní *monsun*, přináší hojně mračen, která na výšině *Dekanské*, zvláště pak před velehorskou *Himalají* se srážejí v *pršky* velehojné, nejhojnější tam, kde pohoří *Himalajské* nejvíce se přibližuje k moři, a to severnímu cípu zálivu *Bengalského*; tam za rok naprší nejvíce na zeměkouli, totiž tolik, kolik v stejně veliké krajině okolí *Pražského* za 30 let. Jen do roviny poblíž řeky

Vody 15 m.
vysoké.

Inda pršky již nezasahují, takže tam táhne se *poušť* od moře Arabského až skoro k úpatí himalajskému.

Hojné ty pršky a mocné řeky spolu s tropickým sluncem zúrodňují ty země nesmírně, nejvíce v naplavené půdě nížiny ř. Ganga kde zvláště mnoho bavlny, rýže a jiného obilí se daří, pak indigo, opium a juta se těží. Na stupňových *stráních himalajských* bují nejkrásnější lesy, a to nejnižše palmové a bambusové, dubové a jiné listnaté, výše jehličnaté, na Cejloně háje kokosové, káva a skořice. Ze ssavců největší, slon, divoký i skročený v Přední Indii jest domovem, ale i nejkruťejší šelma, tigr, a jedovatí hadi; páv odtamtud k nám se dostal.

Původně obývali v Přední Indii skoro sami národové *Dravidští* pleť černé, ale od černochoů afrických rozdělí, až Indové, národ čeledi *arijské* n. indoevropské, přišli do Přední Indie Kabulským údolím okolo r. 2000 před Kristem a tmavší obyvatelstvo přemohli. Indové mluví jazyky starožitnému jazyku sanskrtskému podobnými, jsou ze všech domácích národů *nejvzdělanější*, vyznávají skoro všichni náboženství *brahmanské*.

Nyní ovládají skoro celou Přední Indii *Angličané*. Anglická královna jest angloindickou císařovnou, a její nadvládu uznávají též pozůstalá ještě indická knížectví. Přední Indie svou úrodností jest bydlíštěm téměř $\frac{1}{3}$ všech Asiátů (těch nad 800 mill.).

1. V území řeky Ganga: V *deltě*, kterou *Ganges* s *Brahmaputrou* tvoří a která (větší než země Česká) největší jest na zeměkouli: a) u řeky Ganga Kalkuta** (obyv. nad $\frac{3}{4}$ mill.), veleměsto zámožné obchodem mezi Indií a Britskem, v něm sídlí vrchní vladař (gubernér) veškeré britské Indie, jemuž také gubernéři *bombajský* a *maďrasský* podřízeni jsou. Kalkuta skládá se jako i jiná pobřežní města ze dvou částí: *evropské* město jest bílé, čisté, vkusné a nákladně stavěné, *indičké* těsné, tmavé. — Na sz. Patna.** — Na z. u řeky Benáres**, nejslavnější poutnické město indické (indický Řím), kdež poutníci ve svatém Gangu se koupající očisťují duši od hříchu; v něm mnoho brahmanských chrámů a škol. — U vtoku himalajské řeky *Džamny* Allahabad**, (tam četná britská posádka).

U Džamny Déli**. Dokud v Déli sídlil mohamedánský velemogul (= Mongol), jenž skoro všemu Hindostanu panoval, mělo 2 mill. obyv. V *horách Himalajských* udržely se samostatně dva Mongoly obydlené státy, *Nipal* a (butan) *Bhután*.

2. Poříčí řeky Inda. *Pandžáb* (= pětiríčí) ovlážen jest řekou

Přiroda.

Lid.

Indové.

Místa.

1. V poříčí ř. Ganga.

Kalkuta
760.000.Patna.
Benáres
200.000.

Allahabad.

Déli.

Nipal.
Bhután.2. V poříčí řeky Inda.
Země.

Indem a velkou levou pobočkou, která vzniká ze čtyř mocných řek, z nichž největší *Satladž*.

Ve vysokém údolí *himalajském* Kašmír (n. Srinagar), ovanuté vzduchem vždy jarním. V okolí chovají kozy, z jejichž lehbounké srsti vyrábějí pěkné kašmírské šály, které též do Evropy prodávají. — V nížině *Lahore***, v ochranném indickém státě; u ř. *Kahula* důležitá anglická pevnost *Pešavar**.

V Dekané. 3. V *Dekané* a) Na západním břehu, jenž sluje *Malabar*, skoro uprostřed, na ostrůvku, město *Goa*, sídlo *portugalského vladaře*, jemuž všechny portugalské osady indické jsou podřízeny (hrob sv. Františka Xavera). Na s. *Bombaj***, na dlouhém ostrůvku. U něho na jiných ostrůvcích velké indické *chrámy* ve skalách pracně vytesané. Na sz. hornatý poloostrov *Gudžerat*.

b) Na východním břehu, jenž sluje *Coromandel*, (ch = š) *Pondichery*, hlavní město francouzských osad v Přední Indii.

Na s. *Madras***, největší přístavné město na břehu východním. Od něho na jih 7 indických *pagod* ze skály uměle vytesaných.

c) Vysočina *Dekanská* svažuje se, jak ř. *Kistna* a jiné řeky tokem vyznačují, od z. k v. a lemována jest okrajnými hrami, na z. vyššími, *Ghaty* (= stupně) západní řeceny, na v. nižšími *Ghaty východními*.

Od *Madrasa* na z. *Seringapatam*, hlavní m. indického státu *Majsura*, jenž trvá pod ochranou britskou. — Od města *Bombaje* na sv. město *Ellora*, u něho hora, v níž jest ještě více chrámů tesaných než u *Bombaje*. — Na jv. *Hajdarabad***, hlavní m. ochranného státu téhož jména; nedaleko, na sz. *Golkonda*, v níž nejkrásnější diamanty nalézají (*Kohinur*, viz v *Pokorného-Bořického Nerostopise*).

Ostrovy. 4. *Ostrovy*: Od jižního mysu, *Komorina*, na jz. *Maledivy* a od nich na s. *Lakadivy* (= ostrovy stotisícné) v moři *Arabském* rozložené, jsou drobné, koralovými útesy obkřčené, proto nesnadno přístupné a dosud svobodné; na v. *Cejlon* (= ostrov lví), na jeho západním břehu *Colombo***.

§. 41.

Zadní Indie.

Zadní Indie, ze tří jihoasijských poloostrovů *nejvýchodnější*, vybíhá i *nejjižnější* (mysem *Buru*), skoro až k rovníku a jest skoro všechna v páse horkém, *rozčleňuje* i *pne* se do výše rozmanitěji než ostatní dva. Zadní Indie hojnými dešti, monsunem a mocnými řekami (*Mekong*, *Iravady*) jsou ovláždována, plodí lesy *tekové*, z nichž výborné ložní stavební dříví se těží, v širých deltách mocných řek rýži, a vůbec jiné tropické plodiny v hojnosti, i poskytuje *nerostů* jako Indie Přední.

Vyjma *poloostrov Malajský*, jenž jest obydlen lidem ple-

mene hnědého neboli Malajského, Zadní Indie osazena jest národy *mongolskými*, kteří Číňanům jsou příbuzní a s nimi víry Budhovy; ale čilejší a pracovitější Číňané vnikají do země, zvláště podél mořských břehů a prospívají průmyslem a obchodem.

1. *Britsko* zabralo západní pobřeží a ostrovy *Andamany* a *Nikobary* v zálivě *Bengalském*, od ostrova *Sumatry* na s.; v širé deltě řeky *Iravady*, nedaleko zálivu *Martabanského*, jímž záliv *Bengalský* se zalévá do Zadní Indie, *Rangun***. Na poloostrově *Malace*, u průlivu *Malackého*, *Malaka*, v krajině rozdrobené v malá knížectví malajská; u mysu *Buru* na ostrůvku (*ore = úr*) *Singapore*** (= lví město), vele město při námořské cestě z Evropy a z Přední Indie do Vých. Asie, vzrostlé obchodem.

2. *Francie*: a) Při obšírném deltovému ústí veletoku *Mekonga*, v *Dolní* (*ch = č*) *Kochinchině*, stát *Kambodža*, trvá pod ochranou *francouzskou*, hl. m. *Saigon*; b) východní pobřeží od *Saigona* až k *Číně*, *Anam*; hl. m. *Hanoi***.

3. *Severní* polovici poloostrova *Malackého* a velké nitro Zadní Indie zabrá *Siam*, samostatný stát *zadoidický*. Nedaleko severního cípu zálivu *Siamského* hl. m. *Bangkok***, vystavěné skoro všecko ve vodě na jehlách (jako *Benátky* neb *Amsterdam*), některé domy také na bambusových prámech. V něm sídlí v nádherném paláci císař, jehož rod pochází z *Číny*, za ním mnoho Číňanů do země se přistěhovalo.

Indické souostroví.

Souostroví *Indické rozkládá se* v okenně *Indickém* až na kraj okeanu *Tichého*, mezi pevninou *asijskou* a *Australskou*, vesměs v zemském páse horkém; hojně ovlaženo jsouc bují lesy bambusovými a kokosovými i jinými rozmanitými plodinami *tropickými*; mnohé ostrovy mají hory sopečné, nejvíce (45) *Java*, nejsopečnější to krajina na zeměkouli.

Obyvatelé původní jsou plemene *malajského*, kteří ve středověku přijali víru *mohamedánskou* neboli *islam* od obchodníků *arabských*. Ze všech malajských národů *Javané* jsou nejvzdělanější, jich jazykem mnoho je sepsáno knih, jím rozumějí si všichni vzdělanější *Malajové* na souostroví *Indickém*. Vzácné a hojné plodiny těch ostrovů, zvláště pepř, hřebíčky a jiné koření, vábily obchodní národy, ve středověku *Araby*, po nalezení obchodní cesty okolo mysu *Dobré Naděje* *Portugalce*, *Španěly* a *Hollandány*, z nichž tito nyní drží ve své moci mimo *Filipiny* skoro všecko to souostroví.

I. *Veliké* ostrovy *Sundské*. 1. *O. Sumatra* jest rovníkem

Lid.

Andamany
NikobaryRangun
Malaka
SingaporeKambodža
Saigon.
Hanoi.Bangkok
500.000.

§. 42.

Země.

Lid.

I. Veliké
Sund

Padang. rozpušen. Uprostřed západního břehu *Padang*, přístavné město, sídlo *nizozemského* vladaře. — Na v. ostrov *Banka*, na něm výnosné *ctnové* báně.

2. (Ja = *Dža*) *Java* popelem a bahnem ze sopek vychrleným výborně zmrvená, plodí v nížině zvláště mnoho *rýže*, *cukrové třtiny* a *tabáku*, výše *kávy* a ještě výše *čaj*, jest mezi úrodnými Indickými ostrovy *nejúrodnější* a péčí *Hollandanů* nejvíce vzdělaný.

Ataria. Na severním břehu, naproti ostrovu *Bance*, hlavní m. *Batavia***, jest sídlem *hollandského vladaře* veškeré *hollandské Východní Indie*, ale schází pro nezdravé podnebí, jež zvláště *Evropanům* nesvědčí (tak že *Batavia* sluje hrobem *Evropanů*); i vzmáhá se nad ně *východnější* stojící přímořské m. *Surabaya***, ve kterém i vrchní vladař rád se zdržuje. — *Java* jest z *lidnatých ostrovů indických* *nejlidnatější*, hustěji zalidněný než *Čechy*; na něm žije 20 mill. obyvj., více než na všech ostatních *indických ostrovech* dohromady.

Surabaj. 3. *Borneo*, největší ostrov asijský a po *Grönlandě* a *Nové Guinei* největší na zeměkouli, jest na březích osazen *Evropany*, ostatně *Malaji*, uvnitř málo znám.

4. *Celebes* jest všecek ve 4 polouostrovy rozčleněn.

V severním cípu *Menado*, z něho vyváží se výborná káva.

Malé II. *Malé Sundy*. Nejvýchodnější, *Timor*, jest i největší, polovice severní s hl. m. *Dilli* náleží *Portugalcům*, jižní *Hollandanům*.

Moluky. III. *Moluky*, největší je *Halmahera*, tvarem sousednímu *Celebesu* podobný, všechny jsou *veleúrodné*; jsou vlastní vzácných *muškátových ořechů*, *hřebíčků* a *palmů sagové*.

Filippin- IV. *Filippinské* ostrovy plodí tabák a kakao, plodiny to z *Ameriky* tam přesažené. Na nich usmrčen byl plavec *Magalhães*, jenž poprvé zeměkouli oplul. *Luzon*, ostrov nejsevernější a největší. — Hlavní m. *Manila*** u zálivu *Manilského*, naproti *Borneu*.

Manila.

§. 43.

Čína.

Moře a pohraniční státy z mapy.

Čínské císařství obsahuje a) *Vlastní Čínu*, která zvláště na nížině *Čínské* živí obyvatelů nejvíce, b) země na *Vysoké Asii*, z nichž *Tibet* jest země jen poplatná, c) poplatnou říši *Koreu*.

§. 44.

Vlastní Čína.

Uloha. 1. Polohu z mapy. 2. Vyměříme, jak daleko jest z *Bangkoka* do *Kantona*, z *Kantona* do *Pekinga*.

Země, Páda. Od *Východního Čínského moře* prostírá se širá rovinatá *Čínská nížina*, dále na z. a na jih stoupá půda u *vysočinu*, na sv. vybíhá polouostrov *Šantunský*; na jihu jazyk, jenž jindy spojoval o. *Hajnan* s pevninou, na v. o. *Formosa*.

Polstiva. Východní konec pohoří *Kyenlyna* dělí vodstvo splavného

Jang-tse-kiang-a od vodstva prudkého *Hoang-ha* (= žluté řeky), jenž ústí do moře *Žlutého*, částečně s *Jang-tse-kiang-em* spojen. V létě, když na pláních Vysoké Asie vzduch slunečným vedrem se rozehřívá a řídne, proudí vzduch od moře jako *monsun jihovýchodní* i přináší do Číny hojně mračen, která zvláště před horami do chladnější výše stoupající srážejí se a pršky velmi hojné způsobují. Proto daří se v Číně i severněji plodiny *italské*, jižněji nad to mnoho *bambusu*, *bavlny* a *čaje* a to čaj nejlepší na veškeré zemi. V zimě pak, když vane vítr z ochlazené Vysoké Asie studený, zamrzá *Žluté moře*, ač má zeměpisnou šířku jižní Italie a stává se nejjihnější část Vlastní Číny nejchladnější krajinou horkého pásu zemského.

Vzduch.

Na úrodné půdě Čínské obývají lidé *národnosti čínské plemene žlutého*, víry *Budhovy* tak hustě, že jest jich více než obyvatelů v Evropě (kdež jest jich skoro 350 mill.). Číňané jako lidé přičinliví a skromní usazují se v Zadní Indii a vůbec na všech březích Tichého okeanu. Císař náleží národu *Mandžu*, který jest též plemene žlutého jako Číňané, ale pleti poněkud světlejší; *Mandžuvé* opanovali Čínu ve století 17. a dosud vládnou, ale jazyk a vzdělání přijali od Číňanů.

Lid.

Jazyk čínský n. kytajský skládá se ze samých jednoslabičných slov, která se ani nesklánějí ani nečasují; *písmo čínské* neskládá se z písmen hláskových, nýbrž každé písmě vyobrazuje smysl slova, i jest tedy kolik slov, tolik písmen, a to asi 80 tisíc. Žádným jazykem nemluví tolik lidí jako čínským.

Jazyk.

V Číně, zvláště ve veleúrodné *nížině Čínské* žije se velmi mnoho lidí *orbou*; přičinliví Číňané klidí úrodu třikrát do roka. Sám císař ročně jednou oře, aby orbou poctil. Nejvíce se pěstuje *rýže*, *čaj*, *heřbávi*, *lékařské* a *barvířské byliny*, *bambus*, ty a ještě některé jiné čínské plodiny vyváží se i do Evropy; kromě těch daří se ještě mnohé plodiny horkého pásu zemského.

Plodiny.

Látky heřbávné (jež poznali Evropané od Číňanů), *porcelán* a *sklo* vyrábějí Číňané výtečně, pak *tuše* a velmi drobné *řezby* ze slonovin. Číňané *knihy* tiskli, střelný prach vyráběli a dle kompasu plavby konali dříve než Evropané; vůbec jsou v Číně průmyslníci mnozí a *pokročili*, zvláště v pracích řemeslných.

Průmysl.

Obchod.

Obchodníci čínští vedou obchod jen v Číně, protože prudké vichry (řečené tejfuny) na Čínském moři odstrašovaly je od námořské plavby a neúrodné vysočiny odlučovaly na souši jejich země od jiných živných zemí. Evropané vyvázejí z Číny hlavně hedbáví a čaj.

Yü-ta.
III. město
1 mill.

1. U ř. *Pejha* (Pej-ho = bílá řeka), jež teče do zálivu *Pečili*, hl. m. *P-e-king* (= Severní dvůr), v severním cípu předrodné nížiny *Čínské*, (1 mill. obyv.), pravidelně a slušně stavěné, skládá se z města vnitřního neboli *tatarského* a vnějšího neboli *čínského*. V něm sídlí císař, jemuž Číňané *Týn-ce* říkají; vysoké školy, hvězdárna, veliká knihovna (300.000 svazků). Od Pekinga severně táhne se obrovská *čínská zeď*, zděná to hradba, kterou Číňané ohradili ve starém věku úrodnou zemi svou proti kočovnickým národům, kteří na Mongolských planinách až dosud kočují.

Kanton
1,600.000.

2. Při širokém ústí mocné řeky *Si* (*Si-kiang*), přítékající od z., *Kanton*, město největší v Číně a v Asii vůbec, na kraji horkého zemského pásu, bylo ze všech čínských měst Evropanům nejdříve otevřeno (jako v Japoně *Nagasaki*); obyvatelé bývají nejen na souši, nýbrž i v domech na prámech, na řece vystavěných (jako i v *Bangkoku*). — V samém ústí říčním mají *Portugalci* dávno osadu (*Makau*) *Macao* a *Britové* na ostrově obchodní osadu *Viktorii***, čistě a vkusně po evropsku vystavěnou. — Naproti ostrovu *Formose* *Fu-čau***, hlavní přístav pro vývoz. — Při ústí ř. *Jang-tse* *Šang-hai***.

Macao.
Victoria
Fučau
1/2 mill.
Šanghai
1/2 mill.
Tientsin
1 mill.
Sučau
1/2 mill.

3. Od *Šanghaje* na z. *Suč-au*** u jezera, kde se končí *průplav Císařský*, který veleúrodnou *Čínskou nížinu* spojuje s *Pekingem*, dílem v zemi jsa vykopán, dílem hrázemi nadržován, byl nejdůležitější čínskou obchodní dráhou, ale nyní hyne záplavami řeky *Hoangha*. Podél průplavu toho několik jest velměst. — U dolního toku řeky *Jang-tse* *Nanking*** (= jižní dvůr), bývalé hl. město čínské, sídlo největší čínské učenosti. Číňané mají je za nejkrásnější město na světě; porcelánová věž, kterou bohaté to město se chlubí, jest porouchána. — Hranice *korejské* od *čínských* dělí široký pruh země jako půda neutrálná, dle smlouvy neobydlená.

Nanking
1/2 mill.

50 km šir.

§. 45.

Země Vysoké Asie.

Úloha.

Opakujme o ní z §. 26.

Vysoká Asie, okrajnými pohořími obklíčená, rozdělena jest dvěma rovnoběžkovými pohořími *Kyenlynem* a *Ťanšanem* ve vysočiny: od *Kyenlyna* na j. *Tybet*, na s. *Vysoké Tatarsko*, na v. a za *Ťanšanem* na s. *Mongolsko*.

Tybet.

Tybet pne se všecken do patra velehorského tak vysoko, že nad něj nevalně vyčnívá hřbet *Himalají*, jenž výše činí než vrchol nejvyšší evropské hory (*M.-Bl.* 4800 m). Pásmíťe velehorstvo *Himalajské*, jehož pásma povstala svraščením

půdy zemské a jež pak zdvižením jejím se zvýšilo, strmí výše než 7 km nad hladinou mořskou vrcholy četnými, Everestem až nad 8 km (8840 m). Na severním kraji tibetském táhne se *Kyenlyn* o málo nižší než Himalaje, jako nejdelší *rovnoběžkové pohoří* na zeměkouli, na v. až do Číny. Mezi oběma těmi horstvy strmí krátké pohoří *Karakorum* s Hindukušem souvislé. *Karakorum* táhne se hřbetem vyšším než samy Himalaje, takže nejhlubší prohyb toho hřbetu neboli *přesmyk Karakorum*, od něhož pohoří jméno dostalo, o 900 m výše leží než nejvyšší evropská hora (Mont Blanc 4800 m), v pohoří tom nejvyšší vrchol *Dapsang* jest po Everestu nejvyšší na zeměkouli (jen o 140 m nižší než Everest). Tibet jest *nejmohutnější* vysočinou na zeměkouli.

Plocha vysočiny *Vysokého Tatarska* mezi sněžnými velehorstvy *Kyenlynem* a *Ťanšanem* níží se jako úžlabina až do 600 m výšky nadmořské; od něho pak na západ pne se rovinatá vysočina *Pamír* (= střecha světa) méně objemná, ale vyšší samé vysočiny *Tibetské*, jako nejvyšší plošná vysočina na veškeré zemi.

Vysoké Tatarsko.

Pamír.

Vysočina *Mongolská* sahá na východ ke středohorám *Chinganským*, které ji dělí od vysočiny *Mandžurské*, až k moři *Japonskému* se rozkládající, na sever až k *Altaji* a ostatním severním horám okrajným, jest rozsáhlejší, ale prohýbá se od krajů do nitra rovněž jako *Vysoké Tatarsko*.

Vysočina Mongolská a Mandžurská.

Okrajné velehory *Vysoké Asie* odnímají vzduchu od moře proudícímu všecku vláhu, takže přes roviny jimi obklíčené vane suchý, bez mračen, jasný, v létě velmi horký. Horký a suchý letní ten vzduch pak způsobuje, že i na horách vyšších než nejvyšší evropská hora snůh v létě sejde a že i přes *přesmyk Karakorum*, jenž jest o 900 m vyšší než *Mont-Blanc*, v létě cesta sněhu je prosta. V zimě arci vysoké ty krajiny silně chladnou a hory pokrývají se sněhem.

Vzduch a vláha.

Vláha ze vzduchu sprchá jako déšť a snůh skoro vesměs na hory okrajné, z jichž údolí pak hojnovědé řeky vytékají, *nejmocnější* z vysočiny ven [které kam?]; menší stékají do nitra vysočiny a buď osíkají v písčité půdě nebo tvoří slaná plesa, z nichž voda nevytéká, nýbrž uniká jen vypařováním. Největší z těch jezer jest *Lob-nór* (Lob = jezero), jež tvoří řeka *Tarim* vznikající z přítoků *kyenlynských*, *pamirských* a *faušanských*.

Vody.

Pouště.

Úlomky skal větráním vznikající hromadí se na úpatí hor, protože není dosti tekoucích vod, které by je omýlaly a odnášely; drobkounké úlomky neboli písek a prach odnášejí větrové a ukládají v krajinách nitra Vysoké Asie, vyrovnávají doliny a tvoříce takto *pouště* písčité nebo prachové, z nichž nejrozsáhlejší jest na vysočině Mongolské *Gobi* (= poušť), pak poušť ve Vysokém Tatarsku.

Olaha.

Z mapy vytkněme, s kterých hor Vysoké Asie jednotlivé velké řeky své vody sbírají: (Ind z Himalají, Karakoruma, Hindukuše a hor Solimanských, Brahmputra z Himalají a t. d.).



Výkres 11. Záliv Yeddský, T(okio), Y(okohama) ---- železnice.

I. Veliký Tibet, jest usedlým obyvatelstvem skoro jen podél ř. Brahmputry osazen.

Lhasa.

Od řeky *Brahmaputry* na s. Lhasa, město rozsáhlé a vysokou zdí ohrazené. U města na osamělém skalnatém pahorku *palác* s 10.000 pokoji, jako papežský Vatikán. V něm sídlí *dalajlama*, duchovní panovník tibetský, o němž budhovci věří, že v něm *Budha* vtělen jest; okolo paláce kláštery se mnohými kněžími, kteří žluté čepice nosí. Mimo něj sídlí ve Lhasa *náměstek* císaře čínského.

II. U ohebu řeky *Inda* mezi věčnosněžnými velehorami Malý Tibet, podřízen jest Britsku.

III. Vysoké Tatarsko.

Jarkand.

Kaigar.

U řeky *Jarkanda*, která pramení se ve velehorách *Karakorumských* Jarkand*, a u řeky *Kašgara*, která stékajíc s velehorského *Pamíra* s řekou Jarkandem poji se v řeku *Tarim*, *Kašgar**; obě města jsou důležité stanice karavanského obchodu z Turana do Číny.

IV. Mongolsko. Na hranici *ruské* Majmačiu (u ruského města *Kjachty*), hlavní *tržní místo* pro trhy mezi Číňany a Rusy, jest jen samými muži obydleno, kteří se stěhují, když si obchodem jmění zjednali, zase ke svým rodinám. Číňané dovážejí tam zboží (hlavně čaj) karavanami po dvouhrbých velbloudech (drabaffch) přes poušť *Gobi*. — Na jih, na cestě karavanské, *Urga*, v horách, ale blízko pouště; hlavní m. mongolské, sídlo čínského mistokrále, čínská část města má řádné domy, ostatně jsou tam samé plstěné stany.

V. *Mandžursko* Největší mandžurské město *Mukden* ** s hrobkou čínských císařů národnosti mandžurské, počítá se již k Vlastní Číně.

Korea, tvarem i polohou Itálii podobná, jest říše Čínskému císaři poplatná. *Koreané* jsou národ plemene mongolského jako Číňané, ale mluví jazykem víceslabičným. Hlavní m. *Se-úl* **.

Japonsko.

Jednotlivé ostrovy a polohu z mapy.

Japonské ostrovy druží se k sobě jako trosky jednoho celku, které se oddělily od sebe i od pevniny klesnutím, tak že půda nižší pod hladinu moře se pohroužila, půda hornatá pozůstala a vyhaslou sopkou *Fuži-jamou* (jama = hora) do patra věčného sněhu strmí.

Vzduch ohřívá se teplými proudy mořskými, které berou se po obou stranách k sv., a dostává z moře hojně par, které se na horách srážejí ve vláhu. Proto daří se tam v nížinách rýže i bavlna, výše čaj, vůbec plodín hojně.

Japonci přijali vzdělání namnoze od Číňanů, ale *evropskému* vzdělání neodporují jako Číňané, nýbrž opravují svůj průmysl i vzdělávací ústavy dle Evropanů. Zemi svou vzdělávají vzorně, i těží z ní mnoho železa a uhlí i jiné nerosty. Obchod vyvází jako z Číny hlavně čaj a hedvábí. Japonsko má obyvatelů jako naše říše (RUh. 38 mill.), ač jest mnohem menší. Japonci jsou nejvzdělanější národ mongolského plemene.

1. *Kiušiu*, ostrov *nejjižnější*, leží jižněji než *nejjižnější* evropský ostrov *Kreta*. Naproti Číně přímořské město *Nagasaki*, jehož přístav ze všech japonských *Evropanům* nejdříve byl otevřen. — 2. Mezi *Kiušiu* a *Niponem* *Sikok*, *nejmenší* ze čtyř velkých Japonských ostrovů. — 3. *Nipon* větší než *Veliká Británie*, větší než všechny ostatní Japonské ostrovy *dohromady*. Naproti ostrovu *Sikoku* přístavné m. *Osaka* **, uvnitř země *Kioto* ** (nebo *Miako*). — Skoro uprostřed vých. břehu *Tokio* ** (dříve *Jedo*), od nejvyšší japonské hory *Fuži-jamy* na v., město *millionové*, největší a hlavní japonské, velmi pořádné a obyvatelstvu pohodlně vystavěné, má již železnici a telegrafy, mnoho chrámů a lázní, pro ně přístavné město *Jokohama* *. — 4. Ostrov *Jezo* jest *nejsevernější*, *nejtídeji* obydlený. — 5. *Jižní Kurily*.

Majmočín.

Urga.

Korea.

Se-ül.
220.000.

§. 46.

Útohy.

Země.

Fuži
3.800 m.

Vzduch
a vláha.

I. id.

Nagasaki.

km² 223 t.
Osaka
350.000.
Kioto
240.000.
Tokio
1,500.000.

Jokohama.

Mezi ostrovy *Japonskými* a *Formosou* Liukiu, malé souostroví uzavírající východní *Čínské Moře*, má svého panovníka japonskému císaři poplatného.

§. 47.

Země ruské.

Rusko zabírá v Asii Kavkazsko (§. 31.), Turan a Sibiř, tedy země od moře Černého až k průlivu Beringovu.

§. 48.

Turan.

Úlohy.

1. Poloha z mapy. 2. Vyměříme, jak daleko je z Chivy do Buchary a do Jarkanda.

Země.

Turan neboli Nížký Turkestan svažuje se od velehorského Pamira na z. až ke *Kaspickému* jezeru (—26 m). Širá nížina *Turanská* jest od okeanů vzdálena a odloučena zeměmi vyššími, přes které větry od okeanu vláhu nepřinášejí, proto ostává země bezlesou, to dletem písčitou pouští, dletem suchopárnou stepí, v létě horkou, v zimě studenou. Jen řeky přitékající z věčnosněžných hor, *Amu* z Pamira a *Syr* z *Ťanšana*, zavlažují půdu podél svých toků. Z obyvatelů Iranci rozvádějí říční vodu struhami a v létě hojně plodin i bavlnu těžší, *Persové* (tam *Tadžikové* zvaní) provozují řemesla, *Turci* (neboli *Turkmeni*) žijí se kočovně.

Lid.

Státy.

Turan podřízen jest *Rusku*, jen dva mohamedánští chánové, *Chivský* a *Bucharský*, udrželi se ještě z bývalých panovníků mongolských.

Města.
Chiva.

U dolního Amu město Chiva v úrodné říční krajině, tržiště kočovníků a Rusů, spojeno jest železnicí s *Kaspickým* jezerem; výše u Amu Buchara*, jehož chan jest hlavou (emírem) mohamedánů. Severněji *Taškend***, sídlo ruské vlády nad „střední Asíí“.

Buchara.
Taškend
120.000.

§. 49.

Sibiř.

Úlohy.

1. Hranice, polohu a vodstvo z mapy. 2. Vyměříme, jak daleko jest z Chivy a) do Moskvy, b) do Omska. 3. Opakujeme z §. 28. o podnebí.

Země.

Půda Sibiře od severního *Ledového* okeanu šíří se *Sibiřskou* nížinou, která na jz. k stepím turanským přiléhá stepí *Kirgizskou*, v polovici severových. stoupá horami až k sev. okraji *Vysoké* Asie, kde rozeznávají se: velehorstvo *Altajské* na v. až k *Jeniseji*, *Sajanské* hory až k jezeru *Bajkalskému*, *Jablonovoj Chrebet* (= hřbet) a *Stanovoj Chrebet* až ke *Kamčadce*, v níž hory, některé sopečné, strmí až do výše *M. Blanca*.

Z hor těch vytékají mocné řeky: *Ilj* do stepného plesa

Ballkaše; Ob (s Irtyšem), *Jenisej* s třemi pravými pobočkami *Tunguskami*, z nichž Horní Tunguska protéká hluboké jezero *Bajkalské*, a *Lena* spějí do severního moře *Ledového*, *Amur* do moře *Ochotského* (§. 27.).

Sibiř náleží téměř všechna do severozápadního podnebného okresu asijského.

Ač Sibiř větší jest než celá Evropa, má obyvatelů sotva co jediné město evropské Londýn (nad 4 mill. ob.), a jsou: 1. původní: v *Kirgizské* stepi kočovní černí *Kirgizové*; u řeky *Obi* *Ostáci*, u řek *Tungusek* *Tungusové*, u řeky *Leny* *Jakuti*, na *Kamčadce* *Kamčadové* a mnozí jiní žlutí národkové, někteří z nich však čítají sotva tisíc hlav. Obývají v Sibiři od pradávna, živíce se lovem zvěři a ryb nebo chovem dobytka; mnozí vyznávají víru *budhovskou*.

2. *Rusové* usazují se v Sibiři mezi žlutými národky, zavádějí orbu, ale dosud živí se hlavně *hornictvím* (těžíce hlavně železo a zlato) a *obchodem*; kupují od loveckých národků *kožešiny*, z Číny výborný *čaj*, *rebarboru*, a prodávají evropské výrobky.

1. Západní Sibiř: U vtoku uralské řeky *Tobola* do *Irtyše*. *Tobolsk*, evropskému Rusku ze sibiřských měst nejbližší. Na tamější *trhy* svázejí *kožešiny* ze sibiřské zvěři. — Kde vtéká řeka *Om* do mocného *Irtyše*, m. *Omsk*, vede obchod s *Kirgizy*; v něm ruská universita pro Sibiř. Opoдал vtoku ř. *Toma* do *Obi* hl. m. Západní Sibiře *Tomsk*, vede *obchod* do Číny. U řeky *Obi*, na úpatí *altajském*, *Barnaul*; v jeho báních kopají mnoho zlata a stříbra.

2. Východní Sibiř: U řeky *Jeniseje*, za vtokem *Horní Tungusky*, *Jenisejsk*, na úpatí hor *Altajských* a na kraji širé nížiny *Sibiřské*, tržní město širého okolí. — U *Horní Tungusky*, nedaleko dlouhého, horského jezera *Bajkala*, *Irkutsk*, od *Petrohradu* vzdálenější než portugalský *Lissabon*, hl. m. Východní Sibiře, *největší* (40.000 obyv.) a *nejpěknější* město sibiřské. — U řeky *Selengy*, vtékající do jezera *Bajkalského*, *Kjachta*, od čínské města *Majmačina* jen potokem oddělené, živí se hlavně obchodem s Čínou (čaj a rebarboru kupující). — U *nejvýchodnějšího* ohebu řeky *Leny* *Jakutsk*, v krajině žlutého národa *jakutského*, tržní město širého okolí (jako *Jenisejsk*). V jeho krajině největší protivy teplotné v Asii i na zemi vůbec, v létě totiž horka až 38° a v zimě mrazy až — 62°, tedy rozdíl 100°. V zemi *Amursku* málo lidí, ale hojně doly na *zlato*. — *Ochotsk*, malé městečko u moře po něm nazvaného, skoro pod touž rovnoběžkou jako *Petrohrad*. — Na ostrovech *Nová Sibiř* řečených nachází se mnoho klů z předpotopních mamutů.

Lid.

1. Žlutí.

2. Bill.

*Tobolsk.**Omsk.**Tomsk.**Barnaul.**Jenisejsk.**Irkutsk*
40.000*Kjachta.**Jakutsk.**Ochotsk*
300 ob.

§. 50.

Asie úhrnem.

Čista.

Celá Asie drží 448 mill. km^2 , Arabie 3 mill. km^2 , Borneo 730 t. km^2 .

Výšky: Mrtvé moře — 400 m, Kaspické jezero — 26 m; průměrná výška Vých. Turkestana a Mongolska 600 m, Irana a Malé Asie 1000 m, Tibeta 4500 m; Demavend a Elbrus 5600 m, průsmyk Karakorum 5700 m, hřbet Karakoruma 7300 m, Everest 8840 m.

Vodstvo: přímka Jangtsekianga 3 t. km, vývoj 5·2 t. km; Poobí 3 mill. km^2 , jezero Kaspické 440 t. km^2 .

Tabulka velikosti států. A) Osady evropské: 1. Turecko; 2. Britsko: V Arabii, v Přední a Zadní Indii, Hongkong; 3. Francie: V Přední a Zadní Indii (Kambodža, Anam); 4. Hollandsko: v souostroví Indickém; 5. Španělsko: Filippiny; 6. Portugalsko: v Př. Indii (Goa), Timor; 7. Rusko: Kavkazsko, Turan, Sibiř. B) Státy domácí: V Arabii, 3 iranské, v Př. Indii 2, Siam, Čína, Korea, Japonsko $\frac{1}{2}$ mill; Města: obyv. $1\frac{1}{2}$ mill: Kanton a Tokio; 1 mill. Tientsin, Peking a Bangkok; 400 tisíc: Nanking a Madras; 350 t.: Osaka a Šanghaj; 300 t. Tabris; 250 t.: Kioto; 200 t.: Seul, Teheran, Benares; 180 t.: Smyrna a Manila; 170 t.: Mukden a Delhi; 150 t.: Damašek, Lahore, a Allahabad; 140 t.: Singapore; 130 t.: Rangun; 120 t.: Surabaja a Taškend; 100 t.: Tiflis, Vikoria, Jarkand, Colombo.

Tabulka států a zemí.

Tabulka národů asijských.

Arméni	Řekové			Mandžu	
Kurdové	Rusové			Čínané	Mongolové
Peršané	Angličané			Tybetané	Čudové
Afgánové	Hollandané	Israelité		a j.	Samojedi
Indové	Francouzové	Arabové		jazyky	Turci
domáci	přistěhovali	čeleď		jedno-	uralsko-
	čeleď arýjská	semitská		slabiké	altajské
	plémě středomořské (bílé)				Japonci sev.-
					Koreané asijské
					plémě mongolské (žluté)

§. 51.

Afrika.

Úlohy.

1. Opakujme z §. 20. polohu a velikost. 2. Od pevninského nejz. mysu Verde (= zelený $\frac{1}{2}$ v. d.) nejvých. mys Gardafui (= střež se) 69° v. d. 3. Od 37° s. š. mysu Blanka k 35° j. š. mysu Štelkového = 72° poledníkových; $360^\circ : 72 = 5 = \frac{1}{3}$ poledníkového kruhu = 40.000 km: $5 = 8$ t. km. 4. Ve Vorovkově čítance v 1. díle čl. 77. „O Africe“ na str. 174.

§. 52.

Členy.

Pevnina.

Pevnina africká vybíhá značným polouostrovem jen Somalským, a to jen ze dvou stran mořem otočeným, takže jest skoro všechna trupem.

Ostrovny: 1. Atlantské: *Azory, Madejry, Kanary (Ferro, Tenerifa), Capverdy, Guinejské, o. sv. Heleny.*

Ostrovny.

2. V Indickém okeaně: *Madagaskar, Maskareny (Mauritius, Réunion), Amiranty, Seychelly, Komory, Mozambique, Zanzibar, Sokotora.*
Z ostrovů afrických leží:

Azory (40° s. š.) nejseverněji a nejzápadněji.

Madagaskar nejjižněji, *Maskareny* nejvýchodněji.

Áfrické ostrovny leží od pevniny na *sz.* a na *ju.* nejčteněji.

Madagaskar, menší než naše říše (RUh. 625 t.), s ostatními *africkými ostrovny*, které rovnají se jen $\frac{1}{10}$ Madagaskara, dohromady jest skoro jen $\frac{1}{50}$ tinou Afriky, kteráž drží skoro 30 mill. km². Afrika vůbec *velmi chudě* jest rozčleněna, ze všech dílů světa nejchuději.

Mtry.

Půda.

Kolik mm vysoký jest Kilimandžaro (6000 m) na naší mapě (6,000.000 mm: jmenovatelem měřítka) vypoukle znázorněný?

§. 53.

Úloha.

Jižní Afrika rozkládá se *vysočinou* průměrně méně než 1000 m vysokou (nižší Irana) která uvnitř pohořími některými dělí se ve větší plochy a na okrajích přímořských se vypíná okrajními horami, nejvýše na okraji východním blíže rovníka; tam strmí nejvyšší hora africká, vyhaslá sopka *Kilima-ndžaro* 6000 m vysoko, ve výši nad 5000 stále sněhem pokrytá. Vysočina jihoafrická svažuje se k mořským břehům stupňovitě, na s. však znenáhla v nižší plochou *vysočinu Sudanskou*. Vysočina tato uprostřed níží se ku plesu *Cadskému*, jehož hladina není ani 300 m nad hl. mořskou, k zálivu (gynéjskému) *Guinejskému* zdvihá se široké středohoří *Kong* (pohoří), na v. vysočinou *Abessinskou*, jež nejvyššími vrcholy dostupuje skoro výšky nejvyšší evropské hory (M.-Bl. 4800 m).

Pevnina.

Sudan přechází na s. v *poušť Saharu*. Od Sahary na s. pnou se výše a k moři Středozemskému se svažují *vysočiny Atlantské* s velehorami pásmitými a planina *Barka*, od Sahary částečně oddělená proláklínou *Sivašskou*, skoro jako Kaspické jezero (to — 26 m) sniženou. Od Sahary na v. údolím nilským oddělena jest *vysočina Arabská*, povrchem podobná blízké Arabii.

Ostrovny africké vypínají se skoro všeměs horami, (C = K) *Capverdy* a *Tenerifa* do patra velehorského (nad 2500 m).

Ostrovny.

Vodstvo.

§. 54.

Jednotlivě.
1. Okean Atlantský.

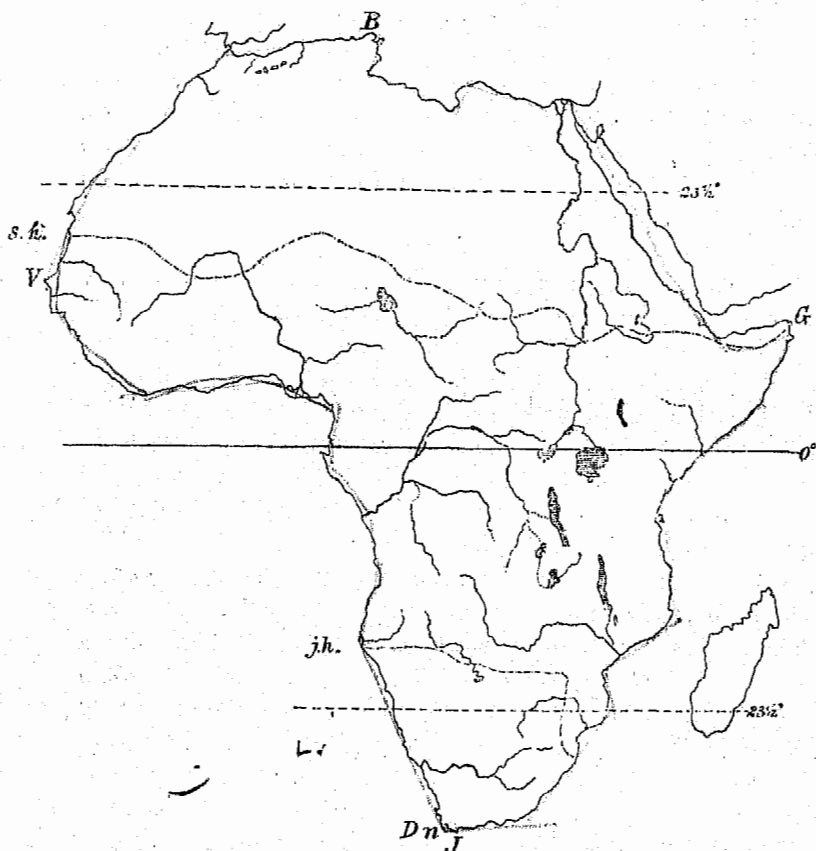
1. Okean Atlantský:

Moře *Středozemské*: ř. Nil (Bílý a Modrý), jezero Tana, ř. Athara, j. Ukereve, Muta Nzige a Albert Edvard). — *Syrta Veliká* a *Malá*.

Průliv *Gibraltarský*.

Ř. Senegal a Gambie.

Záliv *Guinejský*: ř. Niger (l.; Binue); ř. Kongo (jezero Tanganjika a Bangveolo). Ř. Oranje.



Výkres 12. Vodopisná mapka Afriky, s(everní) h(ranice) a j(ižní) h(ranice) rovníkových průsek; mysy *B(lanco)*, *V(erde)*, *D(obré) n(aděje)* *J(ehlový)*, *G(uardafui)*.

II Okenní In-
dický.

II. Okean Indický.

Průliv *Mozambický*: ř. Zambezi (jezero Njasa).

Záliv *Adenský*, průliv *Bab el Mandeb*, *Rudé moře* (záliv Suezský).

III. Okres vod vnitrozemských.

Pleso *Cadské*, pleso *Ngami*, solná plesa na vysočině *Atlantské*.

Okres vod vnitrozemských zabírá jižní polovici vysočiny *Atlantské* a skoro všecku *Saharu* a *Cadsko*.

III. Vodstvo
vnitrozemské.

Afriku oblévají okeany *Atlantskýj* a *Indickýj*, úhrnem jen dva, *Atlantskýj* měrou delší než *Indickýj*, oba však do ní *skrovně* se zalévajíce.

Moře.

Nil prameny má od rovníku na jih, spojuje však je v jezerech před rovníkem ležících, z nichž *Ukerveve* neboli *Njanzu* (= jezero), od Kilimandžara 6000 m na sz., jest největší. V jezerech těch usazuje se říční rmut, a Nil vytéká čistý neboli jasný i sluje *Bílý Nil*, pije několik poboček, pak pojí se s *Nilem Modrým* (vlastně „nejasným“), jenž přitéká obloukem vysočiny Abesinské vodou rmutnou. Po spojení s *Nilem Modrým* sluje pouze *Nil*, pije konečně *Atbaru*, též v Abessinii se pramenící, a proudí pak bez přítoků skrze stepi a pouště, namnoze přejemi, v zemi Nubii oklikou velkému **S** podobnou, do Egyptského údolí, jež na sev. konci rozevívá se v rovinu z nilského nánosu vzniklou. V rovině té Nil před svým ústím dělí se v hrdla a tvoří deltu podobnou řeckému písmenu **A** (= **D**), od něhožto takové *ústí* řek sluje *deltovým* neboli *deltou*.

Řeky a jezera:
a) jednotlivě.

Nil má z afrických řek přímku nejdelší 4 t. km (Jenisej 3 t.), vyvíjí se tokem asi o $\frac{1}{2}$ delším (6 t. km, Jenisej 5200 km); poříčí není ještě cele známo. *Kongo* vlévá se do moře mocnější než *Nil*. *Zambezi* činí největší vodopád: řítí se ve středním svém toku $\frac{2}{3}$ km širokém hluboko ve skalní úžlabí pouze 12 m široké.

Míry.

Africké řeky stékají většinou s hornatě vysočiny Jihoafrické po stupňovitém svahu k moři četnými *peřejemi* a *vodopády*, čímž jsou pro lodní plavbu nedůležitými; v kotlinách a údolích vysočin tvoří četná jezera, z nichž největší pod rovníkem *Ukerveve*, rozsáhlejší jest než Čechy s Moravou a Slezskem dohromady.

Úhrnom.

1. Vytkněme u jednotlivých řek: a) kam jejich *přímky* směřují, b) kterými *vysočinami* neb *nížinami* protékají. — 2. Vyměříme *přímky* ř. *Nigra*, *Konga* a *Zambezi*. — 3. Vytkněme *předěly* jednotlivých oúmoří. — 5. Vytkněme jezera a) říčná, b) plesa.

Ulohy.

Vzduch.

§. 55.

Afrika největším dílem ($\frac{5}{6}$ ami) leží v páse horkém; do *skorohorkého* (subtropického) pásu *jižního* zasahuje hlavně jen jižní cíp *pevninský*, do *severního* skorohorkého (subtropického)

Pásy.

pásu zasahují obě severoafrické *vysočiny* celé, a tak jest Afrika ze všech 5 dílů světa nejhorčejší.

Pás kalmový.
Všbec.

Podél rovníku souš, moře i vzduch *rozehřívá se* sluncem *nejvíce*. Vzduch nejvíce rozehřátý nejvíce se rozpíná, ostatním pak vzduchem přiléhajícím tlačěn jsa, vystupuje do *výše*, pohybuje se tedy jen vzhůru, ve *směru svislém*. Proto v zemském tom páse *větrů není*, a pás ten pásem *bezvětrným* neboli (cizím slovem) *kalmovým* sluje.

Vzduch a pršky.

Páry v kalmovém páse se vzduchem vzhůru vystupují a srazejí se ve vyšších chladnějších patrech v kapky, tak že tam prší stále. *Pršky* ty slují *rovníkovými* (neboli equatorialními).

Kalmový pás netrvá pořád na rovníku, nýbrž *posunuje se za sluncem* od rovníku (v našem létě) na s. do 18. rovnoběžky a (v naší zimě) na jih též do 18. rovnoběžky; s ním deště rovníkové takže se posunují.

Mimo to rozsáhlé nitro pevniny africké pod svislými nebo skoro svislými paprsky slunečními po celý rok mnoho rychleji se ohřívá než moře, a proto chladnější vzduch z moře větrem proudí a přináší hojně par, které se, když do výše stoupají, ochlazují a v pršky srazejí, hlavně na horských stránkách a v kalmách.

Krajiny lesnaté.

Na pobřeží *Guinejském* i na jiných *pobřežích*, pokud vlhký vítr mořský vane, *deště* i mimo dobu přesk rovníkových padají a tím *lesy* se daří; též v Abessinii a v jiných vnitrozemských krajinách hornatých vodní páry častěji srazejí se v pršky. Na rovinnatých krajinách vnitrozemských však mezi 18. jižní a 18. severní rovnoběžkou, kde pouze *rovníkové pršky* padají, to

Stepi a savany.

jen v jedné nebo ve dvou dobách do roka, šíří se stepi a krajiny travnaté s malými lesy nebo houštinami, *savany* řečené; od oněch rovnoběžek na s. a na jih *pouště Sahara* a *Kalahari* ostávají téměř bezdeštné.

Pouště.

Část Afriky nejhorčejší (dosud známá) není pod rovníkem, nýbrž severně od něho, ve *východní Sahare*, kdež písek i na 6° C. se rozehrje, a strčil-li se do něho nádoba s vejci na tvrdo je uvaří.

Chamsin a bouřky.

Vítr *chamsin* v Sahare zdvihá písek a zanáší jej jako mraky i do krajů úrodných, Sahare bližších. *Bouřky* dějí se jen v počasí deštivém, to velmi *velké*, že tam zuřívají mnohem hrozněji než u nás. Někdy, zvláště v době dešťů

kalmových, sprchne v některé krajině tolik, že z potůčků, které v suché době skoro vyschly, vznikají mocné řeky, a že se jezera rozlévají daleko široko.

Příroda.

§. 56.

V Africe meziobratníkové neboli tropické a na s. až ke Středoziemskému moři jsou palmy a chlebovníky stromy nejhojnějšími, z obilí kukuřice a durha dají se výborně, z rostlin obchodních zvláště bavlna a cukrová třtina. Ze živočichů významni jsou v řekách velikáni hroch a krokodil, na zemi slon africký a nosorožec, mnoho druhů opic, mezi nimiž i druh největší, gorila, v lesích na pobřeží Guinejském, pak stáda antilop, zebry a žirafy výhradně v Africe žijící. Nejužitečnější jest velbloud jednohrbý, jenž lodí pouště sluje a též v Asii až k Iranu jest rozšířen. Na poušti a v stepích žije největší pták pštros.

Rostlinstvo.

Živočišstvo.

Lid.

§. 57.

Všech lidí žije v Africe přes 200 millionů (v Asii přes 800 mill.), dle národnosti náležejí valnou většinou plemeni černému, k němuž počítati lze též národy *Bantu* řečené, v jižní Africe usedlé. Černoši obývají (na s.) až k Sahare, od té pak až ke Středoziemskému moři národové plemene Středomořského, totiž *Arabové*, *Maurové* a j.

Národnost.

Arabové přinesli z Arabie náboženství *mohamedánské*, které se i mezi černochoy v Sudaně šíří a tak vytlačuje pohanskou víru ve *fetyše*.

Náboženství.

Evropanům v nejhorčejším tom díle světa podnebí svědčí jen v krajích subtropických, nikoliv v úrodnějším území tropickém. Proto, a že ani zálivy ani splavné řeky neusnadňují přístupu do nitra pevniny, Afrika ze všech dílů světa Evropany nejméně jest osazena. V tropickém území panují černošští králové neobmezeně, namnoze krutě, prodávání podaných za otroky jest u nich všeobecně rozšířeno.

Evropané.

Země středomořské.

§. 58.

Země středomořské sahají od Středoziemského moře na jih až k Sahare, a jsou v. na z.: Egypt, Tripolsko a Berbersko.

Země.

Mezi písčitou *Saharou* a skalnatou vysočinou *Arabskou* prohýbá se údolí *Nilské* při deltovém ústí v rovinu rozšířené, a na západ od něho v Sahaře některé neveliké *oasy*. V Egyptě *neprší* skoro nikdy, ale dešti rovňkovými, jež každoročně v našem létě hojně padají na horní poříčí ř. Nilu, *naběhne veletok* ten, zarmoutí vodu, *zaplaví* v Egyptě na březích všecku nízkou půdu až skoro ke skalnatým stráním obou vysočin, že země podobá se táhlému jezeru, nad jehož hladinu jen města, vesnice a palmové háje vynikají jako zelené ostrůvky. Na počátku (našeho) podzimku opadne voda, na půdě kolem nilským výborně zmrvené bují pak rýže, kukuřice, durha, bavlna, palmy, ale není tam ani luk ani lesů.

Země, pokud záplava nilská sahá, o málo rozsáhlejší než Morava (ta 22 t. *km*²), živí obyvatelů více než Čechy (ty 6 mill.).

Lid.

Ke *Koptům*, potomkům to starověkých Egyptanů, přistěhovali se semitští *Arabové*, pak *Turci* a *Židé*, do obchodních měst, zvláště do *Alexandrie*, *Evropané* i jiní cizinci. Polní *hospodáři*, *Fellachové* řečení, sklízají hojnou úrodu, zvláště *rýže*, *bavlny* *kukuřice* a velmi živné *durhy* do roka dvakrát, někdy i třikrát. Na stepích Arabské vysočiny pasou *kočovníci*, arabsky *Beduini* řečení, stáda pěknorouného bravu. Obchod egyptský provozuje se hlavně po Nilu až na hranici Nubie, kde plavbu zamezuje poslední peřej neboli katarakt té řeky. V nové době obchod získal *průplavem Suezským*, jež vykopali z moře *Rudého* od města *Sueza* šíjí *Suezskou* do moře *Středoziemského*. Dříve totiž dováželi Evropané skoro všecko zboží z *veleúrodné Východní Indie* okolo mysu *Dobré naděje*, nyní dostávají se lodí *průplavem Suezským* do Evropy cestou mnohem kratší.

Plodiny.

Obchod.

Místa.

Alexandria
280.000.

a) U nejzápadnějšího hrdla *nilského*, na šíjí mezi mořem a jezerem, přímořské město *Alexandria* **, v něm obchod po moři, po řece Nilu a po železnici mezi Egyptem, Evropou a Asíí se soustřeďuje, v něm již také evropské domy některé; ostatní domy jsou bez ozdob a do ulic i bez oken, ulice úzké, nedlážděné, špinavé, město celkem neúhledné.

Port Said.

U moře *Středoziemského*, na počátku *průplavu Suezského*, *Port Said*, zároveň s *průplavem* vystavěné, vzrůstá námořským obchodem.

Kairo
375.000.

b) *Střední Egypt*. Na pravém břehu *nilském*, na počátku *řítěné delty*, *Kairo* (neboli *Káhira*) **, sídlo egyptského *místokrále*, též (šedýv) *khediv* řečeného, jenž uznává vrchmoc sultana *cařihradského* (370.000 obyv.), po *Cařihradě* největší ve veškeré turecké říši, lépe stavěné než

jiná města arabská. Nedaleko Kaira, na levém břehu nilském, ční zříceniny starověkého hlavního města *Memfidy* a na j. obrovské starověké *pyramidy*, nejvyšší skoro 150 m, blíže vesnice (Džize) *Gizeha*. Na z., v oase proláklé (—25 m), město *Sivah*, vystavěné částečně ze zřícenin starověkého chrámu (posvěceného egyptskému bohu *Ammonovi*); v ulicích, krytých proti slunečnímu vedru, i o polednách lidé chodí s rozžatými svítilnami. Z oasy té vyváží se ročně až 30 tisíc centů datlí. — U západního cípu *Rudého moře*, u jižního konce průplavu Suezského, vzrůstá město *Suez*, podobně jako u konce severního m. *Port Said*.

c) Horní Egypt. Na hranici *nubské*, skoro pod obratníkem *raka*, *Asnan*, na místě starověkého města *Syeny*, z něhož tam pozůstaly četné *zříceniny*. — Podél řeky až do Egypta středního mnohé zbytky staroegyptských měst. Vesnice *Luxor* leží všeska uvnitř zříceného jednoho starobylého chrámu, jenž zdobil starověké veleměsto *Theby*.

Tripolsko.

Tripolsko, země tureckému sultanu podřízená, obsahuje *vysočinu Barku*, na výšině rovinatou a za zimních dešťů travnatou, pak úzkou *nížinu Tripolskou* jižně od obou Syrt a na j. v Sahaře velikou oasu *Fezan*.

Oasa Fezanská sížuje poušť Saharu a usnadňuje oasami, jež od ní na jih řadou se prohýbají, karavanám putování do středu afrického, zvláště k jezeru *Cadskému*. Ve Fezaně, ovlaženém přirozenými prameny a vykopanými studnami, rodí rozsáhlé háje datlových palem tolik datlí, že jsou hlavní potravou nejen lidem, nýbrž i velbloudům, koňům, ano i psům.

U Malé Syrty Tripoli, přímořské obchodní město, důležité pro obchod mezi Evropou a vnitřní Afrikou.

Ve *Fezaně* je Murzuk hlavním městem, do něho se karavany scházejí z různých stran.

Berbersko.

1. Polohu z mapy. 2. Vyměře, jak daleko jest z Kaira do Tunisa.

Od Malé Syrty na z. táhne se *vysočina Atlantská* až k okeanu Atlantskému, jenž dle ní se jmenuje. Její okrajná *pohoří*, *Atlanty* řečená, ohrazují step se solnými plesy, jižní okrajné pohoří neboli *Vysoký Atlas* strmí skoro do výšky hor Abessinských. Severní svah atlantský přškami od moře Středozemského přicházejícími hojně *ovlažený, úrodný*, ovanut jest vzduchem pro nadmořskou výšku méně horkým, *velmi zdravým*; jižní svah však a zvláště *nížina*, která se na j. šíří k *Sahaře*, strádá částečně suchem a parnem.

Sisah. 2. 4. 5

Suez.

Asnan.

Luxor.

§. 60.

Země.

Tripoli.

Murzuk.

§. 61.

Úlohy.

Země.

Lid.

Berberi čeledi *koptické* chlubí se býti praobyvateli marockými a za vetřelce pokládají *Araby* a *černochoy*; všichni vyznávají *náboženství* mohamedánské.

Berbersko občausky se dělí v *Tunisko*, jehož kníže, tu-recky *bej* řečený, vrchmoc Francie uznává, v *Alžírsko*, osadu francouzskou, a sultanat *Marockýj*.

1. Tunisko.
Tunis
150.000.

V *Tunissku*: U zálivu mezi dvěma mysy, jež slují *Blanco* a *Bon*, přístavné hl. m. *Tunis* **, živi se hlavně čilým námořským obchodem, (U *Tunisa* zbořenisko slavné starověké *Karthaginy*.)

2. Alžírsko.
Alžír.

V *Alžírsku*: Skoro uprostřed mořského břehu hl. m. *Alžír* *, vystavěné na příkrém svahu pobřeží mořského, takže všechny domy, vesměs bílé a beze střech vystavěné, z moře dobře je viděti; sídlo vrchního vladaře (generálního guvernéra) francouzského. — Na v. v horách *Constantine* *, na místě starověké *Cirty*, hlavního města numidského. —

Constantine.*Oran*.

V západní části, naproti jižnímu Španělsku *Oran* *, přístavné město, jindy patřilo Španělsku a dosud obydleno jest i *Španěly*.

3. Marokko.
Marokko.

V *Marokku*: Na severním úpatí velehořského *Atlanta* hl. město *Marokko* *, v krásné rovině; sluje též *Marakeš*, t. j. ozdobené, ale vnitřek jest, jako ve městech severoafrických skoro všech, nepěkný a nečistý, ulice úzké, nedlážděné a blátivé. *Císařský palác*, z mramoru nádherně vystavěný, obklopen jest zahradami krásnými, věčně zelenými (v nich citrony, marhaníky a jiné jižní ovoce). — Na sv. *Fes* **, větší než *Marokko*, nejprůmyslnější marocké město, v něm shotovují červené čepice *fesy*, dle města toho nazvané. — Na břehu atlantském *Mogador*, nejlepší přístavné město.

Fes
140.000.*Mogador*.

V *Marokku* drží *Španělsko* 4 malé osady; největší z nich *Ceuta*, na skalnatém mysu *Ceutiě*, naproti britskému *Gibraltaru* jest pevnost, hlavně pro trestníky. Vysokým skalám proti sobě stojícím, *gibraltarské* a *ceutské*, starověcí plavci říkali „*Heraklovy sloupy*“.

§. 62.

Sahara.

Útohy.

1. Opakujme z §§. 53 a 55. 2. Polohu z mapy.

Poloha.

Sahara prostírajíc se od *Atlantského* okeanu až k údolí dolního *Nila*, mezi veleúrodnou *střední* Afrikou a vysočinami *severoafrikými*, o málo kratší než *Evropa* (ta *km* 5555), jest největší pozemskou pouští.

Větlost.

Půda.

Na Sahaře střídají se *roviny* kamenitá nebo pískem pokryté s dlouhými písčítými *přesypy* větrem navátými a se skalnými *horami*, z nichž některé strmí až k patru velehořskému (2500 *m*). Sahara ostává pouští z nedostatku vláhy, neboť rovníkové deště tam již nezasahují, a vzduch tam vanoucí, pozbyv na okolních výšinách vlhka, jest suchý a velmi jasný, takže zřídka kdy tam prší, ano někdy po celý rok nesprehne. Proto na Sahaře jen senesové listí a jiné chudé

Vzduch.

rostlinstvo se daří, pokud je zavlažuje hojná *rosa*, která tím vzniká, že suchá půda ve dne silně rezežhátá v noci rychle se ochlazuje.

V Sahaře rostou *lišejníky*, *pelyněk* a *černobýl* i na samých skalách a jsou nuzným palivem pro poutníky a potravou pro jich velbloudy; v *oasách* však, spodní vodou ovlažených, bují rostlinstvo horkopásmové.

Sahara *dělí se* největší svou oasou, *Fezanskou*, v polovici západní a polovici východní. Polovice západní sluje Sahel (= rovina), jest větší, rovnější a pustější než polovice východní, jež sluje *Libyckou*.

V oasách saharských obývají na z. Tuaregové a na v. Tibuové *koptické* čeledi, mezi obojími přistěhovali ze severní Afriky *Arabové*. Obyvatelé jsou výborní jezdci na koních i na velbloudech, zahalují si obličej modrou bavlněnou šálou, litám řečenou, aby i dech chránili od vypařování v suchém vzduchu saharském, obávají se nejvíce větru *chamsin* neboli *samum* řečeného, jenž zdvihá drobný písek saharský a pohání, jako husté mraky, které dusí lidi i zvířata; *živí se* hlavně plodinami neb obchodem karavanním. Karavany nosí z vnitřní Afriky pštroší péra, slonovinu, safrán, gummu, senesové listí, vůbec zboží, jež lze snadno přenášeti.

Oasy Saharské rozloženy jsou na v. skoro rovnoběžně s řekou Nílem, od veliké oasy *Darfurské* až ke hluboké oase *Sivě*, jiné řadou od Sivy k *Fezanu*; jiné od Tripoli k Fezanu a do Cadsku, v Saheli jest jich méně.

Sudan.

Polohu z mapy.

Sudan (= země černochů) liší se v Sudan pobřežní a vnitrozemský.

Pobřežní Sudan.

Od záp. kraje saharského na j. prostírá se úrodná nízká rovina, kterou mimo hojné okeanské pršky ovlažuje *Senegal*, jenž od mysu Verde na s., a menší, *Gambie*, jež od Verde na jih do moře vtéká; země u řek těch sluje *Senegambie*.

Od Senegambie táhne se pevnina africká podél obšírného zálivu *Guinejského* až k rovníku pobřežím plochým, *Horní Guinea* řečeným. Na něm vane vzduch velmi vlhký a horký, výpary z močálů vystupujícími zkažený, Evropanům velmi

Rostlinstvo.

Části.

Lid.

§. 63.

Úloha.

§. 64.

Senegambie.

II. Guinea.

nezdravý. Jen v koutě zálivu vyniká velehorstvo *Kamerun* 4000 m vysoké, nejvyšší na pobřeží africkém vůbec. Evropané založili v H. Guinei jen malé osady, z nichž některé jsou pouhá obchodní skladiště neboli *faktorie*. Ze země vyvázejí zlato, palmový olej (jenž těží se z ovoce olejové palmy slivě podobného), slonovinu, jakož i arabskou gumu, jež se těží z lesů gumové akacie, rostoucích hlavně na břehu ř. Senegala.

St. Louis.

Při ústí řeky *Senagala St. (Luj)* Louis (= sv. Ludvík) v osadě *francouzské*, jež se táhne daleko podél obou břehů té řeky.

Angličané na z. osadili ústí Gambie a pobřeží *Sierru Leone* (= pobřeží lví), pobřeží *Zlaté* a pobřeží *děly Nigerské*, od níž na z. *Lagos**, největší město u Zálivu Guinejského.

Lagos.

Kamerun.

Gabun.

Na úpatí velehory *Kameruna* německá osada *Kamerun*.

Na j. blíže rovníka francouzská osada *Gabun*. Mimo tyto osady panují králové černoští. Od Lagosa na z. jest černošské království *Dahome*, jehož král si hradby svého paláce ozdobil uřezanými hlavami lidskými a fetyšům lidí obětuje.

§. 65.

Vnitrozemský Sudan.

Země.

Vnitrozemský Sudan liší se v Sudan západní, střední a východní. Nejvýše pne se Sudan západní, proto také sluje *Sudan Vysoký*. Na něm postupuje *Kong* (= pohoří), s kteréhož stékají řeky blíženci *Senegal* a *Gambie* a veletok *Niger*.

Niger protéká Vysoký Sudan velikým obloukem až Sahary se dotýkajícím, sbírá mnohé vody, největší *Binue*, z vnitřní Afriky přitékající, a ústí v koutě Guinejského zálivu naproti ostrovům Guinejským širokou *deltou*, která se stále hojným jeho nánosem zvětšuje. Vysoký Sudan náleží skoro všecken ku pohoří ř. *Nigra* a sluje také *Nigricie*. Sudan Vysoký na v. snižuje se v *Sudan Střední*, v němž nejnižše leží pleso *Cad*, větší než Morava se Slezskem. Do Cada sbíhají se řeky středního Sudana, největší od j. *Šari*. *Sudan východní* protéká ř. *Nil*.

Cud
270 m.

Vzduch.

Pokud do Sudana zasahují deště od zálivu Guinejského větrem po *celý rok* přinašené, bují horkopásmové neboli tropické lesy, daří se bavlna i jiné užitečné rostliny hojně, hlavně v Sudaně Vysokém; které krajiny však zavlažovány jsou pouze *dešti rovníkovými*, ostávají stepmi. Stepni přechází Sudan na s. v poušť Saharu, do níž ani rovníkové deště nezasahují. Sudan jest země Černočů, mezi něž přistěhoval se lid od s. plemene středomořského neboli bílého, *Felatové*

Lid.

řečení, kteří rozšířili mezi nimi *islam*, *jazyk arabský* a větší vzdělání, částečně je opanovali a s nimi se smísili. Kde panují králové černošští, panují namnoze krutě jako král v Dahome. Východní Sudan byl podřízen místokráli egyptskému, ale vzbouřil se a jest nyní bez řádného státu.

Město *Timbuktu*, nedaleko nejsevernějšího ohebu veletoku Nigra, po němž lodi plouti mohou po vodě i proti vodě, blíže jižního okraje *Sahary*, kam sjíždějí se karavany z pěti různých stran, takže město to „královnou pouště“ sluje. — Od dolního *Nigra* na v. království *Sokoto*, obydlené mohamedánskými *Fellaty*, hl. město *Sokoto*.

Na jihu sladkovodého jezera Cadského království *Bornu*, hl. m. *Kuka* *. *Kuka* jest cílem karavan z Tripoli putujících skrze Fezan do středního Sudana.

U stoku obou Nilů *Chartum*, středisko obchodníků Vých. Sudana, kteří v zemi té mají skladiště neboli faktorie palisadami ohrazené, seriby zvané.

Afrika od Sudana na v.

Města.
Timbuktu.

Sokoto.

Kuka.

Chartum.

§. 66.

Velehorská *Abessinie* pokryta jest v nižší poloze tropickými lesy, na plošných výšinách plodí obilí. *Modrý Nil* vytéká z jezera *Tany* vysoko položeného.

Somalský poloostrov pne se hornatinou řekami ovláženou, úrodnou; od něho na z. země *Kafa* jménem svým svědčí, že jest vlastní kávovníku.

Abessinci, pocházející z Arabie, jsou čeledi semitské i vyznávají ze všech domorodých národů afrických samojediní náboženství *křesťanské*, ač poněkud zpřivořené. Panovník sluje *negús*.

Somalové a národové na z. od nich jsou čeledi koptické a většinou mohamedáni.

Na pobřeží Rudého moře obsadila Itálie *Masavu*.

Tana
1900 m.

Lid.

Masava.

• Jižní Afrika.

Opakujme o ní z §§. 52—54.

Jižní Afrika liší se v pobřeží západní, *Dolní Guinea* zvané, v pobřeží východní, *Kapsko* a jihoafrické *nitro*.

Obě *jihoafrická pobřeží* mají podnebí velmi horké; při tom západní pobřeží je suché, východní však jako *Guinea Horní* vlhké, Evropanům nezdravé.

Země *Kapská* pne se od moře do nitra třemi *stupni*: *Prvním* stupněm jest *pobřeží*; *druhým* stupněm *planina* rozsáhlá, stepnatá, jež za doby prškové zelená se bujnými tra-

Útoha.

Pobřeží.

Kapsko.

viunami, ale za doby suché vyprahne, jako kámen ztvrdne a proto (= tvrdá) *Karro* sluje; *třetím* stupněm se vysočina jihoafrická šíří k řece *Oranji* (Garibu) a dále do jihoafrického nitra.

Nitro.

(Viz §. 53.). *Nitro jihoafrické*, plošná to vysočina Jihoafrická, rozdělena jest poblíž 12. jižní rovnoběžky vodním předělem ve dvě, jižní a severní polovici. *Jižní* ta *polovice* svažuje se dovnitř k plesu *Ngami* a obsahuje poříčí veletoku *Zambezi*; *severní* polovice jest nižší a svažuje se k rovníku, kamž i její hlavní řeka *Kongo* spěje horním a středním tokem svým. Vysočina Jihoafrická chová na straně sv. v některých svých kotlinách a údolích veliká jezera říčná, napájená vodami stékajícími s hor východních, nejvyšších v Africe, mezi kterými *Kilimandžaro* strní do 6000 m. Z jezer těch patří rovníková k poříčí *nilskému*, mezi nimi největší africké jezero *Ukereve*; jezera jižnější, a to dlouhé *Tanganjika* a vejčité *Bangveolo* přísluší k poříčí ř. *Konga*, *Njasa* k *Zambezi*.

Příroda.

Pokud zasahují vlhké větry mořské, šíří se v jižní Africe bujné *lesy*, pokud zasahují rovníkové pršky, pouze ve dvou ročních dobách padající, šíří se *savany* neboli stepi se skupinami stromů neb s lesíky, a kam žádné ty pršky nezahují, ostává půda *stepí* chudou a pouští *Kalahari* řečenou.

Lid.

Obyvatelstvo domácí jsou žlutohnědí, škaredí a slabí *Hotentoti*, k nimž náležejí též *Křováci* v stepích Kalaharských obývajících. *Hotentoti* jsou na jz. zatlačeni od silných *Kafrů* a jiných černošských národů *Bantu* řečených. *Evropané* dosud kromě krajin mimoobratňkových jen skrovně jsou usazeni, protože pobřeží má podnebí jim nezdravé a nitro jest pro osadníky nesenadno přístupné. Arabové se usazovali na vých. březích na j. až k 20.^o j. š.

Osady.
Kapské Město

A) *Kapsko*. Od mysu *Dobré naděje* na s. Kapské Město* (něm. *Kapstadt*, angl. *Captown*), po evropsku vkusně vystavěné; v něm sídlí britský guvernér osady Kapské, i zastavují se tam evropské lodi do Východní Indie plovoucí, z něho vycházejí výzkumy do vnitř jižní Afriky. U Kapského města vypíná se skalnatá *Stolná hora*, která loděm do dálky polohu jeho naznačuje. Na v. Port (elisebes) *Elisabeth*, přímořské město. U něho, jako již i na některých jiných místech, chovají pštrosy jako domácí zvířata. Obě města vyvážejí vlnu, kapská vína a j. plodiny, též diamanty, na něž jsou kopaniny u *Vala*, horního to toku řeky *Oranje*.

Port Elisabeth.

Port Natal.

B) Od Kapska na sv., na východním pobřeží, na úpatí okrajných hor *Dračích*, britská osada Port Natal.

C) a D) Republiky: Od horního Oranje n. Vala na s. Transvaal (= Záválsko) pod vrchmoci britskou, v něm *Hollandčané* s černými *Kafry* společně obývají. Od Port-Natala na z., mezi oběma pramennými řekami řeky *Oranje*, republika Oraňská, založená od hollandských osadníků (*Búr-ů*) *Boeren* (= Bauern = sedláci), kteří z něho tam se přistěhovali z Kapské země, když Britsko ji Hollandsku odňalo.

E) *Dolní Guinea. Portugalsko* osobuje si vrchmoc nade střední, *Německo* nad jižní částí západního pobřeží až k ústí ř. Oranje.

F) Pobřeží Sofalské a Mozambické (u průlivu Mozambického) přivlastňují si *Portugalci* tak jako Dolní Guineu, ale panují jen v některých osadách. Na břehu pod 20° j. š. Sofala; až do ní dostali se osadníci arabští od s. postupující znenáhla po východním břehu africkém. — V nejužší části průlivu *Mozambického*, u břehu pevninského, na ostrůvku, m. *Mozambique*, sídlo portugalského *guvernéra*.

G) Od 10. jižní rovnoběžky až k rovníku pobřeží *Suahelské*. K černým *Suahelům* přistěhovali se *Arabové*, opanovali je a obrátili na víru mohamedánskou. *Sultan* sídlí na lidnatém ostrově *Zanzibaru* v městě *Zanzibaru* **, největším v jižní Africe; z něho vycházejí vědecké výpravy do vnitřní Afriky. Zboží obchodní z rovníkové Afriky, zvláště slonovinu, vynášejí po pěšinách dlouhé řady nosičů, protože soumaři v těch krajinách podnebí nesnesou. Obchod s otroky, jenž jindy tam rádil, již jest od Evropanů zamezen.

H) *Nitro*. Na protilehlé pevnině osvojuje si zemi až k jezerům *Ukerewe* a *Tanganjice* *Německo*, jižněji *Britsko*. — Od nich na z. až k ústí ř. *Konga stát Kongo* pod ochranou krále belgického, velmi rozsáhlý, ale dosud neupravený.

Sofala.

Mozambique.

Zanzibar.

Ostrový.

§. 68.

Ostrový africké leží dílem v moři Atlantském, dílem v moři Indickém.

Vyměřme, jak daleko od *pevniny* jsou *Azory*, o. sv. *Heleny*, *Madagaskar*.

Útoha.

Ostrový atlantské.

§. 69.

Ostrový v Atlantském okeaně náležejí *Portugalsku*, jen *Kanary* a dva vnější ze čtyř *Guinejských* jsou *španělské*, o. sv. *Heleny britský*.

1. Ostrový *Azory* (= ostrový *Jestřábí*, od 40.° s. š. na jih), nejsevernější a nejzápadnější, všechny na polokouli západní, jsou drobné; z nich vyváží se hojně pomorančů do *Londýna*.

1. Azory.

2. Mezi *Azory* a africkou *pevninou* *Madeiry*, *Portugalsku* blíže než *Azory*. *Madeira* větší jest než ostatní *Madeira*.

2. Madeiry.
Madeira.

- 3. Kanary.** 3. Kanary šíří se na obě strany hlavního poledníku, tedy na *obě polokoule*.
- Ferro.* Nezápadnější z nich jest o. Ferro; od něho východně běží *hlavní poledník*, jenž po něm ferrský sluje. — Skoro uprostřed ostrovů Kanarských Tenerifa (*km² nad 2 t.*) největší z nich, pne se velehorskou homolí sopečnou (*Pic de Teyde*), ze všech ostrovů afrických nejvýše. —
- Tenerifa*
Kanaria. Na v. Kanaria, nejurodnější. — Z nich pocházejí oblíbení zpěvní *kanárci* (ale tam jsou zelení). Na Kanarech pěstují mnoho *košenilu*.
- 4. Kapverdské.** 4. Kapverdské (= Zelenomysové), menší než Kanary, leží již v horkém zemském páse i strádají tropickým vedrem, někdy i strašným suchem a nouzí o pitnou vodu, ale jsou loděm důležitou stanicí pro plavbu na jih.
- 5. Guinejské.** 5. V koutě veleobšírného zálivu *Guinejského*, naproti ústí řeky *Nigra*, Guinejské ostrovy, pro horké a vlhké své podnebí Evropanům nezdravé.
- 6. V širém oceáně osamělé.** 6. Osamělý o. sv. Heleny strmí z hlubokého a širého moře čedičovou skalou srázně, že loděm nesnadno jest k němu přistáti. Na něm zemřel císař Napoleon I.

§. 70.

Ostrovy Indického oceánu.

- 1. Madagaskar.** 1. Pod jižním obratníkem Madagaskar, největší z afrických ostrovů (10krát tak veliký jako všechny ostatní dohromady, skoro jako Rakouskouhersko), pne se hornatou vysočinou; na vých. břehu a v horách výborně jest ovlážen, ale do záp. nížin deště od širého oceánu přicházející se nedostávají.
- Atananarivo.* Skoro uprostřed hlavní m. Atananarivo*, v něm sídlí král hnědého neboli malajského národa, *Hovů*, kteří na ostrově černochům panují, jsouce zase podřízeni Francií. — Ostrov Sta Maria, jenž se druží k Madagaskaru na východě, náleží *Francií*.
- Sta Maria.*
- 2. Maskareny.** 2. Od Madagaskara na v. Maskareny: a) *La [u = ji] Réunion* francouzský, úrodný, hustě obydlený. b) Na sv. Mauritius, britský, plodí zvláště mnoho *cukrové třtiny*, dá některý rok více cukru než celá *Brasílie*.
- 3. Komory.** 3. V severní části průlivu *Mozambického* úrodné Komory; na nich obývají hlavně *černoši*, ale osadníci *arabští* panují; ostrov náleží *Francií*.
- 4. Seychelly a Sokotora.** 4. Drobné ostrůvky mezi *Mauritiem* a *Sokotorou*, [*Seych = Seš*] *Seychelly* a *Amiranty* náležejí *Britům*; rovněž *Sokotora*, po Madagaskaru největší ostrov africký.

Afrika úhrnem.

§. 71.

Afrika přirovnána k Asii.

Afrika leží od Asie na jz., hlavně v páse horkém, jako Asie hlavně v mírném. Asie jest o $\frac{1}{2}$ Afriky větší, ale mnohem více jsouc rozčleněna, jest Evropanům přístupnější. Do výšky pne se Asie vysočinami většinou, Afrika skoro všecka, Asie jako větší pevnina i výše (8840 m : 6000 m), ale i větší má proláklinu (—400 m : —75 m). Okeany obklopena jest Asie čtyřmi, Afrika jen dvěma, z řek africký Nil má přímku i vývoj značně větší než největší řeka asijská Jangtsekiang; z jezer jest v Asii Kaspické mnohem větší než největší africké Ukerewe. Podnebí africké jest méně vnitrozemské, ale po celý rok mnohem horčejší a zvláště na vlhkých tropických pobřežích Evropanům nezdravé; poušť Sahara větší jest než pouště asijské dohromady. Rostlinstva tropického jest v Africe více, ze živočichů největší jest slon; největší šelma africká, lev, který v Asii jako i velbloud až do Mesopotamie žije, větší jest než tygr. Obyvatelů je v Asii 4krát jako v Africe, vzdělanost byla ve starém věku v Africe jen v Egyptě a na středomořském pobřeží, v Asii na místech četných, to v Malé Asii, Palestině, Mesopotamii, Medii, Persii, Přední Indii, v Číně a v Japonsku; z Asie vyšla náboženství víru v jednoho Boha hlásající, křesťanské, židovské a mohamedánské; z Asie vnikli mnozí národové výbojně a jako osadníci do Afriky i do Evropy, z Afriky z domácích národů jen Egyptané, a ti jen do Přední Asie.

Země.

Vodstvo.

Vzduch.

Příroda.

Obyvatelstvo.

Číslo a tabulky.

§. 72.

Celá Afrika 29,884.000 km², Madagaskar 590 t. km².

Výšky m : u oasy Siva — 75, Cad 270 m, Ngami, Tana 1900 (Sněžka 1600), Tenerifa 3700, Atlas nad 4000, Kamerun 4000, Abessinie skoro 4800 (Mont-Blanc 4800), Kilimandžaro 6000.

Výšky.

Vodstvo: Nila přímku nad 4 t. km a vývoj 6400 km; rozsah km²: Cad 28 t. (větší než Morava se Slezskem), Ukerewe asi 80 t. (Čechy, Morava a Slezsko 79 t.).

Vodstvo.

Státy: A. Osady evropské: 1) Turecko: Egypt, Tripoli s Fezanem a Barkou. 2) Itálie: Masava. 3) Francie: Tunisisko, Alžírsko, v Senegambii, v Dolní Guinei, v Komorách, na Madagaskaru a Reunion. 4) Španělsko: Presidos, Kanary, 2 Guinejské ostrovy. 5) Portugalsko: Azory, Madeira, Kapverdy,

Státy.

2 Guinejské ostrovy, v Dolní Guinei, na vých. pobřeží jižní Afriky. 6) *Britsko*: v Senegambii, o. sv. Heleny, v Horní Guinei, Kapsko, Port Natal, na vých. pobřeží jižní Afriky, Mauritius, Sokotora. 7) *Německo*: Kamerun, v Dolní Guinei, na východním pobřeží jižní Afriky. **B. Státy domácí**: Marokko, v Sahaře, v Sudaně, Abessinie, Kongo a j.

Národové.

Národové. A. Plémě **černé**: černoši v Senegambii, Bantu; Hotentoti. B. Plémě **středomořské**: a) čeledi koptické: Gala, Somalové, Egyptané; Maurové neboli Berbeři, b) čeledi semitské: Arabové, Israelité, Abessinci; c) čeledi arijské: osadníci evropští. C. Plémě **hnědé**: Hovové.

Města.

Města tisíc obyvatelů: Kairo 375, Alexandrie 227, Tunis 150, Fes 140, Zanzibar skoro 100.

§. 73. Evropa přehledně a středomořské země podrobněji.

Úlohy.

1. Opakujme z §§. 21. a 23. polohu a velikost. 2. Od nejzáp. mysu da *Roca* jde největší délka pevniny evropské na sv. k ústří. *Kary* do *Karského* moře, části to sev. Ledového moře, a rovná se 50° poledníkovým ($1^\circ = 111.1 \text{ km}$. $111.1 \text{ km} \times 50 = 5555 \text{ km}$). 3. Od Severního mysu 71° s. š. k rovnoběžce mysu *Tarify* $36^\circ = 35^\circ$ poledníkových (po $111.1 \text{ km} = ? \text{ km}$).

§. 74.

Členy.

Pevnina.
Polouostrovy

Na j. *Krim*, *Balkánský*, *Istrie*, *Apenninský* a *Pyrenejský*. — Na z.: *Bretoňský* a *Normanský*. — Na s.: *Jutský*, *Skandinávie* s *Čudským* a *Kolou*, *Kanin*.

Evropa rozčleňuje se v polouostrovy nejvíce na stranu jižní (nejteplejší), vybíhají tam jako v Asii 3 veliké polouostrovy. Z nich rozčleňuje se jako v Asii jihovýchodní (*Balkánský*) nejhojnější a jihozápadní (*Pyrenejský*) nejskrovnější.

Trup.

Trup evropský nejširší je na *hranici asijské*, ouží se na jz. mezi moře *Baltické* a *Černé* a prostírá se súžený dále na z.

Břeh.

Břeh pevniny evropské jest skoro 6krát tak dlouhý jako její největší délka; vyvíjí se tedy *velmi*.

Ostrovy.

1. Na j. Ostrovy *Řecké*: Kréta; *Jonské*; *Dalmatské*; Sicilie, Sardinie, Korsika; *Baleary*. — 2. Na z.: Veliká Britanie. Irsko; *Hebriidy*, *Orkneje*, *Shetlandy*; *Dánské* (Seeland); Island. — 3. Na s.: *Špicberky*; *Země Františka Josefa*; *Novaja Zemlja*.

Z evropských ostrovů leží:

Kréta pod $36.^{\circ}$ s. šířky, nejjihněji.

Země Františka Josefa za $80.^{\circ}$ s. š., nejseverněji.

Island u severního točnového kruhu, nejzápadněji.

Island a některé jiné evropské ostrovy vyskytají se osamotnělé; *Novaja Zemlja*, *Veliká Britanie* s *Irskem*, *Sardinie* s *Korsikou* jako dvojostroví; *ostatní* jsou namnoze v souostroví skupeny.

Evropské ostrovy obléhají pevninu na *všech mořských stranách*, na straně *jižní* (nejteplejší) nejčetněji, *Island* od pevniny nejdále.

Kréta drží tisíc km^2 8, *Korsika* nepatrně více, *Sardinie* jest 3krát tak veliká, *Sicilie* $3\frac{1}{2}$ krát; *Irsko* 3krát jako *Sicilie*, *Island* $3\frac{1}{2}$ krát.

Míry.

Veliká Britanie drží km^2 230 tisíc, více než japonský ostrov *Nipon*; jest největší evropský ostrov; *všecky* ostatní evropské ostrovy *dohromady* drží více než 2krát tolik jako *Veliká Britanie*.

Největší evropský polouostrov *Skandinavie* (s polouostrovem *Čudským* a *Kolou*) drží km^2 nad 1 mill., více než *všecky evropské ostrovy dohromady*.

Evropa rozčleňuje se úhrnem do $\frac{1}{3}$ své výměry, tedy velmi hojně a to na *mořských stranách* všech a rozmanitě.

1. Které členy evropské jsou a) *podlouhlé* a kterým *směrem*, b) které *okrouhlé*. — 2. *Vyměře* délku *Veliké Britanie*, polouostrova *Apenninského* a *Skandinavie*, pak vzdálenost *Islanda* od pevniny. — 3. *Opakujme*, ke kterým polouostrovům které ostrovy se *druží*.

Úlohy.

Půda.

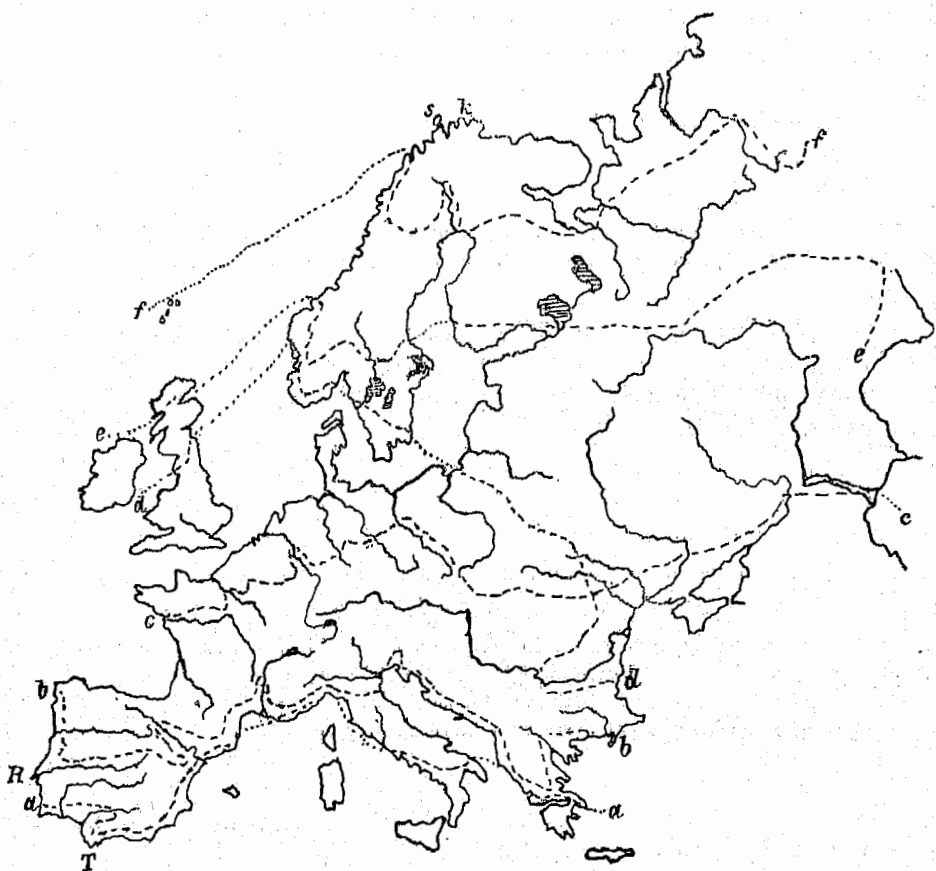
§. 75.

Trup evropský rozkládá se na v., s. a z. širou *nížinou*, která od v. na z. sluje *Ruskou*, *Německou*, *Francouzskou* a obkličuje trupovou vysočinu tvarem velmi rozmanitou. Nížina *Ruská* od nížiny *Sibiřské* jest oddělena poledníkovým pohořím *Uralem* a s ní spojena mezi jižním úpatím toho pohoří a jezerem *Kaspickým*. Nížina *Německá* táhne se od *Ruské* na z. podél severních břehů mořských, *Francouzská* podél břehů západních. *Vysočina* mezi těmito nížinami se vypínající rozkládá se ve vysočiny středohorské a velehorské: středo-

Trup:
Nížiny.

Vysočiny

horské jsou *Francouzská* a *Českoněmecká*, od sebe nížinou ř. *Rýna* oddělené, a velehorské jsou *Alpy* a *Karpaty*, nížinami



Výkres 13. Vodopisná mapka Evropy a severní hranice a) palmy, b) olivy, c) vinné révy, d) buku, e) dubu, f) obilí; mysý: K(yn), S(everní), R(oca), T(arifa).

ř. *Dunaje* od sebe oddělené, všechny mimo to údolními a menšími rovinami hojně rozčleněné, tudíž lidem snadno přístupné. Nej-

vyšší pohoří v trupu, velehorské Alpy, jsou nejvyššími horami v celé Evropě, nejvyšší hora *Mont Blanc* 4800 m (Everest 8840 m.).

Polouostrovy a ostrovy jihoevropské vypínají se hlavně *hmotnými vysočinami* jsouce zbytky výšin obšírnější pevniny, která v době třetihorní znenáhla klesla a pokryla se mořem, v němž dosud jako mělčí dno se jeví. Kleslými těmi částmi pevnina evropská spojena byla na jv. místo nynějšího nehlubokého *Egejského moře*, z něhož dosud čteně ostrovů vychází, s *Malou Asií*, na j. s Afrikou skrze *Sicílii*, která byla částí polouostrova *Italského*, a po šíji zemské na místě nynějšího průlivu *Gibraltarského* přešly marocké opice na polouostrov *Pyrenejský*, kde dosud žijí. *Veliká Británie* do doby diluvialní byla částí obšírnější tehdy pevniny, pročež má s ní stejnou květenu a zvířenu. Největší evropský polouostrov, *Skandinávie*, ční podél záp. břehu vysočinou, podle vých. nížin, která znenáhla se vynořuje z *Baltického moře*.

Evropa rozkládá se do $\frac{2}{3}$ nížinami, jen do $\frac{1}{3}$ vysočinami a to skoro vesměs hojně rozčleněnými, takže je lidstvu valně přístupná, pro jeho obchody volná.

Vodstvo.

I. Okean Atlantský.

Moře *Azovské*: ř. Don. — Průliv *Kerčský*.

Moře *Černé*: Kubaň, Dněpr, Bug, Dněstr, Dunaj (pobočky pravé: *Sáva*, *Srbská Morava*, *Isker*; l.: *Morava*, *Tisa*).

Průliv *Cařihradský*, moře *Marmarské*, pr. *Dardanellský*.

Moře *Egejské*: ř. *Marica*, *Vardar*.

Moře *Jonské*. — Průliv *Otrantský*.

Moře *Adriatské*: ř. *Pad*.

Průliv *Messinský*, moře *Tyrrhenské*: ř. *Tiber*.

Záliv *Lionský*: ř. *Rhône*.

Ř. *Ebro* Průliv *Gibraltarský*.

Ř. *Quadalquivir*, *Quadiana*, *Tajo*, *Duero*.

Záliv *Biskajský*: ř. *Garonna*, *Loira*.

Úžina *Kanál la (Mauš) Manche*: ř. *Seine*.

Moře *Severní*: ř. *Temže*, *Rýn* (jezero *Bodmanské*); *Labe* (*Vltava*).

Skagerrak; *Kattegat*: ř. *Göta*, jezero *Wenerské*.

Moře *Baltické*: zál. *Rižský*, ř. *Dvina Západní*; záliv *Čuchonský*,

ř. *Něva* (jez. *Ladoga*, *Oněga*); záliv *Bottnický*, ř. *Tornea*.

II. Severní Ledové moře.

Moře *Bílé*: ř. *Oněga*, *Dvina Severní*.

Ř. *Pečora* a *tundry*.

Moře *Karské*: ř. *Kara*.

Čteny.

Úhrnem.

§. 76.

Jednotlivě.

I. Okean Atlantský

M. Černé.

M. Středozemské.

Ostatní okean Atlantský.

II. Sev. Ledové moře.

III. Okres vod vnitrozemských.

Jezero *Kaspické*: ř. Terek; Volha, pobočky: pravá Oka s Moskvou, 1. Kama); Ural.

Moře.

Okeany oblévají Evropu jen dva, *Severní Ledový* měrou mnohem menší než *Atlantský*, ale vnikají tolika vnitřními moři a zálivy do těla evropského, že spolu s četnými členy jeho, rovinami a údolními a splavnými řekami činí Evropu lidstvu nejpřístupnějším ze všech dílů světa.

Oumorí.

1. Poříčí řek *Pečory*, *Severní Dviny*, *Oněgy* a řek ostatních, do Severního Ledového moře tekoucích, dohromady jest *oumořím jeho*. 2. Poříčí ř. *Urala*, *Volhy*, *Tereka* a ostatních řek do jezera *Kaspického* tekoucích dohromady jsou *okresem vnitrozemského vodstva*. 3. Ostatní půda evropská náleží k oumoří okeanu *Atlantského*. — Oumorí *Atlantské* jest větší než ostatní dohromady.

Vůbec.

Největší evropská řeka, *Volha*, vyvinula se v nejrozsaáhlejší části trupu; po ní největší, *Dunaj*, v menším díle trupu, ale po jeho délce. Řeky Evropy, jako menšího dílu světa, jsou také menší, ale tak četné a rozbíhají se tak na všechny strany, že nikde v Evropě není pouště.

Jezera.

Jezera evropská rozložena jsou ve třech obvodech, 1) nejčetněji věncem okolo *moře Baltického*, v chladnějších to krajinách severních, kdež voda pomaleji se vypařuje, z jezer těch největší, *Ladoga*, největším jest i v Evropě vůbec, 2) pak jezera na úpatí kolem hor *Alpských*, a 3) v sev. části *Veliké Británie* a v *Irsku*.

Míry.
Řeky.

Z evropských řek drží *přímku* (od pramene k ústí) *Volha* a *Dunaj* *km* nad $1\frac{1}{2}$ tisíce, ze všech největší. *Vývojem* vyvíjí se *Volha* (*km* skoro $3\frac{1}{2}$ tisíce) nejdélším ze všech.

Poříčí *km²*: Labe 150 tisíc, *Dunaj* nad 800 t., *Volha* (*km²* $1\frac{1}{2}$ mill.) skoro dvakrát tak veliké, v Evropě největší.

Jezera.

Jezero *Venerské*, (6 t. *km²*, Rakouské *Slezsko* 5 t. *km²*) jest z jezer poloostrovských největší. Jezero *Ladoga*, skrát tak veliké, jest ze všech evropských jezer největší, po něm *Oněga*.

Úlohy.

1. Vytkněme u řek *Volhy*, *Dunaje*, *Dněpra*, *Rýn* a *Labe* a) kam jejich *přímky* směřují, b) kterými *vysočinami* neb *nížinami* která protéká. — 2. *Vyměříme* *přímky* těch řek. — 3. Vytkněme *předěl* a) mezi okresem vod vnitrozemských a oběma oumořímí, b) mezi oběma oumořímí.

§. 77.

Vzduch.

Úloha.

Sáhá-li vzduch nad zemí do výše 100 *km*, sáhá na naší mapě do výše 100 mapových *km* = 100,000,000 *mm*; tyto děleny jmenovatelem měřítky mapy = ? *mm*.

Evropa jediná z dílů světa jest ~~prosta~~ úpalu svislých paprsků slunečních a zasahujíc do severního pásu studeného jen částí skrovnou, náleží téměř všechna pásu mírnému.

Podnebí evropské zmírněno jest nad to ještě zvláštními příčinami, kteréž jsou: 1) Moře vnikajíc do těla evropského četnými zálivy vyrovnává poněkud protivy mezi teplotou letní a zimní i teplotou denní a noční. 2) K západním břehům evropským přitéká ze zálivu neboli *golfu* ($x = ch$) *Mexického*, v horkém pásu ležícího, mocný široký proud *Golfský*, teplejší vodu přivádějící, která i vzduch nad sebou ohřívá; ohřátý ten vzduch pak právě v zimě větrem od jz. vanoucím proudí na souš a způsobuje, že žádný přístav na evropském západě až k mysu *Severnímu* nezamrzá. 3) Obě polovice *Středozemského moře* chráněny jsou nehlubokým průlivem *Gibraltarským* od spodní studené vody okeanské a tak jsou hluboké, že všechna zimní doba nestačí, aby všechnu jejich vodní zásobu prochladila. 4) Do Evropy větry okeanské vláhu přinášející zalétají po nížinách snadno až do nitra a způsobují po všech zemích pršky, tak že nikde nepřipouštějí pouští.

Proto má *Evropa podnebí nejmírnější* ze všech dílů světa, prosté jak tropických přílišných lijáků a vyprahlých pouští, tak i točnové zimy; nikde na zemi nešíří se prostor s průměrnou roční teplotou pravou mírnou (od 0° — 20°) 36ti stupni šířky jako v Evropě od ostrova *Kréty* k mysu *Kymu*, tak že v jejich nejsevernějších končinách na stráních lesy bují a v údolích rolník pole zorává, kde v téže zeměpisné šíři, v Asii a v Americe, jen lovci a rybáři nuzně se žijí.

V Evropě rozeznávají se hlavně tři teplotné okresy: 1) *Jižní Evropa*, země to středomořská, jest nejteplejší, má horké, suché léto a mírnou vlhčí zimu; 2) *záp.* Evropa působením moře a zvláště *Golfského* proudu má mírně teplé léto a mírnou zimu, deště hlavně na podzim, kdy souš se již ochlazuje a páry na ni z moře přilétající se srážejí; 3) *vých.* Evropa s podnebím vnitrozemským má horká léta a studené zimy, deště hlavně v létě, kdy vzduch nejvíce par obsahuje, rozehrátou zemí pak se rozpíná do výše, stoupá a tam se ochlazuje.

Stromové vždy zelené daří se v Evropě jen v zemích středomořských, lesy působením *Golfského* proudu (nimo stepní krajiny) na s. až do krajín polárních, ale do té dálky jen stromy jehličnaté; z listnatých daří se nejdále na s. dub, to v Nor-

Okresy.

Příroda.
Rostlinstvo.

věžsku ke 63.^o s. š. Z *obilí* daří se kukuřice na s. až k rovnoběžce Pražské (50té), *pšenice* skoro až k pólóvému kruhu, *žito a ječmen* v Norvéžsku až do studeného pásu. Též *ovocné stromy* prospívají působením Golského proudu na západě daleko na s., *hrušky, jablka a třešně* v Norvéžsku jako duby do 63.^o s. š, uvnitř Ruska jen k Moskvě; *víno* na s. za rovnoběžkou Pražskou, v záp. Evropě, kde bývají podzimy vlhké, zejména ve Veliké Britanii, nesáhá ani tak daleko.

Živočišstvo.

V *živočišstvu* scházejí tropičtí velikáni; ze šelem jen *medvěd, vlk a rys* žijí ještě v lesnatých krajinách, ale jejich okresy přičiněním četného lidstva valně jsou souženy.

§. 78.

$$\frac{6}{3} \text{ Lid.}$$

Počet.

Lidí žije v Evropě *skoro 350 mill.*, tedy mnohem více než v Africe (v té nad 200 mill.), ač tato jest 3krát tak rozsáhlá. Obyvatelstvo Evropy žije hlavně v menším dle *jihozápadním*, v němž hlavně podnebí člověku lépe svědčí než v polovici severovýchodní, mající podnebí v celku méně teplé a více vnitrozemské.

Národnost.

Lidstvo evropské náleží hlavně čeledi *arijské*, a to třem jejím národním *kmenům*, jichž sídla v nejvyšším evropském horstvu, v Alpách, se stýkají: Národové kmene *slovanského* zasahují do Alp od hranic asijských, *germanského* od moří na s. ležících, *romanského* z krajů jižních a západních. Co do počtu jest Romanů, Germanů a Slovanů asi po 100 mill.

Náboženství.

Náboženství vyznávají tito národové vesměs křesťanské, a to valnou většinou Slované *pravoslavné*, Germani *protestantské* a Romani *katolické*; ale katolíků je v Evropě téměř tolik co obojích ostatních křesťanů dohromady.

Vzdělanost.

Vzdělanost v Evropě vznikla nejdříve v *Řecku*, kamž se dostaly počátky její z Přední Asie a z Egypta, pak šířila se do *Italie* a z obou těch zemí postupně do Evropy ostatní.

Státy
Poloha.

Evropské státy rozeznáváme dle polohy: 1) na *jižních polouostrovech* a) balkánské, mezi nimiž největší jest sultanat Turecký, b) království Italské, c) pyrenejské: království Španělské a království Portugalské; 2) *na z.* na Veliké Britanii a Irsku království Britské; 3) *na s.* království Švédské s Norvéžským; 4) *na v.* carství Ruské; 5) *uprostřed* mezi nimi, na záp. polovici evropského trupu, císařství Rakouskouherské a

císařství Německé, království: Románie, Belgie, Hollandsko a Dánsko, a republiky Francie a Švýcarsko.

Největší z evropských států jest *Rusko* zabírající přes půl Evropy (ta km^2 skoro 10 mill.), pak Švédsko s Norvéžskem, pak *Rakouskouhersko* (625 t. km^2).

Velikost.

Obyvatelů nejvíce má *Rusko*, nad $\frac{1}{4}$ všech Evropanů (těch skoro 350 mill.), pak Německo, pak *Rakouskouhersko* (skoro 40 mill.).

Počet obyvatelů.

Nejlidnatější stát jest *Belgie*, v níž na méně než 30 t. km^2 obývá 6 mill. lidí, průměrně na 1 km nad 200 lidí (v Čechách málo nad 100).

Lidnatost.

Země středomořské vůbec.

§. 79.

Ke Středozezemskému moři přiléhají hlavně tři veliké jihoevropské polouostrovy, pak ještě částečné Rakouskouhersko a Francie.

Jihoevropské ty polouostrovy podobají se jihoasijským nejen počtem, nýbrž i ještě jinak. Východní, *Balkánský* jako východní asijský (Východní Indie) nejvíce jest rozčleněn, na jihu též zvláštním polouostrovem (Peloponnésem) a na všech mořských stranách ostrovy opatřen i nejrozmanitěji horstvem se vypíná; střední polouostrov, Apenninský, (jako Přední Indie) též nížinou od nejvyššího pevninského horstva (Alp) jest odloučen; západní, *Pyrenejský*, jako Arabie nejméně jest rozčleněn a vyznačuje se na své vysočině krajinami plošnými. *Páda* polouostrovů těch liší se od ostatní pevniny též tím, že jest hlavně vápencová a částečně dosud sopečně činná.

Přirovnání k Asii.

Podnebí zemí středomořských na s. až k *Pyrenejím*, *záp. Alpám*, *Apenninám*, na vých. pobřeží *Adrijského moře* a jižně od *Balkána* náleží zemskému pásu skoro horkému neboli subtropickému.

Podnebí.

Tepló jest v zemích těch mnohem větší než v Evropě ostatní, takže tam mimo pohorské krajiny zřídka kdy sněží a snůh neostává ležeti; v *Římě* v prostřed zimní doby tepló bývá jako v Praze v měsíci dubnu. V době letní, kdy sluneční paprsky na jižní díl Sahary svísele dopadají, tam půdu a vzduch velmi zahřívají, proudí vzduch od Středozezemského moře do ní na jih, čímž vanou v zemích středomořských větry severní. Ve vzduchu přicházejícím ze s. k j., z pásu chladnějšího do

Tepló.

Pršky.

Od z. k v.

teplejšího, páry se nesrážejí. Tím bývají v zemích těch léta suchá, vzduch neobyčejně jasný, nebe temněji modré než u nás, a přívívá hlavně na podzim a v zimě, kdy vzduch proudí z krajin jižních; v zimě pak oblaka, bránice rychlému ochlazení země a vzduchu nad ní, zmírňují chlad. *Od z. k v. protívý* mezi letem a zimou *přibývá*, takže zvláště na polouostrově Balkánském bývají léta horčejší a zimy chladnější než na polouostrovech Apenninském a Pyrenejském.

Příroda.

Příznivé to podnebí způsobuje, že *rostlinstvo* v zemích středomořských valně se liší od rostlinstva Evropy ostatní a zejména že daří se tam stromy vždy zelené. *Oliva* jest tam stromem obyčejným, *bobek*, *myrta* a *cypřiš* jsou hojné, *lesy* jsou namnoze kaštanové, piniové a cypřišové; v nejteplejších končinách i *palmy* se daří. Ze *stromů ovocných* prospívají fíky, pomoranče, citrony a svatojanský chléb, u nás jižním ovocem zvané, pak silná vína. Z *obilí* kukuřice a pšenice, v bahnitých krajinách rýže. Hedvábný *bourec* chová se tam venku na stromech morušových. Pro velký novodobý průmysl však není v zemích těch valně uhlí a železa.

§. 80.

9/3

Balkánský polouostrov.

Úlohy.

1. Vytkněme z mapy: krajní rovnoběžky a poledníky, ostrovy a přiléhající části mořské. 2. Výška vypouklé hory Šara (3050 m) na naší mapě by byla = 3,0500.000 mm: jmenovatelem měřítka mapy = ? mm. (Viz Vorovkovu čítanku I. čl. 79 „Polouostrov Balkánský“, str. 181.) [Výkr. 16.]

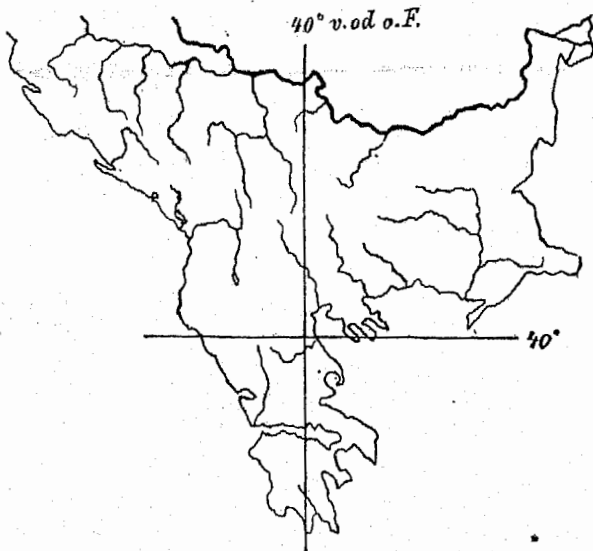
Balkánský polouostrov rozkládá se na jih od dolního toku ř. *Dunaje* a její pobočky *Sávy*, téměř od rovnoběžky 45., prostřední mezi sev. točnou a rovníkem, a zabírá $\frac{1}{22}$ Evropy (ta téměř 10 mill. km^2).

Půda.

Půda polouostrova Balkánského pue se téměř všecka horami, z nichž zvláště vznikají *tři pásma* s břehy mořskými téměř rovnoběžná, která se sbíhají u prostřed polouostrova. od sz. j. a v. tam, kde největší horská skupina *Šar Dag* (= Šar hora) 3 km nad hladinou mořskou vrcholí. K pohorím těm ostatní hory na díle pohorími, na díle jednotlivě se druží, že polouostrov Balkánský do výšky tak rozmanitě se pne, jako rozmanitě se rozčleňuje do šíře a délky, neboli co do rozlohy vodorovné.

Šar
3050 m.

Od sz. běží k Šaru *Dynarské Alpy* s několika pásmy rovnoběžnými, z nichž nejzápadnější vyčnívají jen přetržitě jako ostrovy a polouostrovy z Adriatského moře; jsou to hory složením svým vápencové jako většinou hory polouostrova Balkánského, namnoze ostrohřbeté a roklemi rozervané neboli vápencové hory *krasové*; v *Černé Hoře* dostupují výše téměř velehorské. Z nich stékají vody na z. jen malými řekami, z nichž největší jsou *Neretva* a *Drin*, vznikající na úpatí Šara



Výkres 14. Vodopisná mapka polouostrova Balkánského.

ze dvou pramenných řek; na s. stékají pobočky sávské *Una*, *Vrbas*, *Bosna* a *Drina* a dunajská pobočka *Morava*. Hřbet Dynarských Alp činí rozhraní mezi *podnebím* jihoevropským, v němž na pobřeží mořském jižní ovoce a stromy vždy zelené se daří, a mezi podnebím vnitrozemským s lesy bukovými a jiným stromovím jen v létě zeleným.

Od Šara na j. postupuje, skoro uprostřed mezi oběma mořskými břehy, pohoří *Pindos* s četnými pobočnými horami po obou stranách. Z nich vyniká pod 40° s. š. *Olymp* (u starých

Řeků „sídlo olympských bohů“) vrcholem ve výši 3000 m v létě sněhu prostým. Od Šara na v. *Balkánské* horstvo skoro uprostřed mezi břehem mořským a Dunajem. Spojité pohoří *Balkán*, od něhož celý polouostrov jest nazván, počíná se až za údolím dunajské pobočky *Iskera*, nestrní do výše velehorské, ale hřbetem vysokým, přes nějž vedou přesmyky skoro 1500 m vysoké a na jih příkré, jest výtečným rozhraním mezi vodstvem dunajským a egejským, jakož bývalo i rozhraním mezi národy, kteří s těch stran proti sobě vedli válku. S *Balkánem* spojena jest plošnou výšinou velehora *Ryl* a pohoří na jv. odbočující, mezi nimiž vody sbírají řeky *Marica*, *Struma* a *Vardar*. Ten přitéká od Šara a ústí do zálivu *Solunského*, který zalévá se mezi trup polouostrovů a členitý polouostrov *Chalkidický*, dlani s třemi prsty podobný. *Balkán* jest spolu rozhraním *podnebným* jako *Dynarské Alpy*.

Vodstvo.

Balkánský polouostrov jest vodstvem hojně opatřen, a to jak pro svou členitost vodorovnou mořem, tak pro svou členitost kolmou vodstvem suchozemským, ale řekami, vyjma pohraniční *Dunaj*, jen menšími. Vzduch vane v severních krajinách v zimě chladnější než v severních krajinách ostatních dvou polouostrovů jihoevropských, protože *Balkánský* polouostrov není na sv. chráněn horami od chladných větrů z nížiny *Ruské* vanoucích; v jižnějších krajinách jest rozdíl mezi létem a zimou větší než na oněch dvou polouostrovech. [V. §. 79.]

Vzduch.

Lid.

Národnost.

Lid polouostrova *Balkánského*, vyjma méně četné *Turky*, *Israelity*, *Armény* a *cikány* po zemích rozptýlené, jsou *Řekové*, usedlí od pradávna hlavně na j. a *Albánci* od *Pinda* a *Šara* na z. Od severu přistěhovali se v první době středověku *Slované* a bydlí od z. na v.: *Chorvati*, *Srbové* a *Bulhaři*. Všickni tito *Ariové* vyjma katolické *Chorvaty* vyznávají víru *východní křesťanskou*, jen někteří přijali od *Turků* víru *mohamedánskou*. Dle národů nazývá se polouostrov *Balkánský* druhdy též *Řeckým* nebo *Slovanským*.

Náboženství.

Státy.

Ještě na počátku tohoto století celý *Balkánský* polouostrov náležel, kromě *Adriatského* pobřeží k *Rakousku* připadlého, *sultanatu Tureckému*; ale nyní osvobozeny jsou od tohoto panství úplně *království Řecké* a *Srbské* a *knížetství Černoohorské*; dle jména trvají ještě v podřízenosti země *Bosna* a *Hercegovina*, *Rakouskouherskem* spravované, a *knížetství Bulharské* s *Východní Rumelií*.

13/8 Jednotlivé státy balkánské.

§. 81.

[O zemích rakouských jakož i o Bosně a Hercegovině v zeměpisě Rakouskouherském.]

Turecký sultanát. Turecku náležejí hlavně země jihovýchodní, k Asii obrácené: Rumelie, Makedonie, Albanie a některé ostrovy. **Turecko.**

Rumelie, (Rum-ili, starověká Thrakie) jako polouostrov mezi mořem Černým, Marmarským a Egejským, a **Makedonie,** dále podél Egejského moře až k Olympu, mají léta tak horká, že plodí i bavlnu a tabák; od Makedonie na z. **Albanie** (ve starověku na jihu *Epirus*, severněji *Illyrie*), země na souši *ohrazená* se tří stran vysokými horami, na moři mělčinami a úskalími tak, že *obyvatelé,* romanští *Albanci* (*Škipetaři* neboli *Arnauti*), rádi na ohrazenost své země spoléhajíce chovají se vzdorovitě. **Země.**

Z ostrovů (mimo některé menší) největší, hornatá *Kréta,* (8 t. km²), tvarem i polohou asijskému ostrovu Javě podobná, ale málo úrodná. **Obyvatelé.**

Hl. m. **Cařihrad**** (řecky *Konstantinopolis*, tur. *Istambul*, st. *Byzanc*), v překrásné krajině, kde úzký průliv *Cařihradský* v moře *Marmarské* vebfhá, a kde křížuje se cesta z *Asie* do *Evropy* s cestou dvě moře spojující, téměř s 1 mill. obyv. národností všech na polouostrově obývajícími. Podlouhlý chobot z průlivu na z. do země vnikající, *Zlatý roh,* náleží ku přístavům na veškeré zemi nejlepším. Od něho na s. předměstí *Pera* a *Galata*, hlavně křesťany obydlená, na jih na sedmi pahorcích vlastní m. *Istambul*, na trojstranném výběžku zemském mezi *Zlatým rohem,* mořem *Marmarským* a průlivem; na nejvýchodnějším cípu stojí *Seraïl*, rozsáhlý to palác sultanův se zahradami, proti ostatnímu městu zdí ohrazený. *Seraïlu* na blízku stojí *Vysoká Porta* a nejkrásnější mešita (chrám mohamedánský), dříve křesťanský kostel sv. *Moudrosti*. [Vorovkova čítanka I. čl. 80. „Cařihrad“, str. 184.] U průlivu *Dardanellského* *Gallipoli*, zámožné obchodem. **Místn. Hl. m.**

Uvnitř země, kde ř. *Marice* veliké dvě pobočky pije a kde se křížuje cesta vedoucí z *Cařihradu* do *Sofie*, *Niše* a *Bělehradu* s cestou od *Slivna* k moři *Egejskému*, *Adrianopol**, pro obchod výhodně položené, po *Cařihradě* nejprůmyslnější město v Turecku. **Gallipoli.**

Kde severní břeh *Egejského* moře s břchem západním se sbíhá a polou. *Chalkidický* s pevninou *záliv Soluňský* tvoří, stojí přístavné město *Soluň**; od něho běží nejlepší cesta od moře *Egejského* na s. podél ř. *Vardaru* k ř. *Moravě* (průsmykem jen 600 m nad hladinou moře vyvýšeným) až ku vtoku *Sávy* do *Dunaje* a na z. nejkratší cesta ku průlivu *Otrantskému*, pročež jest město *Soluň* pro obchod po *Cařihradě* na *Balkánském* polouostrově nejlépe položeno; (Sv. *Cyrill* a **Soluň.**

Methoděj). — Na sv., nedaleko řeky *Strumy*, *Seres*, soustřeďuje obchod s bavlnou. — Na lesnatém *Athose* [A] (n. *Svaté Hoře*) 20 řeckých klášterů, poustevny a kapličky.

Skadar.

V Albanii hl. m. Skadar blízko jezera *Skadarského*.

16/3
Bulharsko.

Knížetství Bulharské, sultanu poplatné, zabírá sev. svah Balkána a přiléhající k ní plošnou výšinu až k Dunaji, pak Tureckou zemi *Východní* (vlastně severní) *Rumelii*, od Balkána na j., kterou kníže spravuje. V obou zemích národ *Bulharský*.

Varna.

Varna má z měst při moři Černém *přístav* nejlepší; na z. pevnost

Šumen.

Šumen hlídá průsmyky východního Balkána. — Na břehu dunajském

Ružuk.

Ružuk, po hl. m. největší m. bulharské; *železnice* z něho do Varny běžící skrácuje vodní cestu od Dunaje do Cařihradu. — U dunajské pobočky Jetra, na sev. svahu středního *Balkána* Trnovo, v krásné krajině.

Trnovo.

Hl. m.

27.000.

U ř. *Iskera*, na krasové vysoké rovině, *Sofia* hl. m. *knížetství* Bulharského, v něm bulharský kníže s vládou sídlí a sněm zasedá. V Sofii se křižují *schůdné cesty*, vedoucí přes rozsáhlé hory tanějši z Cařihradu do Bělehradu a z Makedonie k dolnímu Dunaji.

Plovdiv.

Ve Vých. Rumelii, v širokém údolí *Marickém*, Plovdiv (Filippopol), u nejkratší cesty, která z *Cařihradu* údolními a přesmyky vede do *Sofie* a *Bělehradu*.

17/3
Srbsko.

Království Srbské [hranice z mapy!], země skoro jako Čechy veliká, hlavně hornatá, na horách s lesy bukovými a dubovými, v nichž se stáda vepřového dobytka vypásají bukvicemi a žaludy, v údolích úrodná, zvláště v údolích ř. *Moravy* (spojené, *Srbské* i *Bulharské* i pobočky *Ibar* řečené) a v rovině *Mačvě* při ústí *Driny* do *Sávy*.

Mišta.

Bělehrad

36.600.

Při ústí ř. *Sávy* do *Dunaje*, naproti rakouskému *Zemlínu*, hlavní a sídelní město Bělehrad [B], největší a nejdůležitější město srbské pro obchod domácí i zahraniční; má proslavenou pevnost na vysoké skále.

Kragujevac.

Niš.

Ve prostřed země *Kragujevac*; v údolí ř. *Nišavy*, kterým od Bělehradu jde nejkratší cesta (železnice) do Cařihradu, *Niš*. Od Šara na s. *Kosovo pole* nešťastnou bitvou s Turky pověstné, na něm ř. *Ibar* se pramení

Černá Hora.

Knížetství Černohorské v Černých horách málo úrodných, bojovnými *Srby* obydlených.

U moře mezi rakouskou *Dalmacií* a tureckou *Albanií* přístavní m. *Olguň*; na s. v údolí horském ves *Cetyň*, v ní v opevněném klášteře kníže sídlí. — Na v. *Podgorica* největší místo.

Podgorica

4000.

Řecko.

23/3
// *Království Řecké*, větší než Srbsko s Černou Horou, má půdu prostoupenou skoro vesměs krasovými horami, namnoze lesů zbavenými, vzduch často krásně jasný, ale tím také málo vláhy skýtající. Proto jest země řecká kromě kotliny *Thessalie* na j. od *Olympy* rozložené a krom ostrovů málo úrodná, ale hojným rozčleněním s výbornými přístavy velmi výhodná pro obchod, v němž Řekové slynou od starého věku.

Četné ostrovy Řecké liší se v *Jonské*, v moři Jonském, pak v moři Egejském *Kyklady* (= v kruh shluklé) a *Sporady* (= rozptýlené).

Země na pevnině dělí se v Řecko *severní*, hlavně *Thessalii*, Řecko *střední* neboli *Hellas*, a Řecko *jižní* neboli *Peloponnés*.

a) V *Thessalii* Larisa uprostřed úrodné kotliny u ř. Peneia.

b) V *Helladě*, která na s. dvěma zálivy menšími od Thessalie a na j. dvěma většími od Peloponnésu jest oddělena, na jv. cípu nebo-li na *polouostrově Attice* Athény** [A], nedaleko moře, hl. a největší město všeho království; utrpělo velice i téměř všecko zbořeno jest od *Turků* ve válce za svobodu, vzmáhá se od času, co sprostěno jest tvrdého tureckého panství; dosud ozdobeno jest zříceninami starověkých krásných chrámů (Diova, Theseova a j.). [Vorovkova čítanka I. čl. 81. „Akropolis“ str. 187.] Naproti ostrovu *Salamině* přístavné Athénám město Piraios. U průlivu *Lepantského*, jenž záliv Korintský spojuje s Patraským *Lepanto*, (st. Naupaktos).

Místn.
Larisa

Athény.

Piraios
20.000.
Lepanto.

c) Peloponnésos (*Morea*), *nejjižnější* pevninský člen polouostrova Balkánského, s ostatní pevninou spojen jest úzkou *šíjí Korintskou*, ostatně oddělen podlouhlým *zálivem Korintským* a čtyřhranným *Aiginským*; rozčleňuje se ještě jinými třemi zálivy ve čtyři *polouostrovy*.

Největší město Patras, u zálivu Patraského, vyvází sušené hrozny neboli hrozinky; ostatní města jsou malá; od středního *Euroty* na z. Nová Sparta, u ní zříceniny starověké *Sparty*; u východního břehu, na ostrůvku, Malvasia, u něho výborné víno (malvas); Korinthos [K], má přístavy u obou moří přilehlých k šíji *Korintské*, která teď se prokopává; na j. Nauplia u zálivu po ní nazvaného.

Patras
40.000.

N. Sparta.
Malvasia.
Korinthos.

Nauplia.
I. Jonské.

d) *Ostrovy Jonské* jsouce lépe než pevnina zavlažované plodí zvláště víno, jižní ovoce a olivový olej; Korfú (st. Kerkýra), hl. m. *Korfú*, stojíc nedaleko průlivu *Obrantského*, brány to do moře *Adriatského*, vede čilý obchod. Na jv. o. Leukas, Ithaka (*Thiaki*), [Odyseem proslavená], Kefallenia, největší jonský ostrov a Zakynthos (*Zante*), nejúrodnější jonský ostrov, který sluje „květinou východní.“ Mezi *Peloponněsem* a *Krétou* Kythéra (*Cerigo*).

II. Egejské.

Kyklady. Od Kréty na s. (o 2") Thera (*Santorin*); u něho zemětřesení vyzdvihlo z moře nový ostrůvek. — Na s. Naxos, z *Kyklad* největší. — Na z. Paros; lomy mramorové, ve starém věku nejlepší, již jsou vyčerpány. — Na s. Délos, malý ostrůvek, dle báje rodiště *Apollínovo*; na něm dosud zříceniny nádherného Apollinova chrámu. — Na z. o. Syra, na něm Hermúpolis, největší obchodní město *kykladské*.

Na sz. Euboia, dlouhý a největší řecký ostrov, od pevniny jen úzkým průlivem oddělený. U mostu přes Euripos vystavěného m. Chalkis.

Euboia.

Chalkis.

Sev. Sporady.

Na s. severní Sporady jako Euboia málo zalidněné.

§. 82.

Apenninský polouostrov.

Úlohy.

Z mapy: a) Hranice francouzské, švýcarské a rakouské. b) Krajiní rovnoběžky a poledníky, pak přilehlá moře z mapy.

Apenninský polouostrov neboli Itálie, střední a nejmenší ze tří velkých jihoevropských, vybíhá na jv. štíhlý, rozčleňuje se jen na j. ve dva polouostrovy; i s ostrovy *Sicilií*, *Sardinií* a *Korsikou* jen za půl Pyrenejského polouostrova veliký.

Půda.

Půda italská jest na s. širou nízkou *rovinou*, která nazvána jest *Padská* dle ř. *Padá*, jenž ji protéká od z. na v. Nížina ta ohrazena jest na s. a z. velehorskými *Alpami*, na j. pohořím *Apenninským*. Apenniny odbočují od Záp. Alp a postupují jako souvislé pohoří středohorské podél mořského břehu, pak středem polouostrova, strmí uprostřed své délky velehorskými *Abruzzemí*, z nichž nejvyšší apenninská hora *Gran Sasso* (= veliký kámen) jen o 100 m níže než řecký Olymp (ten 3000 m) vrcholí, pak šíří a svažují se Apenniny na jv. a j. V Sicilii vystupuje pokračování Apennina a osamělá sopečná homole *Etna* 3800 m vysoká, nejvyšší ostrovní hora v Evropě.

Gran. Sasso
2900 m.

Vodstvo.

Kromě Padské roviny není prostoru pro větší *řeky*; jezer je několik krásných říčních v Padské rovině a několik menších ples na záp. úpatí Apennin.

Podnebí.

Podnebí liší se Apenninami v *subtropické* na j. a *vnitrozemské* na s.

Itálie velmi jest *zalidněna*, májc obyvatelů (30 mill.) dvakrát tolik kolik polouostrov Balkánský, téměř o $\frac{1}{2}$ větší.

Lid.

Obyvatelé jsou vesměs *Italiani* neboli *Vlaši*, kmene *romanského*, potomci starověkých Římanů, ke kterým Langobardi a jiní menší národové němečtí ve středním věku se přimísili. Obyvatelé Itálie vyznávají víru *katolickou* a sjednoceni jsou v *království Italské*.

Průmysl
a obchod.

Ve *středověku* Itálie předčila průmyslem nad země sousední, i byla první evropskou zemí *obchodní*; od času však, co odkryta jest cesta do *Ameriky*, pak okolo mysu *Dobré naděje* do *Východní Indie*, evropské země, při širém Atlantském okeaně ležící, předčily nad Itálii. Nyní, co *průplav Suezský* loděm evropským, zvláště pak jihoevropským, skrátí cestu do veleúrodných zemí *Východoindických*, italský obchod opět se vzrývá. *Novodobý továrnický průmysl* však, nemaje v zemi valně uhlí a železa, nerozvíjí se tak jako

v zemích zaalpských. V sochařství, malířství a hudbě, vůbec v krasoumách jsou Italiani ode dávna výteční.

Itálie dělí se v Itálii *severní, střední, jižní a ostrovy*.

Vzdělání.

Rozdělení.

Jednotlivé části Itálie.

§. 83.

A. Severní Itálie.

A. Země.

Severní Itálie od Apennin na s. obsahuje rovinu *Padskou* a příslušné svahy okolních horstev s některými údolími.

Padská rovina byla ještě na počátku doby diluvialní pokryta mořem, z něhož zbyla jen některá jezera, i šíří se dosud znenáhla na v. k moři nánosy řek, ze kterých vznikají ostrůvky, ty pak časem se spojujíce ohrazují mělká pobřežní jezírka neboli laguny; ovlažena jest hlavně ř. *Padem* a jeho četnými pobočkami, z nichž alpské, s věčnosněžných hor stékající a některá krásná jezera napájejíce jsou mocnější a mají stálejší vodu než řeky apenninské. Kromě *Padu* ovlažuje rovinu *Adiže* a jiné menší řeky i četné *průplavy* a *strouhy*; unělé pak *hráze* brání mocnému *Padu* rozlévati se a bařiny tvořiti. Tím, a že hradbou *alpskou* chráněna jest od chladnějších větrů severních, *Padská rovina* velmi jest *úrodná*. Na ní o moruších nebo jilmech vine se réva, v ní se rodí kukuřice a jiného obilí, vína, ovoce i jiných rostlinných plodin tolik, že sluje *evropskou zahradou*.

Proto hlavně v Severní Itálii obývá téměř polovice obyvatelů všeho Italského království; v ní jsou četná města, vystavěná již ve věku středním, kdy země ta zvláště prospívala průmyslem a obchodem, jež skrze ní se vedl mezi Itálií ostatní a po moři mezi zeměmi východními s jedné a s Evropou zaalpskou se strany druhé. Severní Itálie dělí se v krajiny: od ř. *Padu* na s. *Benátsko* a *Lombardie*, oddělené (ci = či) *Minciem* z alpského jezera *Gardy* vytékajícím, horní porčí *Padské* neboli *Piemont* a j.

Lid.

V *Benátsku*: *Benátky* ** hl. m. bývalé republiky *Benátské*, vy-1. **Benátsko.** stavěny jsou na (117) písčitéch ostrůvcích mořských mezi *lagunami*. *Ulice* jsou jen částečně suché, většinou *průplavy*, kterými *lodky* (*gondoly*) projíždějí (místo povozů); největší *průplav* (*Canal grande*) vine se městem jako hlavní ulice podoben jsa písmenu S. Hlavní náměstí (sv. *Marka*) ozdobeno je překrásným chrámem sv. *Marka*, palácem dožovým a j. pěknými budovami. Od rušivých vln mořských chrání město i okolí zděná hradba (*murazzi*), jež na j. po břehu se táhne až k ústí

Benátsko.

Benátky.

- Padua.* adišskému. — Na z. *Padua*, s krásným kostelem a hrobkou sv. Antoinína; *Mantua*, výborná pevnost uprostřed vod a bařin řeky *Mincia*. Mezi horami a rovinou, na konci dlouhého údolí ř. Adiže pro obchod výhodně položená pevnost *Verona* * (veliké starořímské divadlo).
- Verona.*
- 2. Lombardsko.** V *Lombardsku*: U z. cípu blankytného jezera (c = k) Comského *Como*. — Na jih, v rovině Padské, kde cesty s průsmyků alpských se sbíhají, *Milán* ** (it. *Milano*, něm. *Mailand*) hl. m. bývalého království Lombardského ($\frac{1}{3}$ mill. obyv.); město od starodávna bohaté průmyslem a obchodem, krásně vystavěné; zvláštní ozdobou mu je skvostný dóm, z bílého mramoru přesně gotickým slohem vystavěný (na něm $4\frac{1}{2}$ tisíce soch.) — U *Ticina*, jenž přitéká z dlouhého alpského jezera (madžore) *Maggiore*, *Pavia*, bývalé hl. m. králů *Langobardských*.
- Pavia.*
- 3. Piemonté.** V *Piemonté*: *Turin* ** (st. *Augusta Taurinorum*) nedaleko ohebu Padského, kde cesty z *Francie* se sbíhají s jedinou železnicí probíhající tunelem (mönšenským) *Mont-Cenis* skrze Alpy. V alpském údolí řeky *Dora Balteje*, *Aosta*, kde rozchází se cesta do alpských údolí na oba přesmyky Velikého a Malého *Bernharda*, mezi kterými vypíná se peň velehory *Montblanca*. — Dlouhé jezero (*Madžore*) *Maggiore* půvabno jest ostrůvky.
- Aosta.*
- 4. Ligurie.** *Ligurie* zdvihá se od zálivu *Janovského* až ke hřebenu severního *Apennína*, jenž postupuje až k prameni *tiberskému*. Země je zvláště na pobřeží zálivu *Janovského*, *Riviera* řečeném, od sev. větrů *Apennínami* chráněna. V sev. koutě zálivu, na jih od pohodlného přesmyku *apenninského*, *Janov* ** (st. *Genua*), na stupňovité pobřeží malebně vystavěný, že z evropských měst krásnou polohou nad něj jen *Cařihrad* a *Neapol* předčí a jen *Lissabon* mu se rovná; ve středověku bylo hl. m. republiky, obchodem do orientu velebohaté i velemocné; z času toho honosí se nádhernými paláci (pročez „*la superba*“ sluje). V *Apenníně* nedaleko moře (K = C) *Carrara*, s velikými lomy nejpeknějšího bílého mramoru „*karrarského*“, z něhož vytesávají sochy a jiná plastická díla umělecká.
- Janov.*
- Carrara.*
- Bologna.* V ostatních krajinách největší m. u železnice, od *Milána* na jv. přímo běžící, (gn = ñ) *Bologna* ** s nejstarší uni-versitou evropskou.

B. Země.

B. Střední Itálie.

Ji po délce prostupují *Apenníny*, hlavním hřbetem blíže moře *Adriatského*, tak že na jeho záp., teplejší straně obsírnější krajiny ostávají, v nichž také větší řeky *Arno* a *Tiber* se vyvíjejí. Řeka *Tiber* dělí zemi *Toskanu* (st. *Etrurii*), zvláště v porčí *Arna* na olivové háje úrodnou, od bezlesé roviny (*kampaňa*) *Campagna* řečené. V této říčce s vrchů *Volských* stékající se plouží, rozlévají a tvoří *bařiny*, (italsky) *maremny* řečené, ze kterých za letního vedra nezdravé výpary vystupují.

Livorno. V *Toskané*: Od ústí *Arna* naj. *Livorno* *, s dvěma přístavy. U *Arna*:

nedaleko ústí, Pisa, město obchodem zámožné; na náměstí široko stavěná věž; uprostřed jeho toku Florencie ** (*Firenze*, něm. *Florenz*), vkusně a nádherně vystavěná, pročež sluje „la bella“ (= krásná); její nářečí jest spisovným jazykem italským. Florencie ozdobena jest památkami od umomilovných knížat [ce = če] Medicejských; nejkrásnější kostel, *San Lorenzo*, jest chloubou i samé bohaté a krásné Florencie. K Toskaně se druží o *Elba* s železnými dolý.

V *Campagni*, u ř. *Tibera*, téměř uprostřed západního pobřeží italského, stojí Řím ** (lat. *Roma*), město království italského hlavní a sídelní, i papežské sídelní, po *Neapoli* a *Miláně* v Itálii největší (300.000 ob.), velepamátno jsouc dějinami všech tří věků, sluje „věčným“ i „jediným“. Ve starém věku hlavně na levém břehu tiberském na sedmi pahorcích (jako i Cařihrad), nyní však na obou březích vystavěné. Na pravém břehu na návrší chrám *Svatopetrský*, největší v Římě (mezi 400 kostely) a na veškeré zemi. — Papežský palác *Vatikán* obsahuje 10.000 pokojů, náleží k největším budovám na veškeré zemi. *Andělský hrad* (hrobka Hadrianova). Na levém břehu památky starověké: *Forum romanum*, nyní dobytčí trh; vysoký *Trajanský* sloup; spustlé divadlo *Koloseum* pojalo jindy 100.000 diváků; ozdobné vítězné brány tří císařů starořímských a j.; tam stojí papežův farní chrám *Lateran*. [Vorovkova čítanka I. čl. 82. „Řím“ str. 189. a čl. 83. „Římské katakomby“ str. 192].

Na sz. (C = Ć) *Civita* (ech = kh) *Vecchia*, (= město staré) přístavné město na břehu chudopřistavném.

Od Apennin na v. pevnost *Ancona* (n. Jakýu) má nejlepší přístav na břehu chudopřistavném. *San Marino*, malá horalská republika, pod ochranou krále italského. Hl. m. *San Marino* na strmém návrší.

Pisa.
Florencie.

Elba.
Řím
300.000.

Civita
Vecchia.
Ancona.

San Marino.

C. Jižní Itálie.

C. Země.

Jižní Itálie, dobrá to třetina polouostrova Apenninského, slula království *Neapolské*, se Sicílií dohromady královstvím *obou Sicílií*. V ní předčí Kampanie v rovině své, popelenu ze sopky *Vesuva* zmrvené, neobyčejnou úrodností. Dva polouostrůvky do moře Tyrrhenského vybíhající tvoří překrásný záliv *Neapolský*. Proti jižnějšímu *ostrůvek* *Kapri*, proti severnějšímu (chi = ki) *Ischia*, z něhož rozkošná vyhlídka do zálivu a na Vesuv se otvírá. Z polouostrovů, v něž jižní Itálie se rozbíhá, sluje jižní *Kalabrie*, jv. *Apulie*.

V sev. úhlu zálivu Neapolského, blíže poledníku 32. (jako Praha), *Neapol* ** (řecky *Neapolis* = nové město, největší italské město (1/2 mill. obyv.) a hl. m. bývalého království Neapolského; leží v krajině tak velepřívabné, že o něm Italian nadšeně praví: „Veder Napoli e poi morir“ (viděti Neapol a pak zemřítí). Museum neapolské chová drahocenné starožitnosti starořímské, vykopané ze zasutých (r. 79 po Kr.) měst *Pompeji* a *Herculana*. — *Salerno* u zálivu, jenž po něm sluje.

Neapol
500.000.

Z ostrovů italských největší, *Sicilie* (království), oddělená od poloostrova jen úzkým *průlivem Messinským*, podobá se *trojúhelníku* (st. *Trinakria*). Náležejíc k nejjižnějším a tím i k nejteplejším částem Evropy rodí i bavlnu a palmy, vůbec užitečných plodin hojně, ač ne tolik jako ve starém věku, kde slula obilní komorou italskou.

Palermo
260.000.
Messina.

Catania.

Siracusa.

Na sev. břehu Palermo **, krásně stavěné, největší a hl. m. sicilské; Messina **, naproti pevnině; uprostřed východního břehu, na úpatí sopečné Etny, Catania ** v krajině veleúrodné, v níž i palmy a cukrová třtina se daří. — Jižněji Siracusa, vedle sřícenin řeckých *Syrakus*, které bývaly městem na Sicilii největším a nejmocnějším.

Lipary.

Egady.

V moři Tyrhenském, od východního cípu sicilského na s., sopečné ostrovy *Liparské*, dle největšího z nich (*Lipari*) nazvané; od záp. cípu na z. ostrovy *Egadské*.

Ostrov *Sardinie*, o málo menší, velmi hornatý, nevalně jest úrodný, řídké obydlený.

Ostrov *Korsika* náleží Francii, souostroví *Maltanské* Britsku i jest mu uprostřed mezi západní a východní polovicí moře Středozeemského výbornou *stanicí* pro lodí obchodní i válečné.

§. 84.

Pyrenejský poloostrov.

Úlohy.

Poloha a
podoba

Krajní rovnoběžky a poledníky, pak části mořské a ostrovy z mapy. Ze všech evropských poloostrovů jest Pyrenejský nejjižnější, mys *Tarifa* nejzápadnější a mys *Roca Africe* nejbližší, ježto pak rozčleňuje se z nich nejméně a vypíná se jednotlivými vysočinami nejvíce, jest *Africe* i *nejpodobnější*.

Půda.

Půda pyrenejská rozkládá se hlavně rozsáhlou plošnou *vysočinou*, která na sv. oddělena jest nízkou *rovinou Eberskou* od velehorských *Pyrenejí* a na j. *nížinou Andaluskou* od velehorské *Sierry Nevada* (= horstva sněžného).

Pyrenejs.

Pyreneje postupují *pohořím* od kouta zálivu *Biskajského* na v. až k moři *Středozeemskému*. Hřbet, průměrně (2300 m) vyšší než hory Alpské, neprohýbá se *přesmyky*, pročež jen na obou jeho koncích železnice do trupu evropského vedou. Některé hory ční nad sněhovou čáru (3000 m), *nejvyšší* horská skupina *Maladetta* ční u prostřed o 100 m výše než Etna (ta 3300 m).

Eberská rovina.

Nízká *rovina Eberská* ovlázena jest *Ebrem* a jeho po-

bočkami; ostatně ohrazena jsou i na pobřeží středomořském, horami, které jí odnímají pršky, ostává částečně suchopárnou.

Střední vysočinu obrubují okrajné hory: na sev. kraji příkré, nepřístupné a částečně velehorské h. *Kantaberské*, na v. s Pyrenejemi spojené, a *Asturské*, jež se na z. rozbíhají a níží ve *vrchovinu Galickou*, z níž ř. (nh = ñ) *Minho* vytéká. Na sv. málo vyvýšený okraj sluje pohoří *Iberské*, na j. *Sierra Moréna* s příkrým svahem do nížiny Andaluské. Plošné *nitro* vysočiny průměrně asi 700 m vysoké, svažující se znenáhla na z., rozděleno jest *rozhořím Kastilským* v severní rovinu vyšší, kterou *Duero* protéká, a jižní rovinu nižší, kterou protékají (j = ch) *Tajo* a *Quadiana*. Na v. střední vysočina svažuje se v pobřežní roviny (ci = si) *Valencijskou* a *Murcijskou*.

Nížinu Andaluskou zavláhuje ř. *Quadalquivir*.

Na *vysočině Nevadské*, na v. spojené se střední vysočinou, strní velehory, *Sierra Nevada* zvané, hřbetem kratším, ale vyšším než samy Pyreneje, z něho vrcholí (c = s) *Mulhacen* o 100 m výše než *Maladetta* (o 200 m výše než *Etna*) jsa nejvyšší horou polouostrova Pyrenejského.

Řeky *Quadalquivir* a *Ebro*, z velehor věčnosněžných přítoky přibírajíce, mají vodu stálou i pro obchodní lodí i pro průmyslové dílny. Ostatní řeky však, tekouce planinami namnoze suchými a bezdeštnými, *sesychají se* v létě a rozvodňují jen za větších dešťů; z té příčiny a že s vysočiny stékají namnoze peřejemi, jsou *pro plavbu nedůležité*.

Podnebí polouostrova pyrenejského různí se v přímořské a vnitrozemské: 1. V krajinách pobřežních způsobuje vlhký vzduch okeanský, pokud volně do nich zalétá, podnebí přímořské, mírné; v němž daří se výborně rostlinné plodiny středoevropské. 2. Na vysočinu, částečně i na rovinu *Eberskou* vzduch, v krajných horách vlhka pozbyv, dochází suchý, tak že planiny Kastilské ostávají bez lesů, stepí namnoze suchopárnou, kde roste tráva *esparto* zvaná, z níž se pletou pěkné koberce, neb pastvinou, na níž se pase několik mil. jemnorouných ovcí, zvaných *merinos*.

Na Pyrenejském polouostrově žije obyvatelů mnohem méně než v Itálii, ač tato jest mnohem menší, zvláště na vysočinách mnohem méně než v krajinách přímořských. Ve *středověku* žilo tam obyvatelů téměř dvakrát tolik jako nyní. *Ná-*

*Střední
vysočina.*

*Andaluská ní-
žina.
Sierra Nevada.*

Řeky.

Podnebí.

Lid.

rodností jsou hlavně Španělové a Portugalci, potomci to Iberů pořímanělých k nimž přimísili se Visigothi a Svevi; jazyky jejich od sebe málo odchylné vyvinuly se z latiny. V Pyrenejích obývají Francouzové a Baskové, tito potomci Iberů nepořímanělých; *víry* jsou skoro všickni katolické.

Na Pyrenejském polouostrově dobývají *rtuti, olova a mědi*, pak *solí*, vůbec plodin nerostných mnoho; z *rostlinných* plodin Pyrenejský polouo. vydává *ovoce jižního* i stolového, vína, oleje, tabáku a rýže nejvíce, též korku z kůry korkového dubu.

Živnost.
a) Plošný.

b) Průmysl.

c) Obchod.

Vzdělání.

Zřízení.

Průmyslu jest nejvíce v *Baskických* krajích a na břehu severovýchodním, ale celkem je mnohem slabší, než by ho země tak šťastně nadaná mohla provozovati.

Obchod je málo čilý, ač má na snadě moře s výbornými *přístavy a osady*.

Vzdělání jest na Pyrenejském polouostrově *menší* než v Evropě střední, i *menší*, než bývalo ve středověku; zvláště *obecné školy* jsou tam zanedbány.

Republika Andorra jest pod ochranou Francie.

§. 85.

Království Španělské.

Království Španělské zabírá $\frac{4}{5}$ polouostrova a rozděleno jest v země, které bývaly zvláštními královstvími, až všechny spojily se v království Španělské. Dle polohy Španělsko liší se v země na severním pobřeží, na vnitřní vysočině, jižně od ní, východně od ní a na ostrovy.

1. Severní
pobřeží.

1. *Severní pobřeží*, svah to sev. okrajných hor, jest země horská, kde místo vína těží mošt, a v níž jsou jen menší města. V drsné zemi té udrželi se ve středověku křesťané proti mohamedánským Arabům a Maurům samostatně i žije tam dosud lid pracovitý a skromný. V koutě zálivu Biskajského tři země *Basků*, z nichž *Biskaja* zálivu dala jméno, dále na z. země *Asturie* a *Galicie*.

La Coruña.
San Jago.

La (C = K) Coruña má nejlepší španělský přístav válečný. — Na j. Santiago (= Sv. Jakub) di (I = Ij) Compostella uvnitř země, nejslavnější poutnické místo španělské, u hrobu apoštola sv. *Jakuba* mladšího.

2. Vnitřní
vysočina.

Na *vnitřní vysočině* španělské nejdůležitější jsou země: Stará a Nová Kastilie. V nich hlavně žijí praví Španělé, bodří, ale pyšní a namáhavé práce se štítící, naruživí milov-

níci zápasů s býky, pro něž si vystavěli četná divadla. Jejich nářečí je spisovným jazykem španělským.

Hl. m. (madri) Madrid** u malé říčky, která za vedra letního vysychá, skoro ve středu poloostrova Pyrenejského, v suchopárné rovině. Na úpatí *Kantaberských* hor Leon, hl. m. bývalého království Leonského. U řeky *Taja*, na severním úpatí hor *Toledských*: Toledo; (j = ch) *Aranjuez*, letní sídlo královské. Na severní patě morenské *Almaden* (= bane), vzácné bane *rtuťové*.

Jižní země, a to *Andalusie* a *Granada*.

Andalusie (t. j. země *vandalská*) v nízké rovině své rodí *tabák*, *obilí*, jižní *ovoce* i *oliv*.

Granada jeví na jižním břehu podnebí téměř africké, na vrcholech horských věčný sníh, v krajinách nižších svěží úrodnost tropickou, na širých hřbetech horských suchou poušť.

U nejjižnějšího mysu město *Tarifa*. U moře na malém poloostrovku m. (*Kadis*) *Cadix** s válečným přístavem, založené od *Foiniků* již ve starém věku. Od *Cadixa* na s. (X = Ch) *Xeres**, má (na bojišti z r. 711) výborné vinice. U splavného *Guadalquivira* (H = lj) *Sevilla*** a *Cordoba**, tato bývala sídlem mohamedánských chalífů věd a umění milovných.

Na břehu mořském *Malaga***; vinice pokrývají návrší od moře do výšky skoro 1000 m a rodí na jižním výsluní víno, silnější ještě než *Xerské*. Na sev. svahu nevadském *Granada**, v údolí veleúrodném, u dvou pahorků; na jednom z nich nesou se krásně trosky *Alhambry*, přeskvoštného to paláce bývalých králů maurských.

Na vysoké skále, která jako mys na jih vyběhá, *Gibraltar*, velmi tvrdá pevnost, náleží *Britsku*, i pojišťuje mu volnou plavbu do důležitého moře Středozemského. U něho jediné v Evropě žijí *opice* volně.

Východní země, to hlavně poričí řek středomořských: (ci = si) *Murcia*, *Valencia* a *Katalonie* s podnebním přímořským a plodinami jižními; zvláště *Valencie* dobře vzdělaná má krajiny uměle zavlažované, španělsky *vegy* řečené, v jedné i datlový háj. *Katalonie*, těžíc z hor uhlí a železo, rozvinula největší ve Španělsku průmysl; *Aragonie* a *Navarra*, země méně úrodné.

Města *Murcia*** a *Valencia*** uprostřed neúrodnějších krajin, *Barcelona*** hl. m. v *katalonii* po *Madridě* největší ve Španělsku, předčí průmyslem, výborným přístavem a námořským obchodem nade všecka města španělská. U ř. *Ebra*, (Z = s) *Zaragoza**, hl. a největší město aragonské, u *železnice* vedoucí z *Francie* do *Madrida*.

*Ostrov*y. a) *Pityusy* (*Formentera* a *Iviza*) opodál pevniny a b) *Baleary* (*Menorca* a *Mallorca*) na s. od *Pityus*, jsou hornaté. Největší z nich, *Mallorca*, jest i neúrodnější. Na ní hl. m. *Palma**, na mořské cestě mezi *Francií* a její osadou *Alžírskem*.

III. měst.
500.000.

Leon.
Toledo.

Almaden.

3. Jižní země.

Tarifa.
Cadix.
Xeres.
Sevilla.
Cordoba.

Malaga.

Granada.

Gibraltar.

4. Východní země.

Murcia.
Valencia.
Barcelona
1/3 mill.
Zaragoza.

5. Ostrov

Palma.

§. 86.

Království Portugalské.

Země. Království Portugalské drží Pyrenejského polouostrova $\frac{1}{5}$. Na břehu mořském a na svazích vysočiny Španělské hojně jsou dešti zavlažováno rodí jižní plodiny, z nichž výtečné Portské víno a korek (z korkového dubu) se vyváží. Země nejsou hustě zalidněna (obyvatelů jest asi jako v jediném m. Londýně) není valně vzdělána, i průmysl a obchod závislý jest na Angličanech.

III. město $\frac{1}{4}$ mill. Jediná dvě veleměsta leží při ústí největších dvou řek: Při rozšířeném, jezeru podobném ústí *Taja Lisabon*** (portugalsky *Lisboa*), nejzáp. město pevniny evropské, vystupuje od řeky na návrší tak malebně a krásně jako italský Janov; ob. $\frac{1}{4}$ mill. Při ústí řeky *Duera* Porto** (neb *Oporto*), vyváží Portské víno; dříve slulo *Portus Cale*, od čehož pošlo jméno *Portugaly*.

Porto.

§. 87.

Britské ostrovy.

Úlohy. Z mapy: Polouostrovy a části mořské; jezera a řeky. Od 50. severní rovnoběžky táhne se na s. téměř po devíti poledňkových stupních o. *Veliká Británie* klikatými břehy, i drží km^2 220 tisíc. Od ní na z. *Irským* mořem a dvěma průlivy (kterými?) oddělený menší o. Irsko. K sev. cípu Veliké Británie druží se drobné skalnaté ostrovy, na z. *Hebridy*, na s. *Orkneje* a (*Šetlendy*) *Shetlandy*.

Členy. Oba ty velké ostrovy člení se podlouhlými zálivy neboli choboty, které zvláště vnikají do Veliké Británie od z. a v., některé párem proti sobě, tak *Temžský* s (bristol-) *Bristolským*, na s. záliv of (fórs) *Forth* s (klajd-) *Clydeským*.

Půda. Na Britských ostrovech vypíná se jen málo horských vrcholů nad 1000 m, ale hory jsou skalnaté, některé příkré, v Irsku vrchy vyskytají se po různu, ve Veliké Británii souvisle, hlavně v severní třetině, v *Skotsku*, kde pohoří (a = e) *Grampianské* ční nejvýše, pak uprostřed vrchy (pík-) *Peakské* a na jz. vrchy (Uels-) *Waleské*; ostatní půda obou těch ostrovů prostírá se rovinami, kterými řeky tekou povlovně, zvláště v Irsku, kde tak se plouží, že tvoří širé *močály*.

Vodstvo. Řeky, z nichž největší jest ve Vel. Británii *Temže*, v Irsku (šenon) *Shannon*, jsou sice krátké, ale častými prškami jsouce hojně vodé tekou toky povlovými a širokými, že v nich příliv mořský zdvihá vodu daleko do země. Tím a že vlévají se

v choboty, jsou plavbě lodní velmi pohodlné, mnohem užitečnější než mnohem delší řeky polouostrova Pyrenejského. Jezera v horách Skotských a v Irsku jsou četná.

Vzduch na ostrovech Britských vane veskrz *přímořský*, velmi mírný. Moře, zvláště teplý proud Golský, k záp. břehům stále přitékající, ohřívá vzduch takou měrou, že zima není tužší než v nížině Lombardské, jižnější a chráněné vysokými Alpami od severních větrů: v létě okean mírní horko tak, že jest toto méně horké než ve Švédsku. Větr převládá *západní* i přináší hojně mračen, která zvláště na podzim, kdy země počíná rychleji než moře chladnouti, často v pršky se srážejí, nejvíce na vrších. I husté mlhy a hojné rosy, bráníce slunci pražiti nivy, způsobují, že louky i lesy zelenají se svěže. (Irsko „ostrov smaragdový.“)

Vzduch.

Království Britské obsahuje a) v Evropě království *Anglické* (s Walesem), *Skotské* a *Irské*, *Gibraltár*, souo. *Malta*nské, a o. *Helgoland* naproti ústí ř. Labe, b) osady ve všech dílech světa (v Africe na str. 54. v §. 72., v Asii na str. 38. v §. 50.).

V *Britsku* obývá lidí jako v naší říši (RUh. 38 mill.), ač Britsko územím (evropským) se rovná jen její $\frac{1}{2}$; obyvatelé soustřeďují se průmyslem ve města, z nichž jest 25 veleměst (nad 100.000 obyv.) Z království britských nejvíce lidí má *Anglie*; v níž, ač ani $\frac{1}{2}$ území Britského nezabírá, žijí dobré $\frac{2}{3}$ všech obyvatelů.

Obyvatel.

Irové v Irsku, hlavně uvnitř země, *Skotové* ve Skotsku a *Britové* v severní Anglii a Walesu (úhrnem asi 4 mill.) jsou *Galové*; *Angličané* vznikli z národů německých, kteří tam výbojně vnikli a ostrovy opanovali. *Jazykem* anglickým mluví nejen Angličané, nýbrž i přemnozí *Galové* a lidé v Unii Severoamerické a v osadách britských všech dílů světa, tak že jest jazykem světového obchodu.

Národnost.

Angličané vyznávají hlavně víru *anglikánskou*, jejíž církevní hlavou jest král britský. *Irové* udrželi se proti všemu reformatorskému úsilí při víře *katolické*.

Věra.

Britská říše je království konstituční, má ústavu starobylou a osvědčenou; sněm, *parlament* nazvaný, zasedá v Londýně pro celou říši, i skládá se ze sněmovny *vyšší* (domu *lordů*) a *nižší* (domu *obecných*, t. poslanců volených).

Zřízení.

1. V *Britsku* dobývají a) v horách *Peninských*, na s. od nich a v jižním *Walesu* velmi mnoho *kamenného uhlí* a

Živnosti.
1. Plodiny.

železa, úhrnem tolik jako veškeré ostatní státy na zemi dohromady, a ty dvě kopaniny jsou základem obrovského průmyslu a tím namnoze i světového obchodu britského. Mimo ně těží se ještě výborný *cín* a *měď*. b) V Anglii jsou nížiny *úrodné*, v Irsku jsou zvláště pěkné louky; *hospodáři* angličtí vzdělávají půdu výborně, skot, brav a koně chovají vzorně, v moři loví zvláště mnoho sledů a jiné *ryby*.

2. Průmysl.

2. V okresech *batňských*, kde těží suroviny (rudy železné) i paliva (kamenného uhlí) hojně, jest továren na zboží *ocelové* nejvíce; v severní Anglii, kde uhlí zvláště hojně se těží, továrny na látky *vlňené, bavlněné a hedbávné*; vůbec Angličané předčí *průmyslem* nade všechny národy veškeré země.

3. Obchod.

3. Obchod britský má *spojovadel* mnoho: *moře* oblévá zemi na všech stranách a vniká do ní *zálivy a přístavy* mnohými, řeky jsou široké a pro lodí hluboké; k tomu vystavěli Britové a) v krajinách rovinatých velmi snadno mnoho *průplavů*, kterými lodí plují z *Londýna* do *Liverpoola, Manchesteru* i na jiné strany; b) mnoho *železnic*; c) mnoho *telegrafů*; *největší* telegrafy, kabely řečené, položeny jsou na dně mořském, jdou až do severní Ameriky; d) *silnice*. *Lodí* mnoho tisíc obchodí do všech dílů světa, nade všechny státy *nejvíce*. Ač krajiny britské jsou úrodné a výborně vzdělané, neuživí velmi hustého obyvatelstva britského samy, nýbrž obchod britský dováží z jiných zemí nejen *suroviny* pro továrny, ale i obilí a jiné *potraviny* pro obyvatelstvo.

Hl. město.

V jihovýchodní Anglii. U řeky *Temže* tam, kam za přílivu i větší lodí námořské doplují, stojí hl. m. *Londýn*, mající obyvatelů 4 1/2 mill. neboli jako všecken *Australský* díl světa, největší město na veškeré zemi. *Londýn* nestojí ve středu zemí britských, ani ve středu samé Anglie, ale u *největší řeky* britské, blízko *pevniny* evropské, v krajině *úrodné* a četnými průplavy i železnicemi s ostatní zemí *Britskou* výborně *spojené*.

a) City.

Části: Na *levém* břehu *temžském*: a) *Staré město* (City), v něm hlavně obchodníci sídlí, v něm největší chrám *londýnský, sv. Pavla*.

b) Westminster.

b) Na *jz. Westminster*, sídlo šlechty a boháčů. U ř. *Temže* velkolepý *dům sněmovní*.

c) Southwark.

c) Na *pravém* břehu, od City na jih, (*Söcörk*) *Southwark*, v něm hlavně továrny. Okolo těch tří dílů města rozkládají se jiné části jeho, loděnice, sklady zboží, továrny a j. Přes *Temži* vede mnoho *mostů* a pod ní 2 *tunely*.

Vůbec.

Okoli.

Od *Londýna* na v., na *pravém* břehu *temžském*, (*Grjnyč*) *Green*

wich se slavnou hvězdárnou, jejíž poleďník Angličané pokládají za hlavní. Od Londýna na z., též na pravém břehu temžském (uindsur) Windsor, skvostný královský zámek se dvěma parky.

Blíže chobotu Bristolského (Bristol) Bristol**.

Na jižním pobřeží: (Sausemptan) Southampton*, skoro uprostřed jižního břehu anglického, hlavní přístav pro plavbu do Afriky a Východní Indie. — Na jv. (Pórcmes) Portsmouth**, největší válečný přístav britský, chráněný blízkým o. (uajt.) Whigtem. — U Kaletského průlivu Dover, z něho převážejí na pevninu. U něho bělá se břeh křídovými skalami (proto Anglii jméno Albion). — Na sz. (Kenterbry) Canterbury, sídlo prvního anglickánského arcibiskupa. — U horní Temže (Oxford) Oxford, a mezi Londýnem a zálivem Washem uprostřed (Kembridž) Cambridge, města universitní (z university oxfordské Jeronym Pražský přivezl Wiklefovy spisy).

V severozápadní Anglii. Na jižním konci Penninských vrchů (Börmingem) Birmingham**, jest středem jižního, a na východním svahu týchž vrchů (Šefild) Sheffield** středem severního železnorudného okresu penninského; v obou městech továrny na ocelová péra, jehly, stroje a jiné železářské zboží, v Evropě nejlepší.

U kamenouhelných ložisk průmyslová veleměsta: Od Penninských vrchů na z.: (Menčestur) Manchester**, středisko průmyslu bavlnického; na s. (Lic) Leeds**, středisko průmyslu soukenického. Od Manchestra, na j. u horního Trenta, (Stók) Stoke-upon-Trent*** (nad Trentem), v okresu hrubiřského průmyslu.

Pro průmyslové ty okresy vedou obchod přístavná veleměsta: Od Manchestra na z., u moře Irského, (Lívrpál) Liverpool (ob. nad 1/2 mill.), v obchodě s bavlnou první v Evropě (obráť v obchodě za rok nad 2400 mill. zl.), v obchodě vůbec v Britsku první po Londýně; při širokém ústí ř. Humbera (u = ö) Hull**, u 55. rovnoběžky (Njukasl) Newcastle**, v největším evropském okrese kamenouhelném (jenž jest větší než Morava se Slezskem), dobývá ročně nad 200 mill. metrických centů kamenného uhlí.

V hornatém polouostrově Walese bání na uhlí a železo.

Skotsko dělí se choboty v severní, střední a jižní, jest do 3/4 půdou neplodnou, pročež chová obyvatelů méně, než samo m. Londýn.

Hl. m. na jižním pobřeží velkého chobotu forthského (urgh = örg) Edinburgh**, v krajině krásné, na třech návrších, jež hluboké rokle dělí, na kraji nížiny Skotské, s domy až 10patrovými, hl. m. království Skotského, sluje též „severními Athénami.“ — V nížině Skotské, jež prostírá se od Edinburgha na z., veliká města skotská: největší blízko dlouhého chobotu (klajdského) Clydeského (Glesgó) Glasgow**, kteréž jsouc obklopeno velikými ložisky uhelnými, velmi jest průmyslné (nad 1/2 mill. obyv.). Na břehu dlouhého chobotu řeky (Döndy) Dundee**, provozuje největší plátenický obchod.

Bristol
230.000.

Southampton.

Portsmouth.

Dover.

Canterbury.

Oxford.

Cambridge.

Birmingham

400.000.

Sheffield

300.000.

Manchester

1/3 mill.

Leeds

300.000.

Stoke.

Liverpool
nad 1/2 mill.

Hull.

Newcastle.

Hl. město
235.000.

Glasgow
nad 1/2 mill.

Dundee.

Dublín
1/2 mill.

Irsko. Skoro uprostřed vých. břehu (u = \bar{o}) *Dublín* **, hl. a největší m. v Irsku, v krajině krásné. — Na jižním břehu, na konci dlouhého chobotu, *Cork* *; tam porážejí skot vypasený na tučných nivách irských a vyvázejí maso do lidnatých měst anglických. Naproti blízkému Skotsku m. *Belfast* ** u zálivu, jež po něm sluje, největší průmyslné a obchodní město irské.

Cork.

Belfast
210.000.

§. 88.

Skandinávie.

Úlohy.

Krajní poledníky a rovnoběžky a části mořské z mapy.

Členy.

Polouostrov Skandinávský spojen jest s ostatní pevninou polouostrovem *Čuchonským* neboli *Čudským*, vybíhá severně polouostrovem *Kolou*, na jih rozbíhá se naproti *Jutsku* ve dva široké polouostrovy. Na s. končí se na ostrůvku *mysem Severním*. Skandinávie (s *Kolou* a půlouostrovem *Čuchonským*) drží 1/10 Evropy (ta 10 mill. km²).

Půta.

V záp. polovici postupuje od j. k s. hmotnaté rulové horstvo *Skandinávské*, v Evropě nejrozsáhlejší, s povrchem vlnitým, z něhož vynikají *pořídka* skalnaté vrcholy, málokteré do patra velehorského (nad 2500 m).

Na z. spadá to horstvo k moři příkře a rozerváno hlubokými skalnatými údolími. Do údolí těch moře někde hluboko zasahuje choboty, fjordy zvanými, a před nimi četné trosky skal vynikají jako holé ostrůvky z moře zemi od nepřátelských vpádů chráníce, největší na sz. *Lofoty*. Na v. svažuje se Skandinávské horstvo méně příkře v *nížinu Baltickou*.

Vodstvo.

Proto se jen na této straně vyvinuly větší řeky, tam (elv) *elfy* zvané. Řeky ty napájají četná jezera, největší z řek, *Klar-Elf*, největší skandinávské jezero *Wenerské*, z něhož pod jménem *Göta-Elf* vytéká do *Kattegata*.

Vzduch.

Golfský proud ohřívá vzduch tak, že západní pobřeží skandinávské jest ze všech zemí do studeného pásu zasahujících *nejteplejší*. Mračna od teplejšího okeanu vanoucí srážejí se jako na skalnatých záp. pobřežích Veliké Britanie velmi hojně a způsobují ve výšinách rozsáhlá sněhová pole a ledovce, které se v severnějších krajinách smýkají až k moři a četné řeky napájají hojně vodou.

Plošiny.

Veliké prostory, zvláště na výšinách jsou půdou neplodnou, ostatní půda pokryta jest většinou *lesy*, jižní končiny a záp. pobřeží rodí *obilí* i *ovoce*.

Lidé směstnaní jsou na nižší půdě jižní a na březích mořských, i jest jich úhrnem jen $\frac{1}{6}$ jako obyvatelů v naší říši, ač Skandinávie jest větší.

Švédové a Normani kmene germanského zatlačili Lopaře a Čudy plemene žlutého do nejsevernějších a nejstudenějších koutů, kde jako kočovníci nuzně se živí chovem soba a lovem ryb a zvířel.

Normani vynikali na počátku středního věku jako odvážní plavci, kteří loupili po všech končinách západoevropských, Švédové pak ve třicetileté válce. Víru vyznávají skoro všickni evangelickou.

Obyvatelé uvnitř země živí se hlavně zemědělstvím, obyvatelé pobřežní namnoze rybolovem a obchodem; vyvážejí hlavně dříví z velkých lesů, pak železo, jehož v horách mnoho se dobývá. Pro továrnický průmysl nemají uhlí, ale lodí z výborného dříví stavějí mnoho.

Ve Skandinávii vzorná péče se vede o školství obecné; v krajinách, kde obydlí lidská jsou rozptýlena, vyučují učitelé putující.

Skandinávie rozdělena jest ve 2 království, Švédské a Norvéžské, která mají společného krále.

A. V království Švédském:

Země prostírající se od jižního cípu až do prostřed. velikého jezera Venerského sluje Gothland; jest to nejteplejší, nejúrodnější a nejlidnatější provincie švédská. V ní leží při ústí ř. Göty m. Göteborg** (= gothský hrad), naproti severnímu cípu Jutska, se Stockholmem spojené průplavem, jenž jde skrz jezera. — U Sunda, naproti Dánsku, Helsingborg, z něho nejkratší převoz do Dánska. — V nejjižnějším cípu švédském Malmö, naproti Kodani, v nejúrodnější krajině skandinávské. Naproti ostrovu Ölandu (C = K) Calmar. — Na ostrově Gothlandě Visby, přímořské město naproti švédské pevnině.

Nedaleko moře, naproti zálivu Čuchonskému, Stockholm** (holm = ostrov), u východního cípu klikatého jezera Maelarského, ozdobeného pěknými ostrůvky a břehy, hl. a největší město skandinávské (jest však menší než dánská Kodaň). U sev. cípu jezera Maelarského, Upsala, v 60. rovnoběžky, město neveliké, ale sídlo prvního švédského (evangelického) arcibiskupa a švédské university. V krásném arcibiskupském chrámě odpočívá slavný přírodopysmec Linné. — Na s. Dannemora, největší železnorudné bány švédské. — Na sz. Falun, měďné bány. — Při ústí ř. Torneje Haparanda, nejsevernější přístav a nejsevernější telegrafická stanice na veškeré zemi.

Lid.

Národové.

Věra.

Živnosti.

Školství.

A. Švédsko.

Göteborg.

Helsingborg.

Malmö.

Calmar.

Visby.

Hl. město
235.000.

Upsala.

Dannemora.

Falun.

Haparanda.

B. Norvéžsko.

B. V království Norvéžském:

Pod 60. rovnoběžkou hlavní město Christiania **, u severního cípu dlouhého chobotu neboli fjordu *Christianského*, jediné veleměsto norvéžské, má na blízku veliké železné huti. — Na západním břehu Bergen*, na skalnatých vrších, středěště obchodu s rybami; jižně od něho loví se sledí. — Od Christianie na s., u klikatého chobotu, Trondhjem (*Drontheim*); v něm norvéžští králové byli korunováni. Mezi pevninou a Lofoty sjíždějí se ročně tisíce lodí na lov tresek. Od mysu Severního na jz., na ostrově, Hammerfest, *nejsevernější* město *norvéžské i evropské* i všeho *Starého světa*, žíví se hlavně lovem severomořských ploutvozců; nejdelší den trvá tam 2 měsíce (rovněž tak i nejdelší noc).

Na s. neobydlená souostroví *Špicbergy* a *Země císaře Františka Josefa*.

§. 90.

Rusko.

Úlohy. Z mapy: krajní rovnoběžky a poledníky, pohraničné státy a části mořské.

Půda. *Rusko* drží *východní Evropy* větší díl. Půda pne se na východní hranici k Asii středohorským *Uralem* (20° poledníkových dlouhým), na jižním pobřeží polouostrova Krima pohořím *Jajlským*, ostatně šíří se skoro samou nízkou rovínou, z níž vysočina *Valdajská* a pravé pobřeží dolní Volhy mírně se vypíná.

Vedstvo. 1. *Severní Ledové moře*: řeka Pečora; *Bílé moře*: Severní Dvina, Oněga.

2. *Baltické moře*: záliv Čuchonský: ř. Něva (jezera: *Ladožské, Oněžské* a *Ilmeňské*), záliv Rižský: ř. Západní Dvina.

3. *Černé moře*: ř. Dunaj (Prut), Dněstr, Bug, Dněpr (Pripet): *Azovské moře*: ř. Don (Donec), Kubaň.

4. *Kaspické jezero*: ř. Volha, pramení se na *Valdajské* výšině (Oka, Kama), Ural.

Moře. Moře přiléhají k Rusku s *Kaspickým* jezerem sice čtyři, ale *Kaspické* jest pouze jezero, vnitřních moří *Černého* a *Baltického* východy jsou mimo říši ruskou, severní moře *Ledové* bývá dlouho zamrzlé; a tak všecka ta moře pro obchod nevalně jsou důležitá.

Řeky. Řeky protékají Rusko mnohé, pro plavbu tím výhodné, že vinouce se nížinami tekou *povolně* a jsou mnohými průplavy spojené; ale mají *chybu*, že vlévají se skoro jen do

moří vnitřních a že mnohé v zimě na dlouho zamrzají, Severní Dvina na dobu až 6 měsíců.

Podnebí jest v Rusku *vnitrozemské*: v zimě již ve středním Rusku panuje taková zima, že rtuť v ledu tuhne, v létě jest v Moskvě v červenci průměrná teplota skoro 20°. Vzduch od okeanu Atlantského vanoucí, prškami v Evropě západní nebo ve Skandinavii mnoho vlhka pozbyv, v Rusku pak samém kromě středohorského Urala a pohoří Jajlského žádnými horami ku srážení par neboli ku prškám nejsa nucen, vydává čím dále na jv., tím méně vláhy. Proto v končinách *jihovýchodních* (mezi ústím *dunajským* a ř. *Samarou*) pršívá již tak zřídka kdy, že lesy tam se nedaří a krajiny ty *stepí* ostávají, ale stepí po řeku Volhu na obilí veleúrodnou („černou zemí“), za Volhou však na slané půdě bývalého mořského dna jen suchopárnu, na už kočovníci stáda svá prohánějí.

V Rusku *středním* lesy listnaté i jehličnaté střídají se s úrodnými rolemi obilnými; v Rusku *severním* šíří se jen lesy a dále k moři bezlesé močály (*tundry*), v nichž *Samojedi* se živí jen chovem sobů a loven zvěři hustými kožšinami opatřené.

I. *Estonci* (v *Estonsku* a *Livonsku*), *Čudové* (neboli *Finové*), *Lopaři* v Kole vedle *Lopařů* *norvéžských*, *Samojedi* v nejsevernější Rusi, *Permjáci* na jih od *Samojedů*, *Kalmyci* a *Tataři* u dolní Volhy jsou plemene žlutého. II. 1. *Rusové* (70 mill.) a *Poláci* (7 mill.) jsou Slované; 2. mimo Slované obývají v Rusku *Lítvané* (okolo Vilna), *Němci* hlavně v *Baltických zemích*, *Řekové* (na j.) a *Israelité* (v záp. krajinách) plemene bílého.

V Rusku vůbec obývá velmi *mnoho* rozličných *národů*, kteří však mimo Slované všickni dohromady málo objímají lidí.

Poláci jsou *katolíci*, Němci *evangelíci*, Tataři *mohamedáni*, ostatní hlavně *pravoslavní*. Církev pravoslavná jest ruskou *církví státní*, jejíž hlavou jest „svatý synod“ a 4 metropolití.

a) O plodinách: Zlato, stříbro a platinu, železo, měď a kamenné uhlí, i malachyty a jiné pěkné nerosty těží v Urale rudném, uhlí i v horách polských a jinde. *Nejúrodnější* jest Rus střední na „černé zemi“, vyváží hojně *obilí* na z. za hranice; na jižním břehu *Krimském* daří se jižní ovoce a rostlinstvo jako v Itálii; u řeky *Pripeti* bují ještě veliký *prales*, též v nejsevernějších krajinách Veliké Rusi. — Rusko jest nyní hlavní obilní komorou evropskou, zemědělství jest v Rusku živností hlavní.

Vzdúch.
Teplota.
Pršky.

Příroda.

Lid.
I. Žlutí.

II. Bílí.

Náboženství.

Živnosti.
a) Plodiny.

b) Průmysl. b) Průmysl ruský jest skrovnější než v Evropě záp., ale máje ložisek uhelných hojně, snadno se zveliči až obyvatelstva přibude.

c) Četné splavné řeky i jezera a moře, průplavy je spojující, v zimě pak, když vodní ty dráhy zamrzají, sanice na širé rovině velmi pohodlné jsou dávnými spojovadly pro obchod; k nim druží se nyní železnice, jež vybíhají na s. až do Čuchonska, na v. až do Jekatěrínburka a Orenburka, na j. až k Černému moři, na z. připojují se ku drahám středoevropským.

Obchod. Přece však, že Rusko jest od širého okeanu vzdáleno, nevyniká obchodem zahraničným. Zahraničný obchod z ostatní Evropy dováží průmyslové výrobky a vyváží do ní plodiny, k Asii však naopak se činí: z Asie dovážejí (čaj, kožešiny a jiné) plodiny a do ní vyváží průmyslové výrobky.

Rusko dělí se v Čudské velkoknížetství, jež má zřízení konstituční, pak Rus Velikou a země ostatní, jež třídně v severozápadní, jihoz. a jihov.

§. 90.

Jednotlivé části Ruska.

1. Čudsko. 1. Čudské velkoknížetství jest větší než evropské Britsko a pne se planinou Čuchonskou (Finskou), velmi jezernatou a namnoze skalnatou, která místy vystupuje nad 200 m. Ku původním žlutým Čudům přistěhovali se bílí Švédové za doby, kdy Čudsko patřilo ke Švédsku.

Hl. město. Na jižním břehu vane vzduch ještě tak teplý, že obilí se daří a průmysl čile se provozuje; hl. m. Helsingfors*. — Naproti němu Sveaborg. pevnost Sveaborg na skalnatých výspách, ostřihá vjezd do zálivu Čuchonského. — Při ústí řeky Torneje, naproti švédské Haparandě, jako Tornea.

2. Velká Rus. 2 Veliká Rus. Veliká Rus zabírá nejsevernější krajiny neúrodné a krajiny vnitřní na jih až do jihoruských stepí (jest 4krát tak veliká Francie).

Hl. město 3/4 mill. a) U řeky Moskvy, skoro uprostřed evropské Rusi, hl. m. Moskva**, druhé hl. m. cářství Ruského, v něm cářové bývají korunováni (obyv. 1/4 mill.), Rusové jí říkají matička Moskva. Moskva byla dříve hl. městem cářství Ruského než Petrohrad; vnitřní čtvrť města, Kreml, ohrazena jest pro sebe jako město ve městě; v Kremlu nejkrásnější chrámy, paláce a kláštery, ve věži Ivana Velikého největší na zemi zvon (vážíci 1/4 mill. kg). V Moskvě soustřeďuje se obchod vnitrozemský.

Orel. b) U řeky Oky, na jihoruské vypnulíně se pramení: Orel* (od Tula. Moskvy na jih), průmyslné město; u pravé jedné pobočky Tula*, na jv., má největší továrnu na zbraně.

Tver. c) V potočí řeky Volhy: Při ústí řeky Tverce, jež se pramení na Valdajské vysočině, Tver, a níže Kostroma, města průmyslná; až

do Tvera plují po Volze parolodi. — U stoku ř. *Oký s Volhou* Nižní *Niž. Novgorod.* *Novgorod**; tam na trhy, v Rusku největší, scházejí se obchodníci z veškeré Rusi, i někteří cizozemští, a kupčí tam přímo s velkoobchodníky a továrníky (z Asie přivážejí hlavně kožešiny a čaj).

d) V Povolží na s.: U jezera *Ilmeňského*, při výtoku *Volchova*, *Novgorod Veliký*. V něm usídlil se Rurik (r. 862.), zakladatel *Vel. Novgorod.* říše ruské; později bylo město to svobodnou obcí, i mělo téměř 20krát tolik obyvatelů jako nyní. — Za předělem mezi oúnořím Severním a Kaspickým počínají širopusté kraje severoruské, kde *Samojedi* a jiní nevzdělaní národkové řídko obývají, lovem se živíce. — Nedaleko moře *Bílého Archangelsk*, v pomohí Severního Ledového moře, největší *Archangelsk* město, blíže deltového ústí Severní *Dviny*. Obyvatelstvo živí se hlavně obchodem, lovem ryb a ploutvonožců, což jen v létě provozuje, v zimě odpočívajíce.

e) K Velké Rusi patří v Ledovém moři: souostrovi *Novaja Zemlja*, *ö. Vajgač*, *Kalgujev*, všechny velmi studené a neobydlené; jen v létě tam rybolovci pobývají. *Ostrovy.*

3. *Země severozápadní*. Podél moře *Baltického* země *Baltické* od *Ladogy* na jz. a na jih až ke hranici *pruské*. V nich obývají *Čudové* a *Estonci* čeledi čudské, a jižněji *Livonci*; ve městech usadili se *Němci* a pak *Rusové*.

*Petrohrad*** (rusky *Petěrburg*, *Pitěr*, něm. Petersburg, založeno r. 1703), z nejmladších měst evropských, je hlavní město říše, má skoro 1 mil. obyv.; mnoho velkolepých budov, nejkrásnější *chrám* je *sv. Izáka*, nejkrásnější palác *cárský zimní palác*; *obchod* petrohradský dováží hlavně zboží ze západní Evropy. — Na blízku leží *cárské letohrádky*, nejpěknější *Carskoje selo* (= císařská ves); blízko něho na návrší ves *Pulkova*, v ní nejlepší ruská hvězdárna pod 48tým (určitěji 48° 30") poledníkem, který ruští zeměpisci pokládají za *hlavní poledník*. — *Kronstadt*, velká pevnost na ostrůvku, chrání *Petrohrad* od nepřátelského loďstva. Blíže ústí *Západní Dviny* *Riga***; uvnitř země *Dérpt* (něm. Dorpat). — *Ostrov Oesel* uzavírá záliv *Rižský*.

V *Polsku*: u řeky *Visly*, hl. m. *Varšava***, jest opevněno, zvláště pevností *Pragou*. — Na jv. *Lodž***, největší město po *Varšavě*.

V *Západní Rusi*, na obilí velmi úrodné: U jedné pobočky *dněperské Žitoměř*,* v krajině na žito a jiné obilí úrodné. — U horního *Dněpra* *Mohylev*, živí se hlavně *obchodem* mezi mořem *Černým* a *Baltem*. — U řeky *Vilny* *Vilno***, největší město národa *litevského*, bývalo sídlem velkoknížat *litevských*.

4. *Země jihozápadní*: Severně od 50. rovnoběžky (jako *Praha* a *Krakov*) při ústí řeky *Desny* do *Dněpra* *Kyjev***, starožitné město, bylo dříve hlavním městem Rusi než *Moskva*; nejstarší ruský klášter a nejstarší ruská universita. Na sv., blíže řeky *Donce*, *Charkov***; hlučné trhy, zvláště na obilí, jež výborně se daří v okolí, na úrodné „černé zemi“.

Na *Krimu* *Sebastopol*, přimořská pevnost, *Jalta* u moře na jižním úpatí *Jajlském*, obklopená krásnými zahradami s jižním ovocem a vždy zeleným stromovím. *Kerč*, obchodní město u průlivu

Archangelsk
20 000.

Hl. město
980.000.

Okolí.

Kronstadt.

Riga.

Dorpat.

Varšava

450.000.

Lodž.

Žitoměř.

Mohylev.

Vilno.

4. Země jz.

Kyjev

130.000.

Charkov.

Sebastopol.

Jalta.

Kerč.

Kišeněv. Keréškého. Mezi řekou *Dněstrem* a *Prutem* až k ústí Dunaje *Kišeněv* ***. Od ústí řeky *Dněstra* na s. *Oděsa* **, největší město v Černého moře, 1111 km od Moskvy vzdálené, hl. město jižní Rusi. — Nedaleko ústí veletoku *Dněpra* *Cherson* *. — Při ústí řeky *Dona* *Azov*. — *Jekatěrinoslav.* U *Dněpra*, na blízkou porogů (prahů = vodopádů) dněperských, *Jekatěrinoslav*; od prahů těch kozáci *Záporožci* (za porog) vzali jméno.

5. Země jv. 5. *Země jihovýchodní* jsou Kavkazsko, které však patří většinou k Asii, a dva bývalé mongolské chanaty *Astrachaňsko* a *Kazaňsko*. V nich mezi Rusi *Kalmyci* a *Tataři* plemene žlutého, víry mohamedánské, zbytkové to bývalých tatarských výbojníků.

Astrachaň. a) V *Povolží*: V obšírné deltě volžské, nejnížší proláklíně evropské (25 m pod hladinou okeánskou), *Astrachaň* *, město hlavní a největší u Kaspického jezera, hlavní stanice pro námořský obchod kaspický do *Turanska* a *Persie*, v něm různé národnosti a víry se stýkají (chrámy křesťanské, mohamedánské a budhovské). — U záp. ohebu

Carycin. volžského *Carycin*, železnici spojený s blízkým východním ohebem *Saratov.* donským. — Na s. *Saratov* **; dále při ústí ř. *Samary* do okliky volžské *Volžská Samara* *, u železnice do *Orenburka* vedoucí. — *Orenburk.* b) U středního toku ř. *Urala*, na hranici evropské, *Orenburk* *, pevnost proti kočovníkům (*Kirgizům*), stanice asijských karavan.

Jekatěrinburk. V samém *Rudném Urale*, na východním svahu, u řeky do asijské řeky *Tobola* tekoucí, *Jekatěrinburk*; v něm vrchní báňský úřad, hutí, brusírny na drahokamy, mincovna. — U středního toku *Kamy*, na úpatí *uralském*, *Perm*, báňské město (železo a měď), v okolí obývají čudští *Permjáci*. U východního ohebu řeky *Volhy* *Kazaň* **.

Perm.

Kazaň.

§. 91.

Střední Evropa.

Poloha. Střední Evropa obklopena jsouc krajními státy evropskými, na j. a na s. polouostrovními, na z. ostrovným *Britskem* a na v. *Ruskem*, většinu Evropy zabírajícím, obsahuje státy: *Rakouskouhersko*, *Romanii*, *Německo*, *Švýcarsko*, *Francii*, *Belgii*, *Holland* a *Dánsko*. *Rakouskouhersko* zasahující na polouo. *Balkánskýj* a *Francie* přiléhající k moři *Středozemskému* náležejí částečně k zemím *Středomořským*; ostatně činí všechny dohromady západní, menší díl *trupu evropského* s polouostrovy *Bretonským*, *Normanským* a *Jutským*.

Páda. *Nížina Německá* prostírá se v *Německu* a *Hollandsku*, *Francouzská* v *Belgii* a *Francii*; *středohorské vysočiny* dělí se: *Vysočiny.* *Francouzská* vypíná se ve *Francii* a sev. její výběžky v *Belgii* a *Německu*, *vysočina Českoněmecká* (od *Rýna* na v. a od *Dunaje* na s.) v *Německu* a v *Rakouskouhersku* (až k ř. *Moravě* a *Odře*), *vysočina Karpatská* se rozkládá hlavně v *Rakouskouhersku*, jen svah vých. a jižní zabírá *Romanie*. *Alpské horstvo* dělí se: a) *Alpy západní*, jež od moře *Středozemského*

na s. postupují až k přesmyku Malého Bernarda, svažující se na z. do Francie, na v. do Itálie, b) Alpy *střední*, počínající se velehorou Mont-Blancem a končící se v Tyrolsku přesmykem Brennerským a příčným údolím ř. Adiže náležejí jižním svahem Itálii, ostatně rozkládají se ve Švýcarsku, Německu a Rakouskouhersku, c) Alpy *východní* náležejí hlavně naší říši.

Nížiny mezi těmi vysočinami se prostírající náležejí: *Nížiny.*
Dolnorhonská Francii, *Hornorýnská* Německu, *Uherská* naší říši.

Kterými státy protékají *řeky* sbírající vody: a) z vysočiny *Pyrenejské* a Francouzské *Garonna*, b) jen z Francouzské (Loara) *Loire*, (Séna) *Seine* a *Maasa*, c) z Francouzské, z Alp a z Českoněmecké *Rýn*, d) jen z Českoněmecké *Vesera* a *Labe*, e) z této a z Karpat *Odra*, f) z Karpat *Visla* a *Dněstr*, g) z Karpat a Alp *Dunaj*? *Vodstvo.*

Přímořské podnebí panuje hlavně v nížině Francouzské, pak Německé a zasahuje částečně do vysočiny Francouzské tedy ve Francii, Belgii, Hollandě a menší části Německa; ostatně panuje podnebí *vnitrozemské* ve Francii a to kromě přímoří Středomořského a v Rakouskouhersku. *Podnebí.*

Lidstvo obývá v střední Evropě *hustě*, zvláště v krajích, kde těží se uhlí a železo a kde rozhostil se průmysl továrnický těmito přírodninami podmíněný. Proto střední Evropa, ač jest prostorem jen $\frac{1}{5}$ Evropy, obsahuje $\frac{2}{5}$ Evropanů. *Lid.*

V střední Evropě stýkají se hranice *národních* kmenů a) *románského* a to: Francouzů, obývajících hlavně ve Francii a Belgii a částečně ve Švýcarsku, b) *německého* v Hollandsku a Německu hlavně, v Rakouskouhersku a Švýcarsku, c) *slovanského* v Rakouskouhersku; mimo to obývají v Rakouskouhersku *Maďaři*, náležející plemeni žlutému. *Lidnatost.*
Národnost.

V střední Evropě, a to hlavně ve Švýcarsku a Rakouskouhersku, stýkají se též hranice *náboženských vyznání*: a) *katolického*, jemuž náleží Francie a Belgie téměř vesměs, b) *evangelického*, jež vyznávají hlavně Hollandané a Němci, c) *pravoslavného* v Rakouskouhersku. *Viry.*

Mocnářství Rakouskouherské.

§. 92.

Mocnářství Rakouskouherské zabírá obdélný díl *trupu* evropského, polonostrov *Istrii*, polouostrova *Balkánského* se-

verozápadní pobřeží až k *Černé Hoře* a přilehlé *ostrov*y; jest státem částečně *přím ořským*, většinou *vnitrozemským*.

Páda. V říši Rakouskouherské pne se vysočina *Karpatská* skoro všecka, vysočiny *Českoněmecké* a *Alpské* půle východní, vysočiny *Krasové* většina, a šíří se rozlehlé nížiny *Uherské*.

Země. Celá říše Rakouskouherská drží km^2 625 tisíc, *obyvatelů* v ní nad 38 mill. *Slezsko* drží km^2 5 tisíc, *D. Rakousy* 20 t., *Morava* 22 t., *Čechy* 52 t.

Města. Hlavní říšská města jsou: *Vídeň* (ob. 1 mill.) a *Budapešť* (obyv. 440 t.), po nich největší jest *Praha* (obyv. $\frac{1}{4}$ mill.); největší přímořské město jest *Terst* (obyv. 75.000).

A. Země v říšské radě zastoupené.

- 1. Dalmacie.** 1. *Ostrov*y Dalmatské a polouostrova *Balkánského* severozáp., podlouhlou část zabírá království **Dalmatské**. — V severní končině, při moři, hl. m. *Zader*.
- 2. Přímoří.** 2. Nejsevernější tři *ostrov*y, polouostrov *Istrii* a část *trupu* pevninského zabírá **Přímoří**. — U zálivu *Terstského* hl. m. *Terst* *.
- 3. Kraňsko.** 3. Od Přímoří na sv. vévodství **Kraňské** (*Krajina*), v něm hlavně obývá národ slovinský. — Uprostřed země hl. m. *Lublaň* u *Lublaňky*, do *Sávy* tekoucí.
- 4. Korutany.** 4. Od Kraňska i Přímoří na sv. vévodství **Korutanské**, ř. *Dráva* protéká je po délce. — Hl. m. *Celovec*.
- 5. Tyroly.** 5. Na z. knížecí hrabství **Tyrolské**, země velehornatá. Na hranici korutanské strmí *Veliký Glockner* (3800 m); na záp. hranici špičatý *Ortles* (3900 m). Od středního pásma Alp na j. obývají *Italíani*, na s. *Němci*. — Od *Brennera* na s., u ř. *Inna* hl. m. *Innsbruck*.
- 6. Salcbursko.** 6. Na sv. vévodství **Salcburské**, velehornaté. — U ř. *Salice*, tekoucí do *Inna*, hl. m. *Salcburk*.
- 7. Štyrsko.** 7. Od Salcburska a Korutan na v. vévodství **Štyrské**. — U ř. *Mury*, tekoucí do *Drávy*, hl. m. *Štyrský Hradec* **.
- 8. H. Rakousy.** 8. Na sz. arcivévodství **Hornorakouské**, na hranici štyrské a salcburské ledovcovitý *Dachstein* (3000 m). — U ř. *Dunaje* hl. m. *Linec*.
- 9. D. Rakousy.** 9. Na v. arcivévodství **Dolnorakouské**, drží km^2 skoro 20 t., od H. Rakous ř. *Enží* ohraničeno. — U *Dunaje* hl. m. *Vídeň* **, nad 1 mill. obyv., sídlo císaře.
- 10. Čechy.** 10. Na s. království **České**, zabírá velkou část vysočiny *Českoněmecké*; v něm obývají uprostřed *Češi*, po hranicích

- Němci.* — U ř. *Vltavy* v krásné krajině hl. m. *Praha* ** nad $\frac{1}{4}$ mill. Praha
250.000.
obyv. — Na jz. u ř. *Mže Plzeň*, po Praze největší.
11. Na v. markrabství **Moravské** zabírá vysočiny **Česko-německé** část nejvýchodnější, vysočiny **Karpatské** část skoro nejzápadnější, drží km^2 nad 22 t. Obyvatelé jsou hlavně **Čechoslované**, částečně *Němci.* — Hl. m. *Brno* *. 11. Morava.

Brno.
12. Na sv. vévodství **Slezské**: a) *Opavsko*, hl. m. *Opava*, 12. Slezsko.
Opava.
b) *Těšínsko*, m. *Těšín.* — Země drží km^2 5 t.
13. Na v. království **Haličské**. V něm obývají na z. *Poláci*, na v. *Malorusové* n. *Rusini.* — U ř. *Visly* m. *Krakov* *. — Ve východní končině hl. m. *Lvov* **. 13. Hallč.

Lvov.
14. Na jv. vévodství **Bukovinské**. — U ř. *Pruta* hl. m. *Černovice*. 14. Bukovina.
Černovice.

B. Země uherské.

15. Království **Uherské** se **Sedmihradskem** zabírá **Karpaty**, mnohé předhory východních *Alp* a obě **Uherské roviny**. V Uhrách obývají ve východních Karpatech *Rumuni*, po hranici *haličské Malorusové*, v západních Karpatech **Čechoslované**, (Slováci), na jihu *Chorvati* a *Srbové*, uprostřed všech *Maďaři*, pleti zažloutlé. — U ř. *Dunaje*, na úpatí *Bakoňského Lesa*, hl. m. *Budapešť* **, obyv. 440 t. — U *Dunaje*, nedaleko hranic dolnorakouských *Prešpurk* (Břetislav). — U ř. *Tisy*, naproti ústí ř. *Maruše*, (Sz = S) *Szegedin* *, po Pešti největší. 15. Uhry.

Budapešť
440.000.
16. Od Uher na jih království **Chorvatské** a **Slavonské**, 16. Chorvatsko a Slavonie.
ohraňené hlavně řekami *Dunajem*, *Sávou* a *Drávou* a mořem. V něm obývají *Chorvaté* a *Srbové*. — Nedaleko ř. *Sávy* hl. m. *Záhřeb*, ve Slavonii u ř. *Drávý Osěk*. Záhřeb.

Císařství Německé.

S kterými státy hraničí?

Císařství Německé složeno jest ze 26 států; nejmenší z nich jest *Bremen* (km^2 $\frac{1}{4}$ t.), největší *Prusko*, 2krát tak veliké jako všechny ostatní státy německé dohromady. *Král Pruský*, jenž sídlí v *Berlíně*, jest spolu císařem Německým.

Německo drží hlavně **Německou nížinu** a vysočiny **Česko-německé** díl západní, větší, **Alpské vysočiny** jen skrovnou severní část. Německo jest územím *menší* než naše říše, ale obyvatelů má *více*, a ti jsou hlavně *Němci*.

§. 93.

Úloha.

Země.

Města. Z měst mají obyvatelů: *Berlín* skoro $1\frac{1}{2}$ mill.; nad $\frac{1}{4}$ mill.: *Hamburk*, *Vratislav* a *Mnichov*.

A. Prusko A. Království Pruské zabírá hlavně *Německou nížinu* a sahá od *Baltického* a *Severního moře* na j. k rakouskému *Slezsku* a *Čechám*, od Ruské hranice na z. až k *Hollandsku* a *Belgii*. *Jednotlivé země*, ze kterých Pruské království se složilo, jsou:

Jednotlivé země pruské. Od Čech na sv. pruské *Slezsko* (Schlesien), náleželo jindy s *Opavskem* a *Těšínskem* k zemím českým. — U ř. *Odry* *Vratislav* ** (Breslau).

Na s. *Poznaňsko* (Posen), část bývalého království *Polského*. — U pravé pobočky *oderské Varty* *Poznaň* *.

U moře *Baltického*; Prusko; u ř. *Pregoly* *Kralovec* ** (Königsberg); — *Pomořany* (Pommern); blíže ústí *oderského Štětín* ** (Stettin).

V *Jutsku* *Schleswig-Holstein*, m. *Kiel*. *

U moře *Severního Hannover*, m. *Hannover*. **

V *Porejní Westfalsko*, *Porýnsko*, m. *Kolín* ** a *Hessensko*, m. *Frankfurt nad Mohanem* **.

V *Polabí* Pruské *Sasko*, m. *Magdeburg* **; a *Brandiborsko* (Brandenburg), hl. m. *Berlín*. **

U horního *Dunaje* *Hohenzollern-Sigmaringen*.

B. Německé státy mimo Prusko.

B. Německé státy kromě Pruska jsou:

I.

I. Severoněmecké státy přímořské.

1. *Oldenburg*. 1. U *Severního moře* velkovévodství *Oldenburské*: hl. m. *Oldenburg*.

2. *Bremen*. 2. Na v. u. ř. *Vesery* svobodné město *Bremen*, ** $1\frac{1}{4}$ km² tisíce, nejmenší stát německý.

3. *Hamburk*. 3. Blíže ústí ř. *Labe* svobodné město *Hamburk*. **

4. *Lübeck*. 4. Blíže moře *Baltického* svobodné město *Lübeck* * (Bukovec).

5. *Meklenbursko-Svěřinské*. 5. Velkovévodství *Meklenbursko-Svěřinské*. hl. m. *Svěřín* (něm. Schwerin).

II.

II. Státy severoněmecké vnitrozemské severnější.

1. *Meklenbursko-Střelické*. 1. Velkovévodství *Meklenbursko-Střelické*, od *Svěřinského* na v., mnohem menší; hl. m. *Nové Střelice* (Neu-Strelitz).

2. a 3. U ř. *Vesery* *Lippe-Schaumburg* a *Lippe-Detmold*; a jižně od nich 4. *Waldeck*; na pohoří *Harzi* 5. *Braunschweig* a u *Labe* 6. *Anhalt*.

III. Severoněmecké státy vnitrozemské jižnější.

III.

1. Od Čech na s. království Saské. V něm *Krušné hory* **1. Saské království.**
svažují se k s. povlovné.

U ř. *Labe* hl. m. *Drážďany*** (n. Dresden), na sz. *Lipsko*** (Leipzig).

Od království Saského na z. okolo *Durynského Lesa*
a) 4 knížetství, to 2 Reuss, dle hl. m. *Schleiz* a *Greiz*,
a 2 *Schwarzburg*, dle hl. m. *Rudolstadta* *Sondershausen*;
b) 1 velkovévodství *saské* a 3 vévodství *saská*, nazvaná dle
hl. měst, kteráž jsou: *Weimar*, *Meiningen*, *Koburg-*
Gotha Altenburg.

IV. Státy jihoněmecké.

IV.

1. Od ř. *Mohana* (n. *Main*), která teče od *Smrčín* do **1. Hessen.**
Rýna, na j. i na s. velkovévodství *Hessenské*. V jižní
části hl. m. *Darmstadt*.*

2. Od středního *Rýna* na z. říšská země *Elsas* a *Loth-* **2. Elsas a**
ringen. Blíže *Rýna* hl. město *Strassburg*** **Lothringen.**

3. Na pravém břehu středního *Rýna* velkovévodství **3. Baden.**
Badenské, hl. m. *Karlsruhe*.*

4. Na v. království *Württemberské*; hlavní město **4. Württem-**
*Stuttgárt*** **berg.**

5. Na v. až k *Rakouskouherské* říši království *Bavorské*, **5. Bavor-**
mnohem větší než *Württembersko*. **sko.**

U pravé pobočky *dunajské*, *Isary*, hl. m. *Mnichov*** (n. *Mün-*
chen). — Na sz. *Augsburg**. — U nejsev. ohebu *dunajského* *Řezno*
(*Régensburg*). Na s. *Norimburk*** (*Nürnberg*).

Francie.

§. 94.

Francie drží *trupu* evropského část *nejzápadnější*, polou- **Země.**
ostrovy *Bretonskýj* a *Normanskýj*, ostrov *Korsiku*. V ní šíří
se nížina a vysočina *Francouzská*, sev. svah *Pyrenejí* a záp.
svah *západních Alp*. Ve *Francii* obývá v *Bretonsku* národ **Obyvatelé.**
bretonskýj kmene *galského*, v ostatní národ *francouzskýj* kmene
romanského.

U ř. *Seiny* hlavní m. *Paříž****, obyv. nad 2 $\frac{1}{2}$ mill. — U zálivu **Města.**
Lionského m. (*Marsej*) *Marseille****. — U ř. *Girondy* m. (*Bordó*) *Bor-*
*deaux***.

U moře, na *italské* hranici, knížetství *Monacké* pod **Monaco**
ochranou republiky *Francouzské*. Hl. a jediné m. (c = k) *Monaco*. **km² 23.**

§. 95.

Ostatní státy střední Evropy.

- Hollandsko.** V nížině *Dolnorýnské* království *Hollandské*. V něm národ *hollandský* kmene *germánského*. Král *hollandský* jest též velkovévodou *Lucemburským*.
- Lucembursko.** Blíže moře *Severního*, od ústí *rýnského* na s., hlavní m. Haag**. —
Haag. Na sv. u moře *Amsterdam*** jest větší než Haag.
- Belgie.** Od *Hollandska* na jih království *Belgické*, menší ale lidnatější.
- Brusel. Skoro uprostřed něho hlavní m. *Brusel***.
- Dánsko.** Království *Dánské* drží severní polovici polouostrova *Jutského*, ostrovy *Dánské* v *Baltě* a *Island*. V *Dánsku* obývá národ *dánský* kmene *germánského*.
- Kodaň. Na o. *Seelandě*, naproti *Skandinávii*, hlavní m. *Kodaň***.
- Švýcarsko.** Švýcarská republika ve středních *Alpách* od jezera *Ženevského* až k *Bodmanskému*. Hl. m. *Bern*. U jezera *Ženevského* m. *Ženěva**.
- Romanie.** Království *Romanské*. 1. Od *Srbska* na vsv. *Rumunsko* (*Valašsko*), zabírá hlavně nízkou rovinu *Rumunskou*; uprostřed ní hlavní m. *Bukurešt*** sídlo královo. 2. Do trupu pevninského zabíhá *Multansko*, hlavní m. *Jasy**. V obou zemích obývá národ *rumunský*.

§. 96.

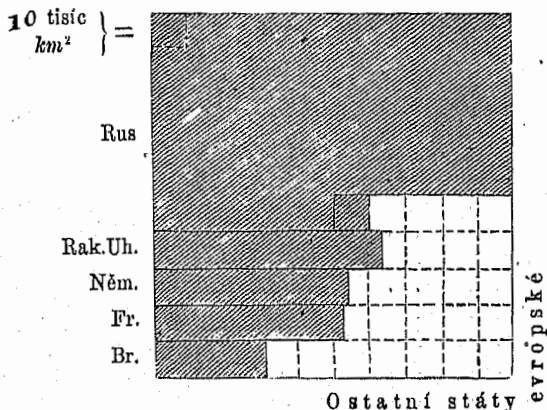
Přehled evropských států.

- Nejmenší. Knížetství *Monacké*, držící *km²* jen 22, jest ze všech evropských států nejmenší (celé *Evropy* skoro jen 2 millioniny), *Sv. Marino*, *Andorra* a některé *německé* státy jsou o málo větší.
- km² 9 t.* Ze států samostatných nejmenší jest *Černá Hora*.
- Rakouskouh.** *Rakouskouhersko* drží *km²* 625 tisíc.
- Menší. Asi za $\frac{1}{2}$ něho drží *Italie* a *Britsko*; skoro jako *R.-U.* drží *Španělsko*, *Německo* a *Francie*;
- Větší. více než *R.-U.* drží *Švédsko* s *Norvéžskem* a *Rusko*. *Rusko*
- km² 5 1/2 mill.* drží více než půl *Evropy*.
- Velmocí.** *Obyvatelů* nejvíce mají; millionů *Italie* 30, *Britsko* 38, *Francie* 38, *Rakouskouhersko* 38, *Německo* 47, *Rusko* 91.
- Těchto šest *nejmocnějších* států slují *velmocí*.
- Lidnatost.** Odnásobíme-li pro říši *Rakouskouherskou* počet *obyvatelů* (38 mill.) počtem *km²* (625 tisíc), vypočteme průměrně na 1 *km²* 61 lidí, a počet tento naznačuje průměrnou *hustotu obyvatelstva*, neboli *lidnatost* říše *Rakouskouherské*.

Lidnatost v celé Evropě určíme:
 (skoro) 350,000.000 : (skoro) 10,000.000 = 35 lidí průměrně na 1 km².

Státy Sv. Marino, Andorra, Švýcarsko a Francie jsou republiky, jež si vrchního vladaře volí na určitou dobu.

Výkres 18.

Evropa drží skoro 10,000.000 km².

V Rusku panuje dědičný císař jako jediný vladař beze sněmu, jest tedy Rusko stát jednovládný neboli monarchie neobmezená (absolutná).

V ostatních státech evropských panují panovníci dědiční jako v Rusku, ale se sněmy, které si občanstvo volí, i jsou tedy monarchiemi obmezenými neboli ústavními (konstitučními).

Početní tabulka.

(Dle posledních sčítání lidu.)

Evropské státy.

Stát	km ²	obyv. na 1 km ²	Obyvatelů
Andorra	452	13	6.000
Belgie	29.457	205	6,030.043
Bosna s Her. a N. Paz.	61.065	25	1,528.091
Britsko	314.956	122	38,446.670
Bulharsko a Vých. Rumelie	64.498 34.783	} 31	} 3,154.375
Černá Hora	9.030		
Dánsko	144.420	14	2,052.704
Francie	528.855	72	38,218.903
Hollandsko	33.000	137	4,505.932
Italie	296.323	103	30,565.253
Lichtenstein	157	58	9.124
Lucemburk	2.587	82	213.283
Marino	62	126	7.817
Monaco	22	570	12.548
Německo	540.906	37	46,855.704
Portugalsko	92.075	51	4,708.178
Rakouskouhersko	625.557	61	37,882.712
Romanie	129.947	41	5,376.000
Rusko	5,614.433	17	94,547.812
Řecko	64.689	30	1,979.561
Srbsko	48.589	41	2,010.612
Španělsko	497.244	34	17,258.432
Švédsko a Norvéžsko	775.997	8	6,554.163
Švýcarsko	41.346	71	2,934.057
Turecko (Bezprostřední država)	165.438	34	5,575.025

OBSAH.

	Strana		Strana
§§. 1—12. <i>Zeměkoule a její stě</i>	2	§. 29. Příroda	16
§. 2. Obzor	—	§. 30. Lid	17
§. 3. Světové strany	2	§. 31. Kavkazsko	18
§. 4. Osa a točny	—	§§. 32—37. Turecké země	19
§. 5. Poledníky	3	§. 38. Arabie	23
§. 6. Rovník	—	§. 39. Iran	25
§. 7. Rovnoběžné kruhy	4	§. 40. Přední Indie	26
§. 8. Zeměpisná poloha	—	§. 41. Zadní „	28
§. 9. Polokoule	—	§. 42. Indické souostrovní	29
§. 10. Obratníky a točnové kruhy	5	§§. 43—45. Čína	30
§. 11. Zemské pásy	—	§. 46. Japonsko	35
§. 12. Míry	—	§§. 47—49. Ruské země	36
§§. 13—16. <i>Rozdělení souše a vody na povrchu zemském</i>	7	§. 50. Asie úhrnem	38
§. 14. Souš	—	§§. 51—72. <i>Afrika</i>	—
§. 15. Voda	8	§. 52. Členy	—
§. 16. Vzduch	—	§. 53. Páda	40
§§. 17—23. <i>Díly světa a moře světové dle hranic a velikosti</i>	—	§. 54. Vodstvo	—
§. 18. Austrálie	—	§. 55. Vzduch	41
§. 19. Amerika	9	§. 56. Příroda	43
§. 20. Afrika	—	§. 57. Lid	—
§. 21. Evropa	—	§§. 58—61. Země středomořské	—
§. 22. Asie	—	§. 62. Sahara	46
§. 23. Míry	10	§§. 63—65. Sudan	47
§§. 24—50. <i>Asie</i>	—	§. 66. Afrika od Sudana na v.	49
§. 25. Členy	—	§. 67. Jižní Afrika	—
§. 26. Páda	12	§§. 68—70. Ostrovy	51
§. 27. Vodstvo	13	§§. 71. a 72. Afrika úhrnem	53
§. 28. Vzduch	15	§§. 73—96. <i>Evropa přehledně a středomořské země podrobněji</i>	54
		§. 74. Členy	—

	Strana		Strana
§. 75. Páda	56	§. 87. Britské ostrovy	—
§. 76. Vodstvo	57	§. 88. Skandinávie	80
§. 77. Vzduch	58	§. 89. Rusko	81
§. 78. Lid	60	§. 90. Jednotlivé části Ruska	84
§. 79. Země středomořské	61	§. 91. Střední Evropa	86
§. 80. Balkánský poloostrov	62	§. 92. Mocnářství Rakousko- uherské	87
§. 81. Jednotlivé státy bal- kánské	65	§. 93. Císařství Německé	89
§. 82. Apenninský polou- ostrov	68	§. 94. Francie	91
§. 83. Jednotlivé části Italie	69	§. 95. Ostatní státy střední Evropy	92
§. 84. Pyrenejský poloostrov	72	§. 96. Přehled evropských států	—
§. 85. Království Španělské	74	Tabulka	94
§. 86. " Portu- galské	76		

